

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

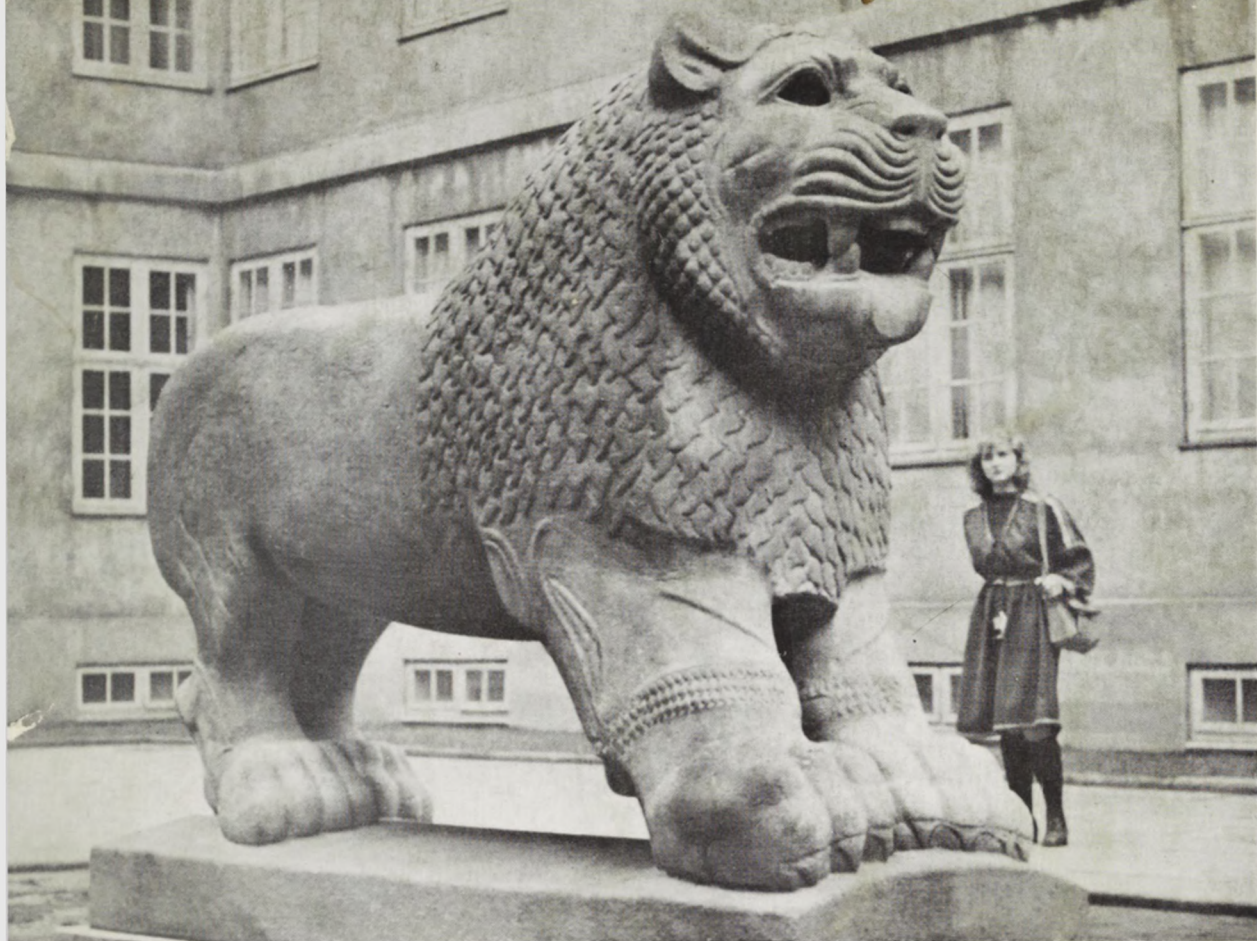
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Løven fra Hama i Nationalmuseets Gaard.

FRA
NATIONALMUSEETS
ARBEJDSMARK

1943

GYLDENDALSKE BOGHANDEL

FRA NATIONALMUSEETS
ARBEJDSMARK

1943

FRA
NATIONALMUSEETS
ARBEJDSMARK
1943

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KØBENHAVN - MCMXXXIII

INDHOLD

	Side
HANS NORLING-CHRISTENSEN: Bronzealderhælmene fra Viksø.....	5
EJNAR DYGGVE: Jelling Kongehøje. Udgravningen 1941.....	19
THERKEL MATHIASSEN: Aamose-Undersøgelserne.....	32
P. J. RIIS: Fra de danske Udgravninger i Hama.....	41
EGMONT LIND: De ni Helte i Dronninglund Kirke.....	61
MOGENS B. MACKEPRANG: Om de saakaldte „Guldgubber“.....	69
C. M. SMIDT: Stubberkloster.....	77
HANS NORLING-CHRISTENSEN: Smykkefundet fra Vester Mellerup.....	85
NIELS BREITENSTEIN: En nyfunden romersk Guldmedaillon.....	91
KAJ BIRKET-SMITH: Fra en Kejserdatters Grav.....	95

Paa Omslaget: Løven fra Hama i Nationalmuseets Gaard.
Paa Titelbladet: Sølvbæger fra Gravkammeret i den nordre
Jellinghøj.

Fig. 1. Tørvegraven i „Brøns Mose“, hvor Hjælmene blev fundet.

BRONZEALDERHJÆLMENE FRA VIKSØ

Af HANS NORLING-CHRISTENSEN

I denne Tid er vi glade for Moserne, og Arkæologerne dobbelt saa glade som andre, thi de faar ikke blot Tørv, men ogsaa Oldsager derfra. — Aaret 1942 havde været godt, og der var kommet mange gode Ting ind. Tørvesæsonen nærmede sig dog sin Afslutning, uden at det helt store Fund, det, der kan vække ubetinget Opmærksomhed baade hos Videnskab og Publikum, endnu havde vist sig.

Da ringede Telefonen den 15. September og bragte den Besked fra Automobilforhandler Holm Jensen i København, at der paa hans Kontor laa to Bronzehjelme, som en af hans Tørvebiler havde bragt med fra „Brøns Mose“ nær Viksø. Stedet ligger ikke langt fra Frederikssund og kun en Times Kørsel fra København. En af Museets Betjente tog straks af Sted for hurtigst muligt at bringe Fundet herind til nærmere Undersøgelse, og vi andre tilbragte Ventetiden i en Tilstand, der vekslede mellem Tvivl og Tro, — Bronzehjelme, kunde det virkelig være muligt?

Det var muligt. Nogen Tid efter laa de paa Bordet, og det Hjelme af et Udseende sikkert ingen af os havde ventet, idet de var forsynet med Horn og andre mærkelige Ting.

Dagen efter tog en Mand fra Museet ud til Stedet i Haab om at finde mere eller i alt Fald at faa udførlige Oplysninger om, hvordan og hvor Fundet var blevet gjort. Situationen omkring Fundøjeblikket kan rekonstrueres saaledes: Tørvearbejderne var i Færd med at aabne en ny Tørvegrav, den sidste paa Pladsen for

Fig. 2. Den ene Hjælm fra Brøns Mose ved Viksø. Set fra h. Side. Ca. $\frac{1}{8}$.

i Aar. Græstørven var fjernet og ligeledes Tørvene i første Spadestiks Dybde, og man var lige begyndt paa Tørvegravningen i andet Spadestiks Dybde. Da mærker Tørvearbejder Jens Christensen, at noget knaser under hans Spade, og da han skal til at se efter, opdager han, at Redskabet er gaaet gennem et Lerkar og ned i noget Bronze. Desværre forstod Arbejdsformanden ikke Fundets Betydning, men troede, at der var Tale om noget nedgravet Affald af nyere Dato, i Lighed med, hvad man tidligere havde truffet i andre Tørvegrave i samme Mose. Sagerne kom derfor meget for hastigt op, blev betragtet og rørt af forskellige og laa derefter ret upaaagtet ved Tørvepresseren.

Fig. 3. Hjælmen Fig. 2 set forfra. Ca. $\frac{1}{3}$.

Senere paa Dagen kom Arbejdsleder Clausen paa sin Runde til Stedet, saa de ilde medtagne Bronzestykker og dømte dem til at have historisk Interesse, hvorefter han tog Initiativet til deres Indsendelse. Men yderligere gjorde Hr. Clausen det, at han lod Tørvegraven og Brinken omkring Graven undersøge og fandt herved forskellige Hjælmdele, som senere ved Konserveringen har kunnet anbringes paa deres rette Plads. Endelig fandt Clausen nede i Tørvegraven et Stykke af en Træplade, hvorpaa man tydelig kunde se, at en af Hjælmene havde staaet, idet Hjælmkanten ved den overliggende Tørvemasses Pres havde trykket en Rille i Træet og i Bunden af denne efterladt noget grønt Bronzeir (Fig. 7).

Fig. 4. Den anden Hjælm fra Brøns Mose ved Viksø. Set fra h. Side. Ca. $\frac{1}{3}$.

Da Museet modtog Hjælmene, fulgte kun tre Horn med, men Arbejderne forklarede alle, at der ved Optagelsen havde været fire Horn. Det vilde altsaa sige, at en eller anden havde taget et Horn med sig hjem som Erindring. Manglen af dette Horn betød ikke blot en alvorlig Foringelse af Hjælmenes Præsentationsværdi, men ogsaa at et Stykke Danefæ var forsvundet. Det lod sig ikke gøre at faa samtlige Arbejdere i Tale, da adskillige ikke arbejdede mere i Mosen, men de, der var tilbage, lovede at medvirke til, at Hornet blev fundet, og ogsaa Pressen gjorde et Arbejde for at fremskaffe Hornet, idet den skrev om dets Fjernelse.

Fig. 5. Hjælmen Fig. 4 set forfra. Ca. $\frac{1}{8}$.

En skønne Dag kom saa Hornet for Dagen; det laa og krummede sig helt og velbevaret i det dugvaade Græs, men var selv tørt. Den, der havde laant det, havde altsaa en tidlig Morgen uset bragt det tilbage.

For Museet var der tilsyneladende ikke meget at gøre, thi Pladsen, hvor Hjælmenene havde staaet, var ganske bortgravet (Fig. 1), og i Stedet laa et stort, flere Meter dybt vandfyldt Hul. Brinken og de nærmeste Omgivelser blev nøje eftersøgt, men saa godt som uden Resultat. Saa blev det besluttet at tømme Tørvegraven for Vand og undersøge Dyndet paa Bunden; her var det jo, at Arbejdsleder Clausen havde fundet den ene Hjælms Træunderlag. Dyndet blev hejst op

i Spande og hældt ud i et fintmasket Staaltraadsnet, der var udspændt mellem fire nedrammede Pæle. Herefter blev Tørvemassen skyllet væk ved Hjælp af en elektrisk Pumpe, som Holm Jensen stillede til Raadighed, og de tilbageblevne faste Bestanddele nøje undersøgt. Arbejdet varede i to Dage, men Resultatet var kummerligt, nemlig to smaa Lerkarskaar, et fladt Stykke Knogle og to Stykker tildannet Træ.

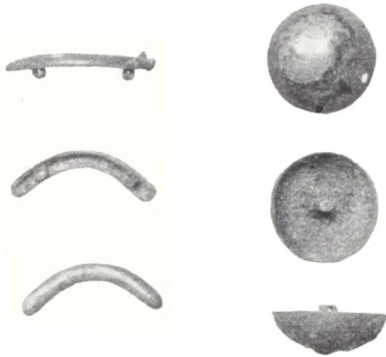

Fig. 6. Løst fundne Øjenbrynsbuer og Øjebæbler hørende til Hjælmene. Ca. $\frac{1}{3}$.

Hvor skulde vi nu søge? Den Tanke laa jo nær, at Dele af Hjælmene var kommet med Tørvejorden op i Æltemaskinen og herfra kørt ud paa Tørrepladsen. Men hvor laa den Tørvejord, som havde siddet omkring Hjælmene? Ad forskellige Veje lykkedes det at finde den. Dels kunde man vente, at Tørvejorden indeholdt en Del Lerkarskaar, som paa Grund af deres Simpelhed ikke havde fanget nogens Interesse, dels kunde Arbejderne erindre, at det Lag Tørvejord, hvori Hjælmene sad, var særlig sort, og endelig kunde Arbejdsleder Clausen ud fra den daglige Arbejdsydelse omtrent regne ud, hvor paa Tørrepladsen den Tørvejord laa, som var kørt ud den Dag, Hjælmene blev fundet. Ved at tage alle Ting i Betragtning lykkedes det ret hurtigt at afgrænse et Omraade med ca. 5000 Tørv, indenfor hvilket der skulde være Mulighed for at finde Dele hørende til Hjælmene.

Museet købte derfor disse Tørv og lod dem transportere ned til Staaltraads-sigten, og her arbejdede man saa i 3 Dage med at skylle Tørvemassen igennem Sigten. Denne Gang lønnede Arbejdet sig, thi foruden adskillige Lerkarskaar og enkelte mindre Bronzeblikstykker fandtes to Øjenbrynsbuer af Bronze (Fig. 6). Hermed var Antallet af Øjenbrynsbuer fuldstændigt, idet een sad paa sin Plads paa en af Hjælmene, og en anden ved et mærkeligt Held var fundet af Arbejdsleder Clausen udenfor et Arbejdsskur, der laa over 100 m fra Fundstedet for Hjælmene.

Fig. 7. Brudstykker af Lerkar (Skaal?) og tildannet Træplade, som Hjælmene stod paa i Mosen. Træpladen viser en Rille efter Hjælmens Kant.

Foruden disse Øjenbrynsbuer havde vi ogsaa haabet at finde det manglende Øjeæble, men det skulde ikke lykkes. Af de tre bevarede Øjeæbler sad det ene paa Plads paa en af Hjælmene, mens de to andre blev fundet paa Tørvegravens Brink af Arbejdsleder Clausen og Arbejdsmand Jens Christensen.

Helt udelukke den Mulighed, at en eller anden paa Pladsen har taget det fjerde Øje med hjem som Souvenir, til Trods for at det er Danefæ, kan man ikke. Vilde han da blot sende det ind til os, gerne anonymt. Vore Konservatorer paatager sig med Lethed en Doktors Rolle og sætter Øjet paa Plads, og herefter vil begge Hjælme være lige fuldstændige.

Naar Hjælmene præsenterer sig saa smukt, som de gør nu (Fig. 2—5), har Nationalmuseets Konservator Julius Raklev og Billedhugger William Larsen fra Kunstakademiet en stor Del af Æren herfor. Restaureringen har været et vanskeligt Arbejde, der har krævet megen Nænsomhed og Omtanke. Efter at Bronzen var mekanisk renset, blev de Steder, der var syge af Ir, helbredte ved elektrolytisk Behandling. Endelig var Bronzen noget forbøjet ved den ublide Optagning og maatte forsigtigt rettes ud, ligesom det Horn, der var knækket, maatte heles. Da Hjælmenes tynde Bronzевægge ikke mere var i Stand til at bære de tunge Horn, fæstnedes disse paa indvendige Bronzestivere, der er anbragt saaledes, at de ikke ses.

Fig. 8. Hjælmhorn fra Grevinge Sogn, Ods Herred. Ca. 14.

For med Udbytte nærmere at kunne studere disse Hjælme, maa man først søge at faa dem tidsbestemt. Bedst var det jo, om der fandtes lignende Hjælme fundet sammen med andre i Tid fastlagte Sager; men det gør der ikke, hverken her i Norden eller i det øvrige Europa; ikke engang enkeltfundne Hjælme af denne Art er fremkommet. Dog er et Horn (Fig. 8) til en lignende Hjælm fundet her i Danmark ved Oprensningen af en Aa i Grevinge Sogn, Ods Herred, Nordvestsjælland.

Den nærmeste og mest fuldstændige Parallel til Viksø Hjælmene har vi i en lille hjælmbærende Mandsstatuette (Fig. 9); den overgik fra en Privatsamling til Museet for nordiske Oldsager i 1823 og er formodentlig fundet her i Landet.

En Enkelthed paa denne lille Bronzefigur, som har Betydning for dens Datering og formentlige Proveniens, er Haanden, der er ført ind over Brystet. De fire af Fingrene stritter vandret ud og staar ret tæt sammen, mens Tommelfingeren er vidt skilt fra disse og bøjer bagud. Hænder med Fingrene anbragt paa lignende Vis møder vi paa en Gruppe af nordiske Bronzealders Fibulaer fra 8. og 9. Tidsgruppe (Oldeberg: Bronsåldersspånnets historie, Fig. 110, 124, 182, 183,

187 m. fl.), samt paa to danske Arm-Haandfigurer, indristet paa Sten, den ene fra Jægerspris (Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1941, S. 51 Fig. 4), den anden fra Rungstedlund (Acta Archaeologica XII, S. 123 Fig. 7). Den første af disse Sten er fundet paa en Gravplads fra Yngre Bronzealder og stammer formodentlig fra denne Periode. Tommelfingeren er nærmest lige paa Jægerspris Stenen, mens den er kraftig bagudbøjet paa Rungstedlundstenen; derved faar Haanden paa denne sidste Sten en forstærket Lighed med Hænderne paa de omtalte Fibulaer fra Bronzealderens 8.—9. Periode samt med Statuettens Haand.

Af det ovenfor sagte kan to Ting udledes: dels at den lille Bronzestatuette rimeligvis er et nordisk Arbejde, og dels at den kan dateres med ret stor Sandsynlighed til Midten af Yngre Bronzealder.

Dette Resultat er af Vigtighed for en foreløbig Placering i Tid af Viksøhjælmene, idet disse herfter kan formodes at tilhøre Yngre Bronzealder eller i al Fald næppe er senere end dette Tidsrum.

En anden Fundgruppe, som støtter denne Datering, er de skandinaviske Helleristninger. Her møder vi nemlig nu og da Menneskefigurer, der synes afbildet med en hornet Hjælm paa Hovedet. Nærmere at bestemme disse hornede Figurers Tid er ikke altid let. Nogle af de hornede Figurer paa de svenske Helleristninger ses dog i saa nær Forbindelse med en Baadfigur (Fig. 11—13), at der er stor Sandsynlighed for, at Baad og hornet Figur er samtidige. Det er nu ganske interessant, at den Baad, der er knyttet til en hornet Skikkelse, altid er af samme Type. Denne Baadtype maa efter Billeder paa Rageknive dateres til Bronzealderens 7.—8. Periode (se Brøndsted: Danmarks Oldtid II, Fig. 167 a, Fig. 204 a).

Fig. 9. Bronzestatuette, antagelig fundet i Danmark. 1.1.

Men det, at Hjælmene forekommer i et nordisk Kulturmilieu, behøver ikke at betyde, at de er af nordisk Arbejde. Tværtimod viser deres Teknik, at det er importerede Stykker. Hjælmkapperne er nemlig hver fremstillet af to uddrevne sammennittede Bronzeplader, og denne Teknik synes ikke anvendt herhjemme i Bronzealderen.

Den omhandlede Teknik i Forbindelse med Dekorationen med uddrevne Buler, der dækker store Dele af Hjælmene, leder derimod Tanken hen paa et Par store mellemeuropæiske og norditalienske Kulturomraader, til hvilke er knyttet Stednavnene Hallstatt og Villanova. Herfra kendes adskillige Bronzesager i drevet Arbejde, prydet med lignende Buler, og med disse Kulturer stod Danmark i Yngre Bronzealder i den inderligste Kontakt. Herfra naaede til vort Land bl. a. prægtige Bronzevaser og Bronzeskjolde saavel som mindre værdifulde Genstande.

Forekomsten af Bronzebuler og Drivningsteknik giver dog alene ikke tilstrækkelig Sikkerhed for at henføre Hjælmene til de omtalte Kulturkomplekser, men det er nu saa heldigt, at den Række af smaa Bronzebuler, der løber langs med Hjælmenes nedre Kant, afsluttes med et S-formet Slyng (Fig. 3 og 5) af saa karakteristisk Art, at der ikke kan være nogen Tvivl om, at dette Ornament hører hjemme i Hallstatt-Villanova Kulturernes Kreds i 10.—5. Aarhundrede f. Kr. Her møder vi saaledes lignende S-formet Slyng paa Bronze-spande, Bronzeskjolde og Bronzehjelme, alt i drevet Arbejde.

Ogsaa m. H. t. Viksø Hjælmenes Teknik er der, som nævnt, Paralleler at hente i disse sydlige Omraader. Fælles for alle kamforsynede Hjælme er nemlig, at Kalotten er fremstillet af to fortil og bagtil sammennittede Bronzeplader. Hermed hører ganske vist ogsaa Ligheden op. Kammen paa de øvrige europæiske Hjælme er lavet i eet med Kalotten (Fig. 14) og skal virke som Prydelse, mens den paa vore Hjælme er støbt for sig og nitted til Kalotten. Den er ikke i sig selv en Hjælmprydelse, men blot Fundamentet for en saadan. I Viksø Hjælmenes Kamme har der siddet, fastlimet med Harpiks, vajende Buske af Fjer eller Hestehaar, ligesom Duske af lignende Materiale har siddet fastklemt i de smaa Bronzedaaser paa begge Sider af Kammen. En Hjælm fundet i Floden Oder nær ved Stettin (Sprockhoff i Vorges. Forsch. II: 3 Tf. 9: c) har paa Toppen paanitted et støbt Bronzerør, hvori en Fjer- eller Haarprydelse har siddet. Dette er den nærmeste Parallel, som vi har til Viksø Hjælmenes Kam.

De paasatte Øjne og Øjenbrynsbuer og den næblignende Krog, Enkeltheder, der paa deres Plads giver Indtrykket af et Fuglehovede, Ug-lens f. Eks., mangler vi Paralleler til paa alle hidtil kendte Hjælme. Helt ukendt er Ansigt fremstilling paa italienske Hjælme dog ikke (Fig. 15—16), men Ansigtstrækkene er da arbejdet ud i selve Kalotten, ikke løst paasat.

Endelig er der Viksøhjælmenes fornemste Pryd, Hornene. Til disse kendes ikke Mage paa samtidige Hjælme. Viksø Hornene er fremstillet i Støbning og har en lignende Drejning, som den vi kender fra vore Yngre Bronzealders Lurer. Ikke mindst disse Bronzelurer oplyser os om, at vi her i Danmark paa den Tid var Mestre i Bronzestøbning; kan det da tænkes, at Hornene er lavet her i Landet og paasat de fremmede Hjælme?

Tanken er naturlig, men det kan dog siges med Bestemthed, at Horn og Hjælme er lavet samtidig og bestemt for hinanden fra Begyndelsen af. De ud-drevne Buler, som Hjælmene er saa rigt forsynet med, viger nemlig tydelig uden om den Plads, hvorpaa Hornene er fastnitted. Man har altsaa bevidst under Hjæl-menes Fremstilling gjort Plads til Hornene.

Selv om vi ikke kan fremvise andre hornede Hjælme fra denne Tids Europa, saa ved vi dog takket være forskellige datidige Afbildninger — først og frem-mest den ovenfor omtalte lille Statuette, dernæst Helleristningerne samt visse

Fig. 10. Bronzestatuette med hornet Hjælm fra Sardinien (v. Bissing, Röm.-Mitt. 1928).

Bronzestatuetter fra Sardinien med hornede Hjelme (Fig. 10), at saadanne har eksisteret.

Som det vil kunne forstaaes af det foregaaende, lader det sig næppe gøre ud fra Viksøhjælmene selv, at bestemme deres nærmere Plads indenfor Yngre Bronzealder. Anlægges et typologisk Synspunkt kunde det føre til den Anskuelse, at Viksøhjælmene er ældre end de tidligste kamforsynede Villanovahjelme, idet Kammen paa Villanovahjelmen saa kunde betragtes som en Efterligning i Metal af den oprindelig i Viksøhjælmen indsatte Kamprydelse af Fjer eller Haar. Det vil dog ikke være tilraadeligt at anstille den Slags typologiske Betragtninger paa nuværende Tidspunkt; hertil er Materialet alt for spinkelt; og sættes Viksø Hjel-

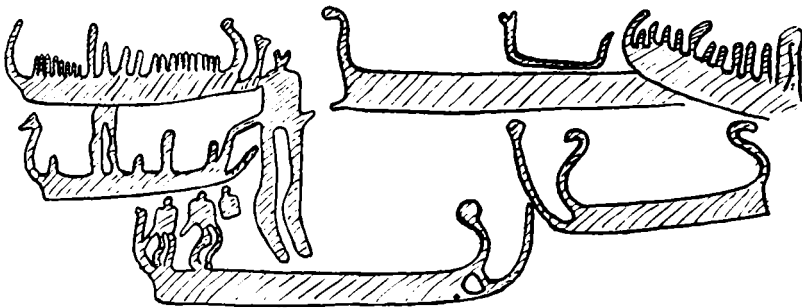

Fig. 11. Helleristning med hornet Menneskefigur og Skibe (Baltzer II Pl. 1 : 2).

mene før ældre Villanovatid, bliver det vanskeligt at finde Paralleler til det omtalte karakteristiske S-Slyng-Ornament.

Tør vi derimod gaa ud fra, at den lille hornede Bronzestatuette og de hornede Figurer paa de skandinaviske Helleristninger er Tidens Afbildninger af Viksø Hjælmene og deres Lige, da bliver det ogsaa muligt med omtrentlige Aarstal at datere disse Hjelme.

En udførlig Begrundelse af yngre Bronzealders Kronologi er Pladsen ikke til her. Der skal blot henvises til et vigtigt Depotfund fra en Hule ved St. Kanzian nær Triest (Szombathy i Mitt. d. prähist. Komm. II, Wien 1937, Side 128 ff.), hvor en Del Sager beslægtet med, hvad vi finder tidligt i yngre Bronzealder (7. Periode) paa nordisk Omraade, laa sammen med italienske Former (Villanova-Hjelm,

Fig. 12. Helleristning med hornet Menneskefigur paa Skib (Baltzer I Pl. 43 : 2).

Fibula), der kan dateres til o. 1000 f. Kr. I St. Kanzian Fundet laa ogsaa en simpel rundet Bronzespand med korsformede Hanke af en Type, vi møder som Importgods herhjemme i 7. Perodes Grave. Endvidere findes der som Importgods i danske Grave fra Bronzealderens 8. Periode dobbeltkoniske Bronzespande med korsformede Hanke, hvortil Paralleler kendes fra Italien i Yngre Villanovatid (2. Benacci Periode) (Randall-MacIver: Villanovans and Early Etruscans Pl. 7:9), der kan dateres til o. 800 f. Kr. (K. Friis Johansen i De forhistoriske Tider i Europa I, Side 361).

Endelig skal anføres, at forskellige Bronzeflasker fra nordisk Bronzealder 8. Periode, som f. Eks. den danske fra Rørbæk (Brøndsted, Danmarks Oldtid II, Fig. 215 a)

og den tyske fra Seddin (Eberts Realleksikon XI, Tavle 150) har meget nærtstaaende Paralleler i Italien (Friis Johansen, anførte Sted Fig. 274, Montelius, *La Civilisation Primitive en Italie II*, Pl. 282, 318 m. fl.), hvor de, ligesom de ovenfor omtalte Bronzespande, kan dateres til 2. Benacciperiode. Som Materialet foreligger, er det rimeligt at tænke sig, at de omhandlede Bronzevaser er kommen til Norden fra Produktionscentre i Italien.

Horn som Prydelse paa Hjælme synes iøvrigt at have holdt sig ned gennem Tiderne. Gaar vi nogle Aarhundreder længere frem i Tiden til o. 500 f. Kr., møder vi saaledes i Italien hornede Hjælme, baade bevarede Eksemplarer og Afbildninger. Paa den fra Sydeuropa indførte Sølvkedel, fundet i Gundestrup Mose i Himmerland, som stammer fra omkr. Kr. F. Tid, er afbildet Krigere med hornede Hjælme, og paa Guldhornene fra Gallehus, som er nordiske Arbejder fra o. 500 e. Kr., møder vi ogsaa Skikkelser, der øjensynlig bærer Hjælme med Horn. En lille hornet Mand træffer vi paa et Bronze-stempel fundet paa Øland (Fig. 17). Vi skal afslutte denne Række af Henvisninger til Oldtidshjælme med at gøre opmærksom paa den hornede Skikkelse paa en Billedvævning fra Osebergskibet (Viking IV, Farveplanche Side 112), Norges berømteste Vikingetidsfund.

Ogsaa i den tidlige Middelalder har man kendt den hornede Hjælm i Nord-europa. Saaledes forekommer den paa et lille Maleri i et Haandskrift fra Midten af 13. Aarh. (Aarbøger f. n. O. 1888, Side 233 Pl. 1). Billedet illustrerer en Beretning om Bornhøved Slaget, hvor Kong Valdemar Sejr i Aaret 1227 led Nederlag mod en Sammenslutning af nordtyske Fyrster. Paa samme Tid og forøvrigt ogsaa senere i Middelalderen møder vi Gengivelser af den hornede Hjælm paa adelige Vaabenskjolde. At der skulde være en Forbindelse mellem disse og Vikingetidens hornede Hjælme kunde tænkes, men noget Bevis herfor har man ikke.

Efter dette Strejftog gennem Tiderne skal vi atter vende tilbage til Viksø Hjælmene og søge at besvare Spørgsmaalet om, hvorfor disse var anbragt i en Mose. At de er anbragt der med Forsæt, Side om Side, kan der ikke være Tvivl om, thi den ene var sat paa en Træbakke og den anden paa en Lerskaal (Fig. 7). Enhver Formodning om, at de er tabt i Mosen kan altsaa afvises. Tilbage er saa i

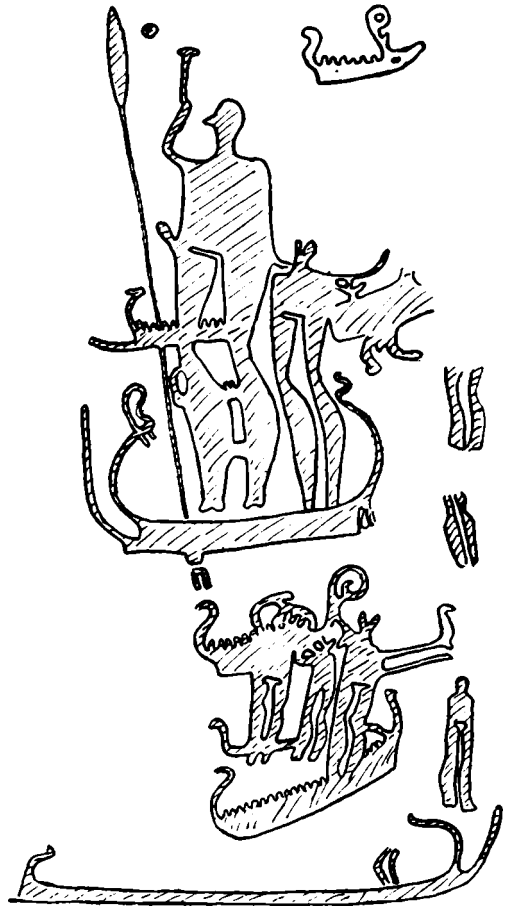

Fig. 13. Helleristning med hornede Menneskefigurer og Skibe (Baltzer II Pl. 2 : 9).

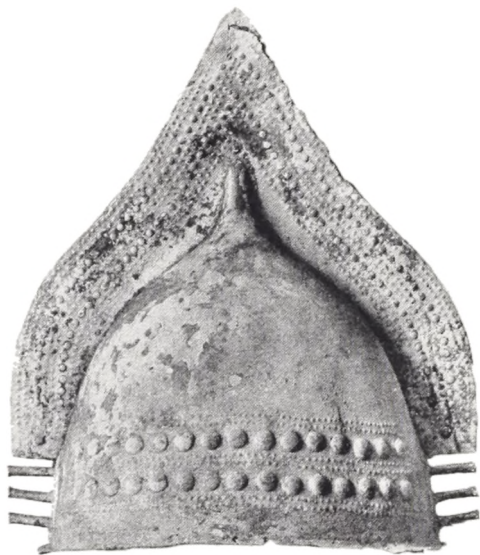

Fig. 14. Bronzehjælm af Villanova-Form (Antiksamlingen).

linger, men om disses Art og Betydning ved vi intet. At hornede Skikkelser har optraadt ved Bronzealderens religiøse Fester fremgaar af Helleristningernes Billedverden, hvor hornede Mænd optræder i forskellige Situationer, og ligeledes kan den lille hornede Bronzestatuette tages som Udtryk herfor. Værdien af denne sidste Sammenligning øges ved, at der ved Siden af denne Bronzefigur, saavidt Sporene tillader at dømme, har siddet en lignende Figur. Vi staar altsaa her overfor samme Dobbeltthed som den, Viksø Hjælmene vidner om.

Den romerske Historieskriver Tacitus skriver i sin Bog Germania, at en østgermansk Stamme, Naharnavalerne, dyrkede et guddommeligt Broderpar, som de

Hovedsagen kun to Muligheder, enten er de hengemte Skatte, eller ogsaa er de hensat som Offer til Guderne eller i al Fald som Led i religiøse Ceremonier.

Det at der findes to ganske ens Hjælme taler imod Tanken om en hensat Skat, thi der er paa Forhaand ikke megen Sandsynlighed for, at selv en Rigmand har ejet to saa sjældne Stykker, og endelig: vilde en Rigmand i Ufredstider skjule sine Skatte, da kunde man med Rimelighed vente, at hans Kostbarheder ikke blot bestod af Hjælme, men ogsaa af forskellige andre Ting, saaledes som vi kender det fra adskillige hengemte Skatte fra denne Tid.

Viksø Hjælmenes Hensættelse i Mosen synes saaledes kun at kunne opfattes som Led i religiøse Hand-

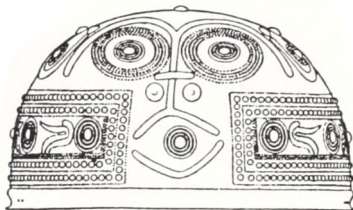

Fig. 15.

Fig. 15. Bronzehjælm af Villanova-Form med Ansigtstræk (v. Merhart, 30. Ber. d. röm.-germ. Komm. 1940).

Fig. 16.

Fig. 16. Bronzehjælm fra Lanuvium, Italien. (5. Aarh. f. Kr. Arch. Anz. 1934).

benævnte Alci. For at gøre klar for sine Læsere disse Guders Art, sammenligner Tacitus dem med Zeussønnerne Castor og Pollux. Disse var Guder for Søfart og

Sport og greb ofte ind i Slag. Naar hertil kommer, at Sprogforskningen antager for sandsynligt, at Gudenavnet Alci hænger sammen med det angelsaksiske ealgian, der betyder at beskytte, saa kan den, det skal indrømmes, maaske for dristige Tanke fremkomme, at saavel den omtalte Bronzestatuette som de to Viksø Hjælme er Minder om Dyrkelsen af det guddommelige Broderpar, som Tacitus tusinde Aar senere hørte omtalt som Alci.

Engang er saa et Optog under Udførelsen af de hellige Ceremonier, som Dyrkelsen af Gudebrødrene krævede, gaet ud i Mosen og har stillet de hornede Hjælme paa en viet Plads. Længe var de synlige, men ingen vovede at krænke det hellige Sted. Mosens Vækst stod imidlertid ikke stille, og langsomt lukkede den sorte Tørv sig om Hjælmene. De var gemt og glemt i Aartusinder, og kun et Tilfælde bragte dem atter for Dagen.

Fig. 17. Bronzestempel fra Öland med hornet Figur (Arbman, Människoframställning 1936). ¹. 1.

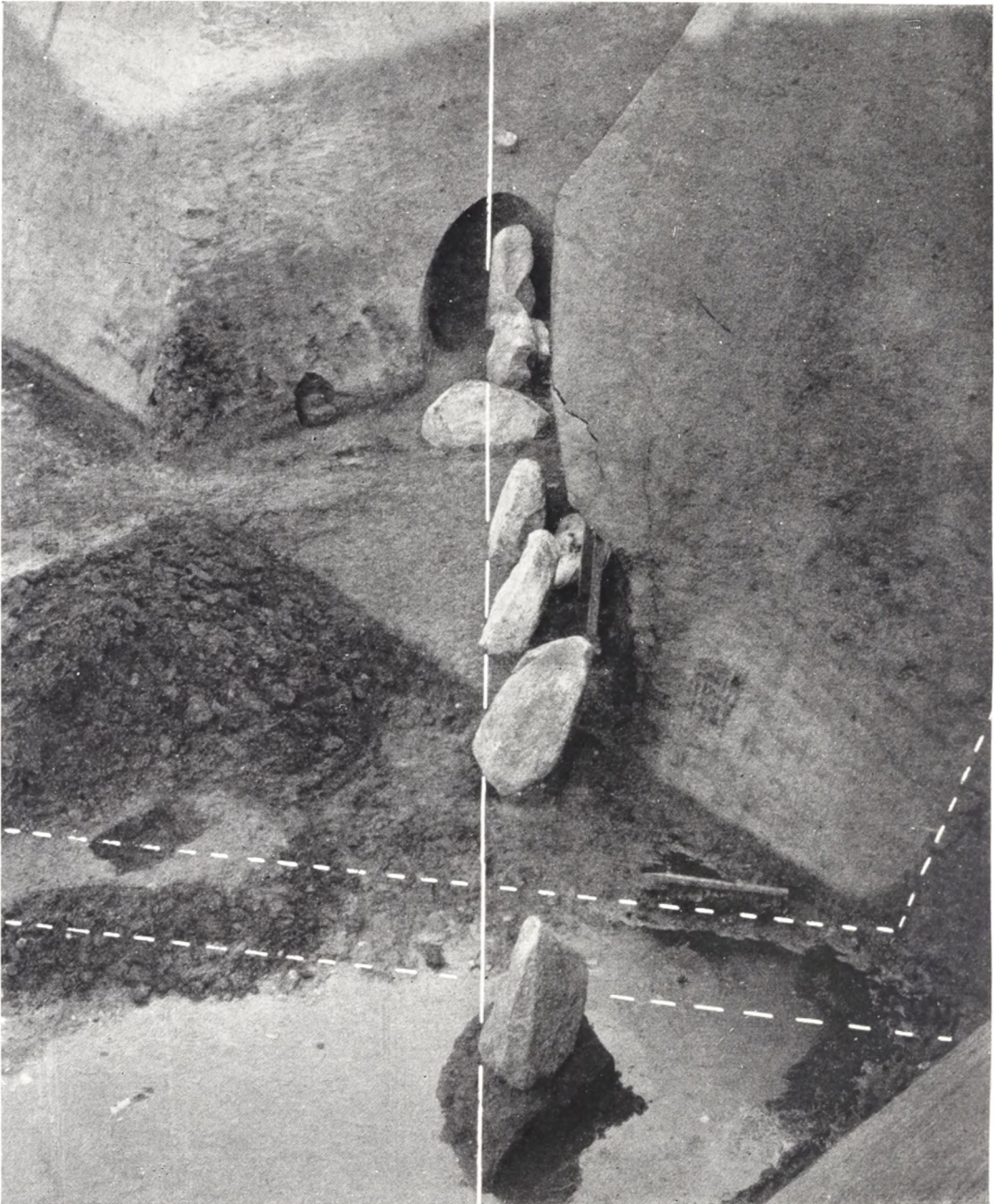

Fig. 1. Fra Udgravningen af Sydhøjen 1941. Del af den østlige Rad af Bautasten. Beliggenheden af Minegangen fra 1861 er vist med prikkede hvide Linier. — Kunwald fot.

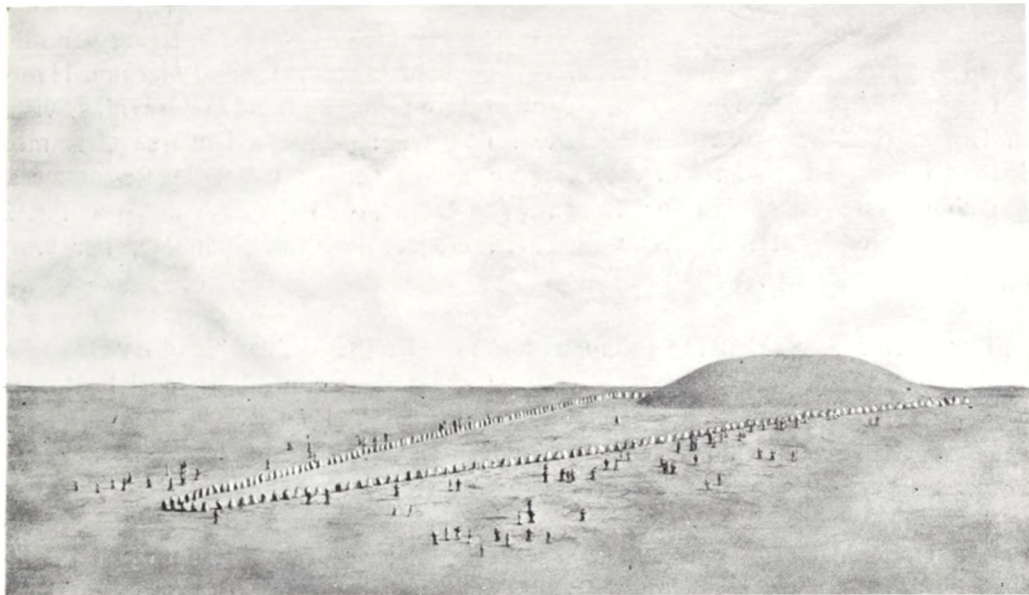

Fig. 2. Gravhøjen med Gorms og Thyras Fællesgrav. Foran Gravhøjen det store Bauta-Vi.
Rekonstruktion af Dyggve.

JELLING KONGEHØJE

UDGRAVNINGEN 1941

Af EJNAR DYGGVE

SKØNT Jelling er en Grundpille, maaske den vigtigste, i det danske Riges Historie, har vor Viden om Stedets jordfaste Mindesmærker, Højene, Kirken og den stedlige Topografi i det hele (Fig. 3) været meget ufuldkommen. Paa Grund af utilstrækkelige arkæologiske Undersøgelser har mange modstridende Anskuelser og Paastande kunnet florere, og de kommer fortsat til Orde saavel i den videnskabelige Litteratur som i vore almindelige Historiebøger og Opslagsværker.

Man læser saaledes som en given Ting, at Kong Gorm er højsat i den sydlige Jellinghøj og hans Dronning i Nordhøjen, idet Højenes hævdvundne stedlige Benaevnelser, Gorms Høj, Thyras Høj, kritekløst følges. Andre Steder omtales Gorm og Thyra begge hvilende i Nordhøjen, medens Sydhøjen betragtes som en Mindehøj for Thyra. Der findes ogsaa Forfattere, der mener, at Runestenene har staaet hver paa sin Høj, og Stenene flyttes da rundt efter Forgodtbefindende, eller man anbringer den ene af Runestenene oppe, og lader den anden blive nede paa det flade Terræn. Yderligere betragtes Højenes Dateringsforhold udenvidere som sikre, idet der kun undtagelsesvis er peget paa de betænkelige Mangler ved Tidsfæstelsen.

Men en saadan Uklarhed i Bedømmelsen af et historisk Sted af Jellings Rang er naturligvis meget uheldig. De Interesserede, Arkæologerne og Historikerne her

og i vore nordiske Broderlande, har derfor længe næret det Ønske, at se en udtømmende Jellinggravning iværksat, idet man var klar over, at der stadig var Mulighed for at skaffe sig bedre Oplysninger gennem Undersøgelser i Marken. Hvordan man fra førende Side saa paa Mulighederne for en saadan Gravning, viser en Udtalelse af Sophus Müller allerede fra 90'erne: fornyede Undersøgelser med Spaden i Haand vil, som han siger, kunne bringe ganske uventede Resultater af den allerstørste Betydning for Dagen (Vor Oldtid, 653 f). Et Blik paa Fig. 2 viser, at allerede det første Aars Arbejder, Udgravningen af Sydhøjen, har bragt vigtigt og uventet nyt.

For godt 5 Aar siden tog Johannes Brøndsted og jeg Initiativet til en Drøftelse af Muligheden for systematiske Gravninger ved Jelling Kongehøje, og i 1941 lykkedes det Nationalmuseets Direktør, Dr. Nørlund, ved en Bevilling fra Statens Beskæftigelsesudvalg og ved Carlsbergfondets Medvirkning, at fremskaffe det økonomiske Grundlag for disse meget omfattende Arbejder.

I Sydhøjen er der som bekendt tidligere, i Sommeren 1861, foretaget arkæologiske Undersøgelser, som J. J. A. Worsaae stod i Spidsen for paa Kong Frederik 7des Vegne. Men trods de vidtforgrene Minegange og Boringer, som han lod udføre ved Hjælp af ihærdige Ingeniørsoldater fra Fredericia, lykkedes det dog ikke paa fuldt ud overbevisende Maade at fastslaa, at der overhovedet ikke fandtes nogen Begravelse i denne Høj. Muligheden af en Grav i Sydhøjen syssel-satte tværtimod stadigt Forskerne. Det var derfor dette Problem, som frem for alt trængte sig paa, og som det maatte blive de nye Undersøgelses første Opgave at løse; ja, det var endda en Forudsætning for Paabegyndelsen af Arbejdet, at den endelige Opklaring af dette ene Spørgsmaal var Anstrengelserne værd.

Nationalmuseets Udgravninger paabegyndtes i Juli 1941. Ved Arbejdet var vi i Perioder bistaet af en Skare dygtige unge Arkæologistuderende, og Museets 1ste Afdeling stillede yderligere daværende Magister, nu Museumsinspektør Becker til vor Raadighed. Udgravningerne udførtes paa den Maade, at der i vandrette Lag blev fjernet smalle Jordbænke af fastlagt Bredde og Dybde (Fig. 4), og det tog næsten fire Maaneder at skære gennem Sydhøjens vældige Bjærg, skønt den daglige Arbejdsstyrke var paa omkring 45 Mand (Fig. 9). I Løbet af Kampagnen blev der kørt 135 000 Trillebøre ud af Højen.

De vigtigste Iagttagelser under Gravningen gennemgaas kort i det følgende.

Højens Indre viste sig at bestaa af en Kærne af Højfyld, opbygget paa en gammel Ager. Kærnen er lagvis sat af Lyng og Græstørv, med stor Omhu, næsten som Tegl ved Tegl i en Mur. Alle disse Tørv er vendt med Vegetationssiden nedad og har derfor alle været i Haand. De bestaar af afskrællet Overfladetørv, hentet fra Hede- og Mosearealer langt fra det højtliggende Plateau, hvorpaa Kongehøjene opførtes. Materialet er tilkørt med Vogne, men baaret ind i Højen paa 2-Mands Bærebøre: Brudstykker, baade af Vogne, Bærebøre og forskellige Slags Spader, alt af Egetræ, blev fremdraget af Højfylden. Selve Højkærnen (Fig. 5, I) var dækket af to ydre Lag, først et Lag (II) bestaaende af sandede eller ler-

Fig. 3. Planskitse 1939 af Jelling Kongehøje, Runestenene (A og B), Kirken og Omgivelserne. Øst opad. — Dyggve.

blandede Tørv, anbragt langs med Kærnsens buede Kontur, og yderst et Lag ren Agermuld for at skaffe Voksebetingelser for et beskyttende Grønsvær (III). Inden Opførelsen blev paabegyndt, havde man rejst en Træstamme, som skulde markere Højens Midte under Arbejdets Gang (Fig. 7, Fig. 8). En saadan orienterende Midte som Udgangspunkt for Udmaalingen viser, sammen med andre lagttagelser, at man tilstræbte en regulær Udformning af den udstrakte Høj.

Skemaet Fig. 5 gengiver det tekniske Princip for Opbygningen, medens Fig. 7 viser den mere sammensatte Virkelighed, klarlagt i et Hovedsnit gennem Højens Akse i Vest-Øst. Visse Delinger i Arbejdets Udførelse aftegner sig tydeligt ved Linier og Skel, der ogsaa gentager sig i de afglattede Ydervægge i selve det ved Udgravningen skabte aabne Rum (Fig. 6). Det fremgaar heraf, at man under Udførelsen af Højarbejdet er standset første Gang ved det Niveau, der i Hovedsnittet angives ved Linien A-A, og som betegner en flad, velformet Høj. Paa den nordvestlige Side af denne noget mindre Høj rejste man umiddelbart derefter en mærkelig Trækonstruktion, som ved Fremdragelsen (jvnf. Fig. 11) saa meget ind-

viklet ud, et tilsyneladende Virvar af spinkelt Tømmer. Det viste sig dog ved nærmere Studium, at denne Trækonstruktion i Virkeligheden maatte betragtes som et meget konsekvent gennemført Bygningsskelet, bestaaende af Fag med bestemte Sæt Konstruktionsdele: Stolper, Skraastivere, Remme, Spær, „Suler“ og Vidjebindinger. Denne Konstruktionsmaade kan ikke være opfundet for Tilfældet, men

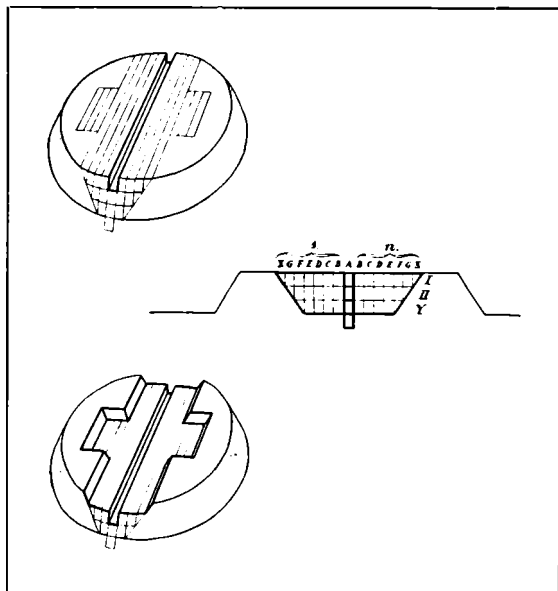

Fig. 4. Skematisk Fremstilling af den anvendte Metode ved Udgravningen af Sydhøjen. — Dyggve.

maa være gængs, og Fundet har derfor en ikke ringe kulturhistorisk og bygningshistorisk Interesse, naar man tager i Betragtning, hvor lidt der findes overleveret om Vikingetidsbygninger. Forskellige Forhold ved dette Bygningsskelet (bl. a. de altfor korte Spær) viser, at denne „Bygning“ aldrig har kunnet staa frit af sig selv; den har været holdt i Stilling ved Hjælp af vandrette Lag af Græstørvblokke, som vi kunde konstatere var lagt omhyggeligt ind mellem og omkring de forskellige Konstruktionsdele. Bygningen har saaledes kun været markeret og synes at være rejst symbolsk. Men hvad Formaålet har været, om det er memorialt eller har en anden Bestemmelse, er det foreløbigt umuligt at fastslaa.

Som Eksempel paa andre markerede eller symbolske Anlæg fra vor Oldtid skal jeg nævne Skibssætningerne af Sten.

Ved at trække Linier gennem Væg- og Sulestolpernes Fodpunkter, som er de Steder i Bygningen, der har forskubbet sig mindst ved Højfyldens Vægt, viser det sig, at disse Linier flugter lige mod Midtstolpen i Højen. Grundplanen spidser altsaa til, er radiært bestemt i Forhold til Højmidten og afgiver derved et Bevis for Bygningens intime Tilknytning til selve Højanlægget. —

Saa snart Arbejdet med denne gaadefulde og meget store Bygning var tilendebragt, gik man videre med Højarbejdet. Man standsede anden Gang ved Niveauet i Linien B-B, og Højen blev nu liggende urørt saa lang Tid, at der dannede sig en Græsbevoksning paa Overfladen. Efter denne Hvileperiode, hvis Aarsag vi ikke kender, tog man fat paa Højen igen, og den førtes op til Linien C-C. Dermed var selve Højens Kærne endelig færdig (Fig. 5 I). Liniene D-D og E-E i Snittet betegner de to yderste, afsluttende Lag (II og III), som jeg pegede paa under Omtalen af Højens Opførelses-skema. Disse afsluttende Lag dokumenterer, at Højen nu er afsluttet paa en teknisk regulær Maade.

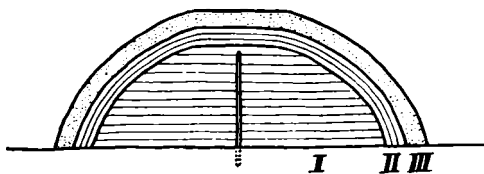

Fig. 5. Højopbygningen. Skema. — Dyggve.

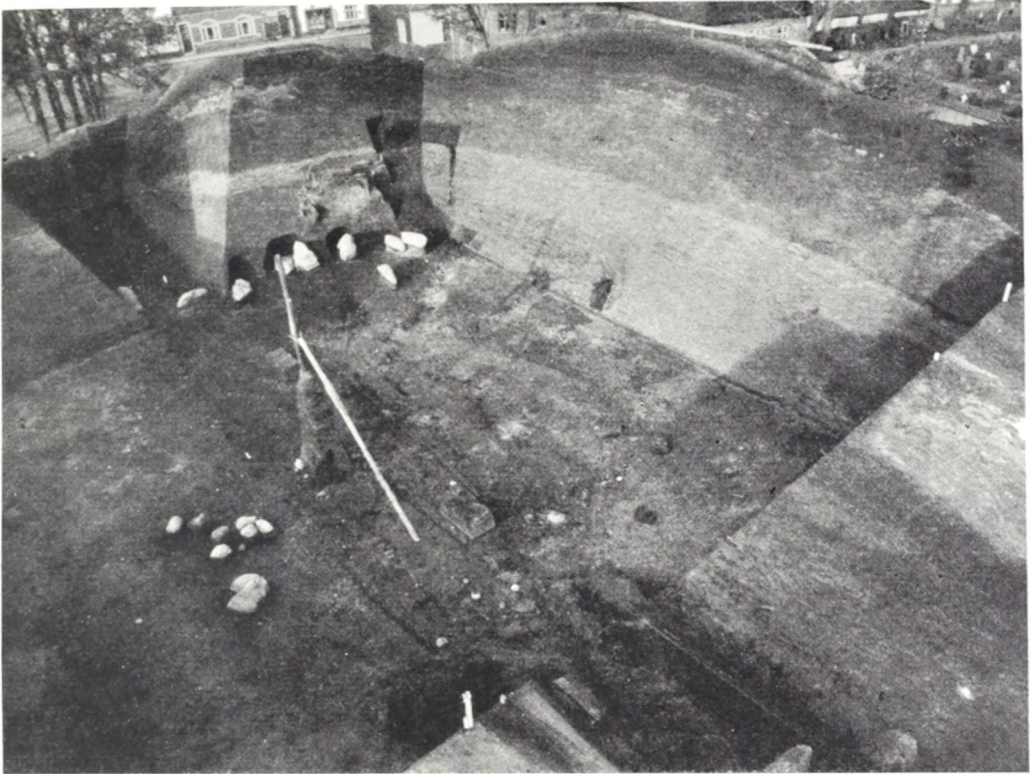

Fig. 6. Oversigtsbillede 1941 af Udgravningen. — Kunwald fot.

Ved Undersøgelserne i selve Højlegemet blev det dog først af alt fastslaaet, at der ikke fandtes nogen Grav i selve Højen. Tilbage var at fortsætte Undersøgelserne nedenunder det oprindelige Jordniveau. Men heller ikke her, under den ældre opdyrkede Overflade, som Højen var opført paa, fandtes der noget Gravkammer eller nogen Grav. Iagttagelsesmulighederne var enestaaende gode paa Grund af den fortrinlige Bevaringstilstand baade i Højen og under Jordsmonnet, f. Eks. var de mange Fund af Træ saa velbevarede, at Træets og Barkens Udseende blot var vintergammelt (Fig. 10).

Det første positive Resultat af Gravningen 1941 var altsaa den endelige Paa-visning af, at der aldrig har været en Begravelse paa det undersøgte Omraade, hverken i selve Højen eller i Jorden nedenunder denne. Et eventuelt Fund af Gravinventar kunde have været yderst værdifuldt, netop med Henblik paa de fortrinlige Bevaringsforhold, men videnskabeligt set er det af ikke ringere Betydning, at der nu er opnaaet Sikkerhed for, at Højen ikke er en Gravhøj, men at dette kostbare, monumentale Arbejde er udført udelukkende med et andet Formaal for Øje. Men helt uventet naaedes der endnu et Resultat, som intet Gravfund vilde have kunnet lede paa Sporet af, og hvis Betydning er særlig stor, fordi det ikke berører Sydhøjen alene, men Jellingproblemet som Helhed. Det klarlægger nemlig en kompositionel Sammenhæng mellem de enkelte Jellingmonu-

menter og kaster dertil Lys over visse Dateringsspørgsmaal, der hidtil har staaet i det uvisse.

Paa Højbunden blotlagdes under Udgravningen et større Antal næsten mands-høje Kampesten, der alle var af udpræget bautalignende Form. Efterhaanden som de blev fremdragne og indmaalt, fremkom der et tydeligt Billede af, at disse Sten var anbragt i et vist System i Forhold til hinanden. De stod opstillet i to Rader, nøjagtigt rette Linier (jvnf. Fig. 1, hvor en større Del af den østlige Rad af Bau-

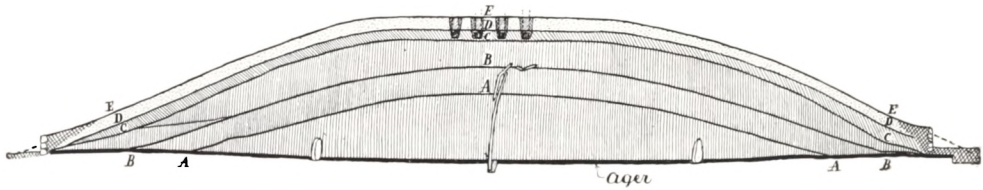

Fig. 7. Hovedsnit Vest-Øst, 1 : 600. — Dyggve.

tasten er vist); disse Linier var dog ikke parallelle, men dannede en spids Vinkel. Sammenholdt med Iagttagelser fra ældre Forhold paa Kirkegaarden, Kirkegaardsdigets Placering og tidligere Fund af bautalignende Sten, lykkedes det mig at paa-vise, at disse Sten var Rester af en Indhegning omkring et stort Omraade af trekantet, spidsvinklet Form, der i den brede Ende afsluttedes af den nordlige Høj. Denne afgørende Konstatation blev fuldt bekræftet gennem nye Fund ved Gravningerne Sommeren 1942. Halveringslinien for Vinklen mellem de to Bautastensrader viste sig at passere saavel Midtpælen i Sydhøjen som den store Runesten og Midten af Gravkammeret i Nordhøjen. At dertil Afstanden mellem Sydhøjens Midte og den store Runesten svarer til Afstanden mellem denne Sten og Gravkammerets Midte havde allerede Magnus Petersen peget paa i 70-erne. (Den endelige Revision af alle de vigtige Afstands- og Beliggenhedsspørgsmaal maa dog vente, til Bearbejdelsen af Undersøgelserne og Maalingerne i 1942 er tilendebragt, det gælder især Gravkammerets Beliggenhed, den store Runestens Forhold til de

omgivende middelalderlige Begravelser og Ny-opmaalingen af Kirkegaarden og dens Gravsteder).

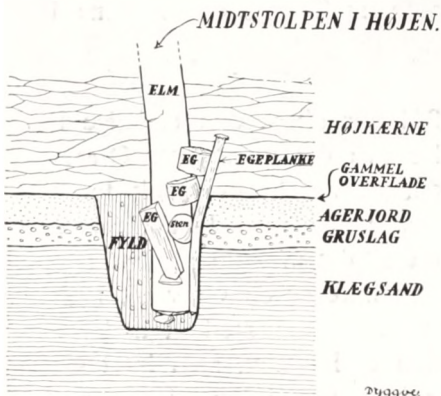

Fig. 8. Nedgravning for Midtstolpen i Undergrunden. Snit 1 : 50. — Dyggve.

Alle disse Iagttagelser danner Grundlaget for en Deling af Jellinganlægget i 5 Perioder, hvoraf de to første tilhører den hedenske Tid. Saa vidt jeg kan se, staar denne Periodedeling, der paa visse Punkter er foreløbig, ikke i nogen logisk Modstrid med de Forudsætninger, der er historisk sikre, naar man samtidig holder sig for Øje — og drager Konsekvenserne deraf — for det første, at Konstruktionen af Nordhøjens Gravkammer udelukker, at Kammeret paa regulær Maade har været benyttet mere end een Gang, for det

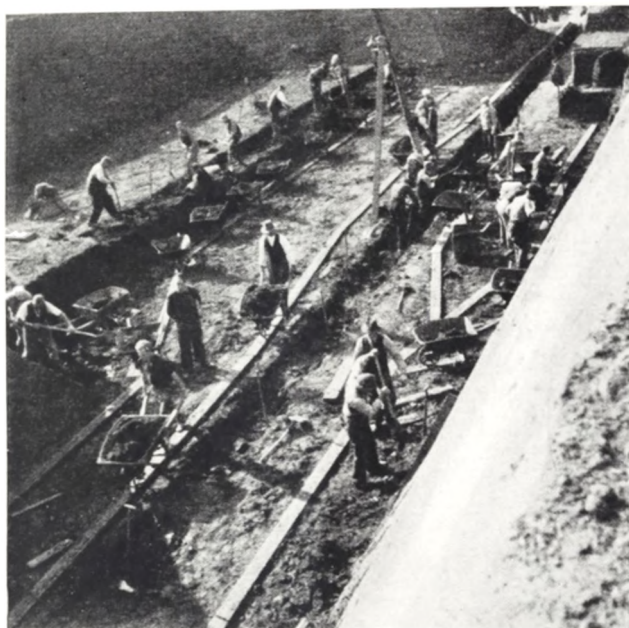

Fig. 9. Arbejdsbillede 1941, set fra Øst. — Dyggve fot.

andet, at Kammergraven ved en Plankedeling synes indrettet til Gravlægning af to Personer, og for det tredje naturligvis det vigtige Ny, at Sydhøjen ikke rummer nogen Begravelse, hvad jo helt har forandret Højens Karakter.

Periodedelingene gengives skematisk i Fig. 12 (jvnf. Fig. 2).

Periode I består af det trekantede, af Bautaer indhegnede Areal, der sikkert maa betragtes som et fredhelliget Omraade, et Vi¹, hertil den ufuldførte Nordhøj med sit endnu ikke tillukkede Gravkammer, og endelig den lille Runesten, som jeg tænker mig

har været opstillet i det indhegnede Anlægs Tyngdepunkt i Analogi med Placeringen af den nogle Tiaar senere store Runesten (jvnf. nedenfor *Periode III*). Det synes indlysende ved et Blik paa Grundplanen, at Bauta-Viet, der aabner sig mod Nordhøjen, fra første Færd er projekteret med Anlægget af denne Høj for Øje.

Da Dronning Thyra efter Runestenens Vidnesbyrd maa være død før Kongen, maa man antage, at Dronningens Lig indtil Gorms Død er nedlagt i en midlertidig Begravelse, en ikke ualmindelig Foranstaltning i Oldtiden. Senere, ved Kongens Død d. v. s. i *Periode II* (jvnf. Fig. 2), højsættes begge Ægtefæller samtidig i Nordhøjens Gravkammer af Kong Harald;

¹ En vigtig Erkendelse kan opnaas ved en Sammenligning med Langdysserne, selv om disse tilhører en hel anden og fjærn Tid. Her i Landet kan Langdysserne naa op paa en Størrelse, der ikke er væsentlig mindre end Jellinganlægget, som de jo har en vis ydre Lighed med. Men Stenene i Langdyssernes Fodkrans vender Spejlet udad, medens Bautaerne i Jelling alle vender Spejlet indad. Derved kommer en Væsensforskel til Orde, idet Jellinganlægget utvivlsomt karakteriserer sig selv som et Rum. Denne Paavisning af, at Stensætningen omslutter et Rum, styrker Tydningen som fredhelliget Omraade.

Fig. 10. Velbevaret Træ med Bark, Fund fra Sydhøjen. — Dyggve fot.

Gravkammeret lukkes, og Højen fuldføres. I Betragtning af, at Højsætning er en hedensk Begravelsesmaade, kan Harald saaledes endnu ikke være kommet afgørende under kristen Paavirkning.

Men paa et eller andet Tidspunkt inden Udførelsen af den store Runesten er Harald blevet kristnet. Som Følge af Daaben bliver han nu stillet overfor Krav fra hierarchisk Side, og disse Krav faar en bestemmende Indflydelse paa den videre Udformning af Monumenterne i Jelling, der paa Grund af deres Betydning for Dynastiet og Dynastiets Betydning for Kristendommens Udbredelse i Riget maa indordnes kristen Tankegang.

Dermed er vi naaet til Anlæggets *Periode III*. Den oprindelige Grundplan ændres nu saaledes, at det indhegnede Omraades trekantede Form opgives. Ved Indgrænsningen af en Del af dette Omraade, hvis Linieføring respekteres, skabes et nyt Helligomraade, nemlig en kristen Begravelsesplads, der faar den indtil 1870erne bevarede Form og Størrelse (bortset fra en mindre Udvidelse i Vest, jvnf. Periode V). Harald lader den store Runesten opstille og opfører samtidigt Sydhøjen, uden Grav eller Kammer, men med den ejendommelige, symbolsk markerede Træbygning i sit Skød. Lichenologiske Undersøgelser har vist, at der gaar mindst 20—30 Aar mellem Rejsningen af Bautastensraderne og Opførelsen af selve Sydhøjen, som kom til at dække dem delvis. Den omtrentlige Tid mellem de to Runesten, der jo repræsenterer henholdsvis de Gormske og de Haraldske Arbejder, sættes af Lis Jacobsen og Erik Moltke i det ny Runeværk til ca. 40 Aar. Dette er en betydningsfuld Overensstemmelse i Tid.

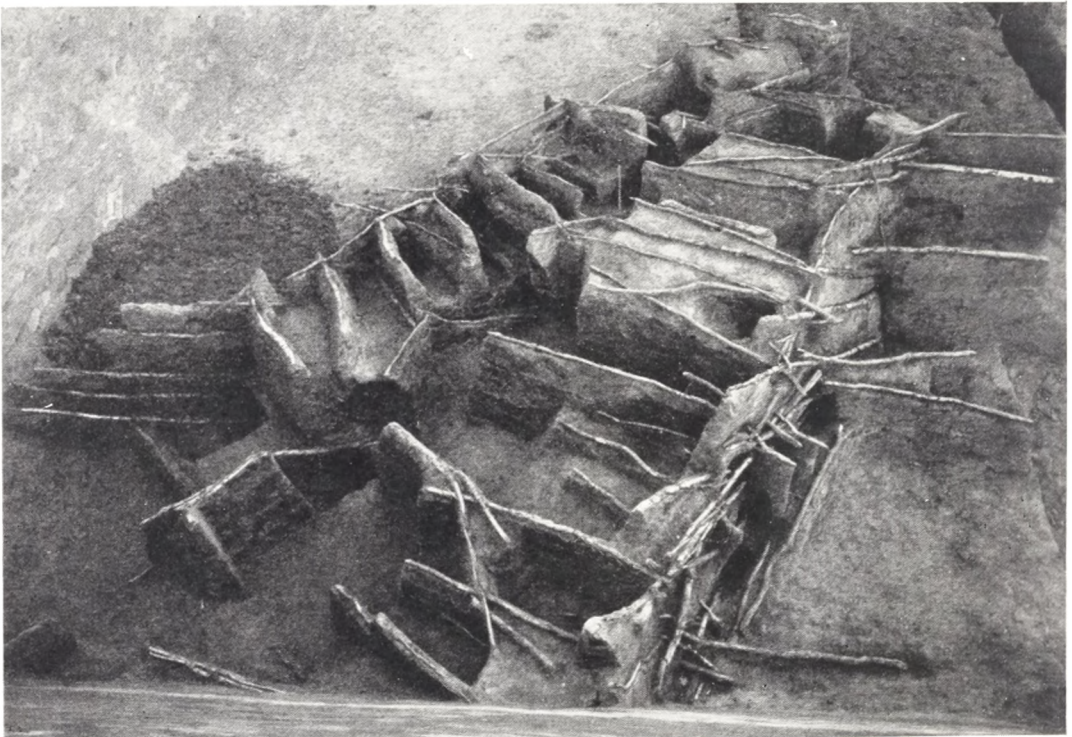

Fig. 11. Trækonstruktion inde i Sydhøjen. — Becker fot.

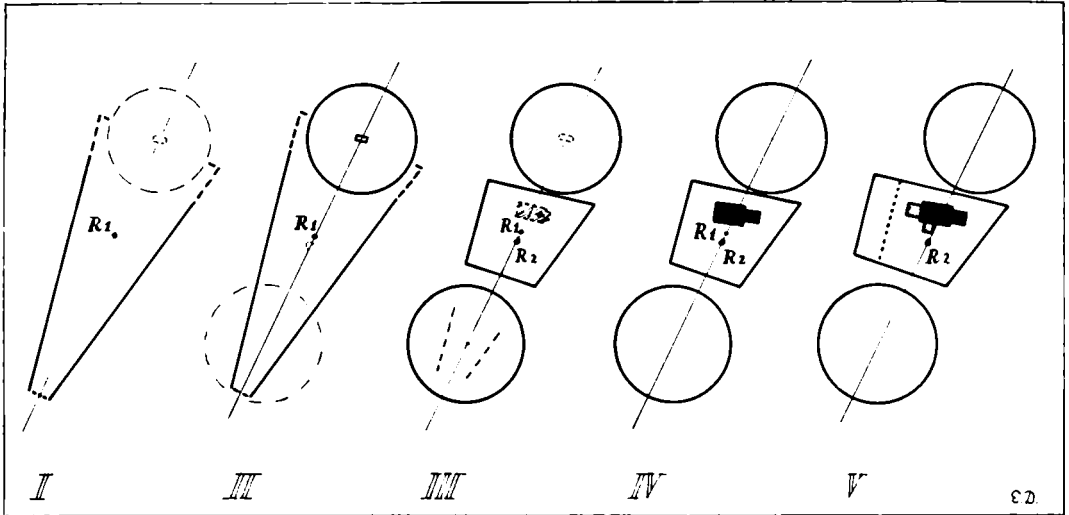

Fig. 12. Jellingmonumentet. (R_1 og R_2 = Runestenene). Hedenske Perioder: I, efter Thyras Død, ihvertfald inden Gorms Død; II, efter Gorms Død. Kristne Perioder: III, efter Haralds Daab; IV, ca. 1100; V, Senmiddelalder. — Dyggve.

En kristen Begravelsesplads i disse tidlige Tider kan ikke tænkes at være anlagt uden Tilknytning til en Kultbygning; maaske er den tidlige Trækirke i Jelling, som en vag Tradition omtaler, blevet rejst ved denne Lejlighed. En saadan Kultbygning har Interesse for Betragtninger, der har Rod i et særligt Forhold vedrørende Nordhøjens Kammergrav. Ved Gravningerne i 1820—21 og 1861 havde det nemlig vist sig, at Gravkammeret ikke indeholdt Skeletdele, og det til Trods for, at visse Fund godtgjorde, at Kammeret virkelig havde været benyttet til Gravlæggelse. Men dette, at Gravkammeret var tomt for Knoglerester, kan med de fortrinlige Bevaringsforhold in mente kun forklares ved en Overføring af Levningerne af de kongelige Personer andetsteds hen. Det vilde være i Overensstemmelse med Tidsaanden og derfor meget tænkeligt, om det kristne Raadgivermilieu i Kongens Omgivelser bl. a. af taktisk missionære Grunde havde sat igennem, at Haralds paa hedensk Vis højsatte Forældre blev overført til en kristen Begravelse. Den ældste Jellingkirke — her ved Kongsgaarden og Ættens Begravelsesplads — kan meget vel oprindeligt være anlagt som et Mausoleum med en Kongebegravelse under Koret. Men der maa maaske ogsaa regnes med den Mulighed, at de dynastiske Hensyn, paa Haralds Tid eller kort derefter, kan have foranlediget en Overføring af Landets første kristne Herskers Forældre til Roskilde, hvor Kong Harald havde ladet opføre en Hovedkirke, der kom til at rumme hans og senere Kongers Grave, og hvortil det politiske Tyngdepunkt efter Rigets endelige Samling var blevet forlagt.

Periode IV markeres ved Opførelsen af den store romanske Kirke, hvis Plan og Opbygning vi kender i Hovedtræk, og som, vel at mærke, maa være lagt paa Stedet for den ældre Kirke. En saadan Kontinuitet er vi berettiget til at vente os i Datiden.

I *Periode V*, der falder i den senere Mittelalder, foretages antagelig den Ud-

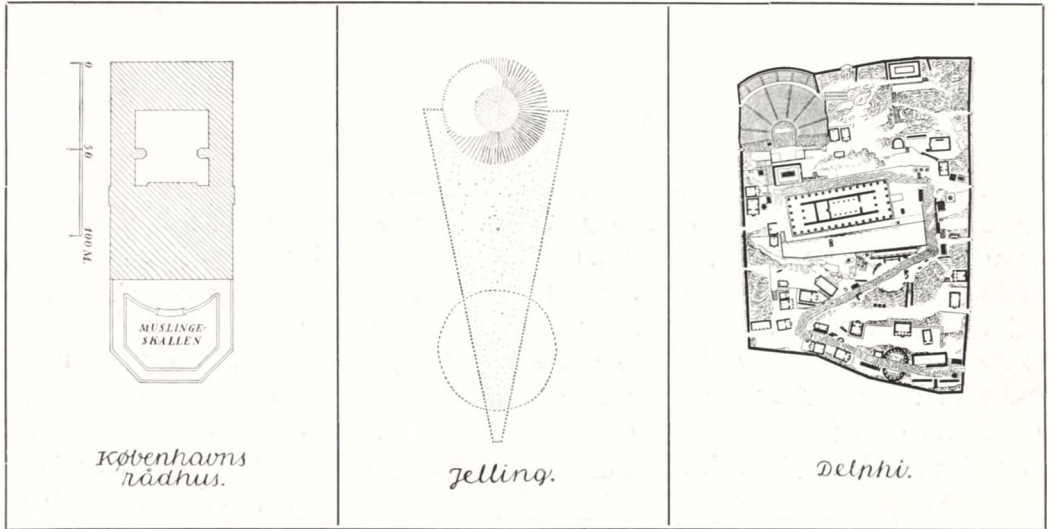

Fig. 13. Tilfældig valgt Sammenligning af Gorms Anlæg i Jelling med Københavns Raadhus og Helligomraadet i Delphi for at belyse Størrelsesforholdet.

videlse af Kirkegaarden mod Vest, som jeg allerede har berørt. Stødet hertil kan helt naturligt stamme fra, at Kirken blev forlænget mod Vest med et stort Taarn, hvorved der opstod Pladsmangel paa Kirkegaarden i denne Side. I senmiddelalderlig Tid opførtes ligeledes et Vaabenhus mod Syd, og ved denne Lejlighed maa den lille Runesten, som jeg supponerede anbragt i Tyngdepunktet for det Gormske Anlæg (se Fig. 2), være fjernet af Pladshensyn. Stenen kasseres og finder derefter en Anvendelse som Bænk tæt ved den formentligt oprindelige Staa-plads, nemlig opad det nyopførte Vaabenhus, hvor Ole Worm ser den i liggende Stilling, „et Sæde for de Trætte“ som han skriver.

1941 bragte os altsaa den afgørende Viden om, at Sydhøjen er gravløs. Gravløse Høje kendes fra andre nordiske Egne, men ogsaa fra Middelhavskulturen. De kan være rejst som Kenotaphier, Tomhøje, eller som Mindehøje over en Person eller hans Daad. Allerede Johannes Steenstrup har peget paa, at Harald med Stolthed mindes sine store Bedrifter i Indskriften paa den store Runesten, og Lis Jacobsen og Erik Moltke understreger (Danmarks Runeindskrifter, 77), at Haralds Sten frem for alt maa ses som et Mindesmærke over Stenrejseren selv. I Forbindelse med denne Tankegang, der kommer til Orde i Runeindskriften, kan man ikke se bort fra den Mulighed, at Sydhøjen, dette virkelig kongelige Bygningsanlæg, er blevet rejst til Forherligelse af Kongen selv og hans Bedrifter. Det er en Hypothese, indtil videre i hvert Fald, men ogsaa Tanken om et Kenotaphium er hypotetisk og har desuden det imod sig, at Opførelsen af en Gravhøj — og et Kenotaph er en Erstatning for en Gravhøj — vanskeligt er tænkelig under kristne Forhold.

Allerede før 12te Aarhundrede, fra Svend Aggesøn (c. 1185), altsaa efter Forløbet af kun 200 Aar, var Traditionen gaaet tabt, og dette ses ogsaa hos den

Fig. 14. Bække monumentet. Jylland. — Dyggve fot.

Fig. 15. Glavendrup monumentet. Fyn. — Erik Moltke fot.

Fig. 16. Monumentet ved Västra Strö. Skåne. — Erik Moltke fot.

noget senere Sakse. Den tilsyneladende saa naturlige Kombination af to Døde og to Høje bragte fra da af Forvirring i det historiske Billede: man fordelte en Af-død pr. Høj, altsaa en Høj med Gorm og en Høj med Thyra. Det har hidtil været en af de vanskeligste Nødder at knække ved Jellingproblemerne, hvordan Runestenenes naturligvis paalidelige, dobbelte Meddelelse om Thyra skulde forstaaes, dobbelt i den Forstand, at der den ene Gang rejses Minde over Thyra alene, ved Kong Gorm, og den anden Gang over Thyra sammen med hendes Ægtefælle, ved Sønnen Harald. Det forekommer mig lettere at finde en Forklaring paa dette, efter at Sydhøjen har vist sig at være gravløs, naar vi samtidigt holder os til Paavisningen af, at Gravkammeret, ifølge sin Indretning, kun har været taget i Brug een Gang. Den af de arkæologiske og historiske Forhold skabte Situation, som jeg har gennemgaaet foran ved Omtalen af de to første Perioder af Anlægget, viser hen til en midlertidig Gravlægning af Dronningen, hvad rent logisk er i Stand til at ophæve det tilsyneladende modstridende i de to Runestenes Udsagn.

Ogsaa for et andet, stærkt diskuteret Problem vil Udgravningens Resultat formentlig kunne faa Betydning. Det fremdragne Bautastensanlæg, Viet, som der fra nu af maa regnes med som en vigtig og sammenfattende Bestanddel af Jellingmonumenterne, jævnbyrdig med de to Runestene og Højene, synes nemlig at styrke Karl Martin Nielsens Tydning af det fra de nordiske Runeindskrifter velkendte Udtryk „kumbl“ (Danske Studier 1941). Nielsen definerer Flertalsformen „kumbl“ som „en samling af flere stene, der danner et mindesmærke“, og dette kan jo ikke stemme bedre overens med Udgravningens Fremdragning netop af et saaledes sammensat Monument, som Nielsen, hvad Jelling vedrører, ikke har kunnet forudse vilde komme til Syne.

Det er værd at fremhæve det Gormske Anlægs gigantiske Størrelse (Fig. 13), der viser hen til vældige Kræfter bag Arbejdet: Kongens og Rigets Magtstilling var utvivlsomt betydelig. Monumentets formelle Udformning rejser et Spørgsmaal af Betydning for nordisk Stilhistorie, idet det virker paafaldende at se en Monumentalstil af rent Stenalderpræg anvendt i den fuldt udviklede Vikingeperiode. I flere større Monumenter fra gammeldansk Omraade ved denne Tid gaar Stilen igen (Fig. 14—16). Vi ser det ikke blot i Enkeltheder, men ogsaa i Dispositionsformen, der er et stildannende Moment, og man spørger sig, om dette Forhold virkelig kan være et Diktat af et forhaandenværende Materiale alene. Til Sammenligning har jeg allerede peget paa Langdysserne (se Noten S. 25), og jeg fremhæver her yderligere de paafaldende Lighedspunkter med engelske og især nordfranske Stenaldermonumenter, alt uanset den store Forskel i Tid (Fig. 17)¹. Ligger der maaske en Tendens til Arkaisering bag dette, en bevidst Forkærlighed for en ældre Stilart, som man har opfattet som heroisk?²

¹ jvnf. Dyggve: Acta Archaeol. XIII, 94.

² Ved det karolingiske Hof fandt en Stillefterligning med denne Tendens Sted, selv om Motivkredsen var en helt anden. Jeg tænker især paa Aachens Forhold til Gotekongen Theoderiks Paladsarkitektur (se v. Reber: Abh. d. III Cl. d. k. Akad. d. Wiss. XIX. Bd. I, Abt. III. München, 723). Men ogsaa hos sidstnævnte Konge, en romæiseret Barbarkonge, fik en tilsvarende Tankegang en bevidst Formulering, jvnf. Cassiodorus Var. VII, 5; VIII, 15.

Fig. 17. „Alignements“ ved Kermario, Carnac. Bretagne. — Efter G. Patroni.

Udgravningerne i Jelling har vist, at en forudgaaende arkitektonisk Planlægning har gjort sig overlegent gældende, og at Udmaalingen i Marken og selve Opbygningen af dette for nordiske Forhold meget store Anlæg er udført med beundringsværdig teknisk Kunnen. Det er interessant, at Jordbygningstekniken i Jelling svarer til den, der er anvendt i vore Voldanlæg i Danevirke fra samme Aarhundrede. Studiet af Højens Teknik har ogsaa i sig selv en ikke ringe Interesse: det er første Gang, man herhjemme har haft Lejlighed til at gøre saadanne lagtagelser ind i de mindste Detailler.

Jellingmonumenternes centrale Stilling i en grundlæggende Periode i vor Historie giver dem deres enestaaende nationale Betydning. Til denne Stedets ærværdige historiske Betydning svarer en ydre Storhed, som vi først har kunnet paa-vise gennem Undersøgelserne i 1941: vi har for os det ældste Monumentalanlæg i Norden af gennemført arkitektonisk Karakter. Det er formet i de vigtigste hjemlige Bygningsmaterialer den Gang, Jord, Kampesten, Træ. De store Høje, der er integrerende Dele i Anlægget, fremhæver et nordisk Særpræg og udgør sammen med Søsterhøjene i Uppsala og Norges Raknehaug et Tegn paa det ældgamle Fællesskab i Norden.

Fig. 1. Deltagere i Udgravningen af Øgaarde-Bopladsen.

AAMOSE-UNDERSØGELSERNE

Af THERKEL MATHIASSEN

AAMOMSEN, Sjællands største Mosedrag, har vist sig at være et ualmindelig rigt Arbejdsomraade for Arkæologer. Ved Bredderne af de to store Søer, der nu er forvandlet til Store og Lille Aamose, har der ligget Boplads ved Boplads fra vor Ældre Stenalders Jæger- og Fiskerfolk — omkring 60 Bopladser kendes nu; og paa mange af dem har Nationalmuseet i de senere Aar foretaget større Udgravninger. Her er det ikke Tørveskæringen, der er Aarsag til, at Bopladserne er kommet frem; de fleste og vigtigste af dem var kendt, før denne begyndte.

Fra Undløse Bro Syd for Holbæk til Tissø strækker dette store Mosedrag sig paa begge Sider af Halleby Aa, kun afbrudt af den dybt nedskaarne Aadal ved Kongens Møller Syd for Skarridsø; ca. 3200 ha er det samlede Moseareal beregnet til. Aamosen er en Kærmose, dannet ved Tilgroning af flere Søbassiner. Paa Holme og Øer, paa Sandodder og Grusrevler langs Mosedraget, ligger Stenalderbopladserne; nogle af dem ligger dog ude i Mosen paa Steder, hvor Mosefladen i visse Perioder af Mosens Udvikling har været saa fast, at man, i hvert Fald i Sommertiden, har kunnet slaa sig ned her for en Tid.

Disse Bopladser giver sig først og fremmest til Kende ved Flintaffaldet, der ligger strøet paa Jorden. Men naar Bopladsen ligger ved Randen af Mosen, vil

en Gravning ned i Moselagene ofte her vise rige Lag af „Udsmid“ fra Bopladsen med Dyreknogler, Benredskaber, Potteskaar, foruden den uforgængelige Flint.

Allerede Worsaae gravede lidt i Aamosen, paa Maglø, hvorfra der i 1863 blev indsendt nogle Flintstager. Men Stødet til den store Undersøgelse i Aamosen blev givet, da Landsretssagfører Erik Westerby i 1938 opdagede den store Boplads ved

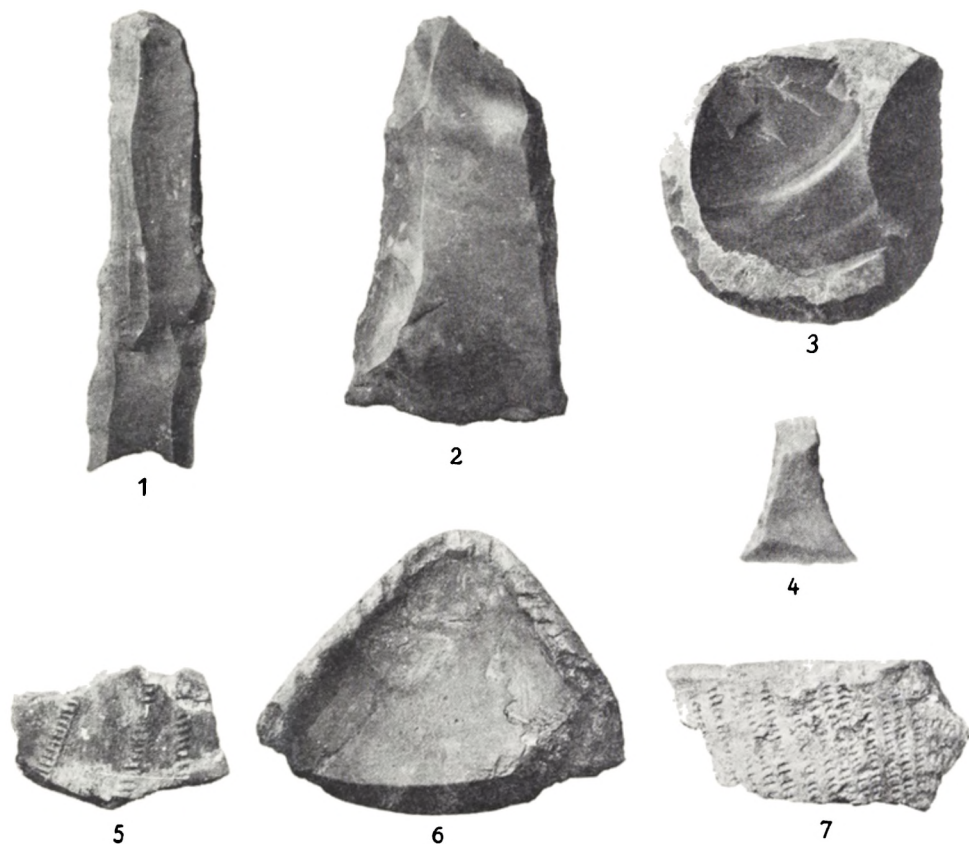

Fig. 2. Øgaardes yngre Bebyggelse. 1. Flækkeskraber med indbuet Æg. 2. Fladhugget Skiveøkse. 3. Stor Skive-skraber. 4. Tværpil. 5. Skaar af Kraveflaske. 6. Brudstykke af Lampe. 7. Skaar med Snoreornamentik. 2 : 3.

Øgaarde, og siden er der blevet gravet hvert Aar, ofte med en ret stor Styrke (Fig. 1), takket være de mange frivillige Medarbejdere, der har brugt deres Ferie til Gravningen. Flere af disse Medarbejdere har desuden været Pionerer, der har opsporet nye Boplads og foretaget mindre Gravninger paa dem. Her skal først og fremmest nævnes Fabrikant Povl Møller, Borup, Adjunkterne Svend Jørgensen og Knud Andersen, Ordrup Gymnasium, og Iakob Estrup, Kongsdal. De geologiske Undersøgelser er hele Tiden blevet ledet af J. Troels-Smith, og fra zoologisk Side har Dr. Degerbøl deltaget. Mange Mennesker har saaledes hjulpet med til at fremskaffe det store Materiale, vi nu har fra Aamosen.

Hovedbopladsen i Aamosen ligger ved Øgaarde nær Undløse, paa en Grusholm, der danner Sydspidsen af en lang Tange, der strækker sig langt ud

i Mosen. Hovedparten af Holmens højere Del er nu kørt bort som Grus, men ned ad dens Skraaninger, navnlig mod Øst og Syd, ligger Affaldet i tykke Lag, for største Delen dækket af Tørv. Sine Steder havde disse Affaldslag en Tykkelse af 50—60 cm, og ofte var de af fosforsur Kalk fra de opløste Knogler sammenkittede til en næsten cementhaard Masse, der ikke var let at undersøge. Omkring 4000 Oldsager, Flintredskaber, Bensager og Lerkarskaar, blev her fremgravet, foruden Titusinder af Flækker, Affaldsstykker og Dyrekogler.

Det viste sig snart, at Øgaarde-Bopladsen har været beboet to Gange, med ret stor Tidsafstand imellem. Den yngste Bebyggelse, der næppe har været hverken særlig stor eller langvarig, ligger i Yngre Stenalders første Afsnit, Dyssetiden. Den viser en sen Ertebølle-Kultur med mange Skiveøkser af den sene, fladehuggede Type, med en god, kraftig Flækketeknik, mange Tværpile og spidsbundede, grove Lerkar (Fig. 2, 1—4 og 6); som en Reminiscens fra de gamle Kulturer i Aamosen finder vi endnu nogle Mikroliter, og som et Indslag fra Dyssetidens Bondefolk enkelte Fliser af slebne, tyndnakkede Flintøkser og nogle ornamenterede Lerkarskaar (Fig. 2, 5 og 7). Fra denne Tid stammer ogsaa en oval Stenbrolægning med et Ildsted; det kan næppe være andet end en Hyttetomt.

Hovedbebyggelsen ved Øgaarde er imidlertid langt ældre, nemlig fra sen Maglemosetid, Fastlandstiden, Fyrreskovenes Tid. Vi finder her de fleste af de Redskabsformer, vi kender fra denne Perodes ældre sjællandske Bopladser, Mullerup, Sværdborg, Holmegaard: Af Flintsager (Fig. 3 og 4) er der Kærneøkser, hovedsagelig af den gamle usymmetriske Form („Skævøksen“, hvor Sidekanterne er tilhugget fra forskellig Side, saa at Tværnittet faar Form af en Rhombe eller et Parallelogram), nogle faa Skiveøkser, svære Spidsvaaben, Bor, Skive- og Flækkeskrabere, Flækkeknive og mange Mikroliter; dernæst en Mængde fortrinlige Benredskaber (Fig. 5 og 6): Hjortetaksøkser og -mejsler, Økser af svære Uroksekogler, Spidsvaaben, Benspidser med og uden Modhager, Spyd med Flintægge i Siderne, Fiskekroge, Tandperler. Mange af Benredskaberne er dekoreret med Tidens flygtigt indridsede Ornament.

Men foruden alle disse velkendte Sager er der en Del nyt, der ikke kendes fra de andre Maglemose-Bopladser. For det første findes en langt bedre og kraftigere Flækketeknik, der har frembragt et Væld af store, gode Flækker, hvoraf der er lavet en Mængde fortrinlige Redskaber, Bor, Knive, Skrabere og Stikler, og af de tilsvarende Flækkeblokke er fremstillet Blokhøvl; endvidere er Mikroliterne (Fig. 4) langt mere varierende og viser blandt andet de samme smalle og brede Trapezer, som kendes fra Gudena-Kulturen (se Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1936, S. 53); alt dette tyder paa en Kulturpaavirkning fra den jyske Gudena-Kultur. Dernæst findes der en Del Sager, der maa have en anden Oprindelse: Slebne Trindøkser af Grønsten, kraftige rhombiske Pilespidser, dannet af overhugne Flækker („Skævpile“), Prene med Ledenderne bevaret, dannet af Raadyrets Mellemfodsben, og endelig nogle af Bensagerne, der har kraftige, dybtskaarne Ornament (Fig. 5, 3). Alt dette tyder paa et Indslag fra vor ældste Kystkultur, som vi for Eksempel kender den fra en oprindelig undersøisk Boplads, der nu ligger i den udtørrede Lammefjord, og som maa stamme fra et Tidspunkt, da Landet laa noget højere end nu.

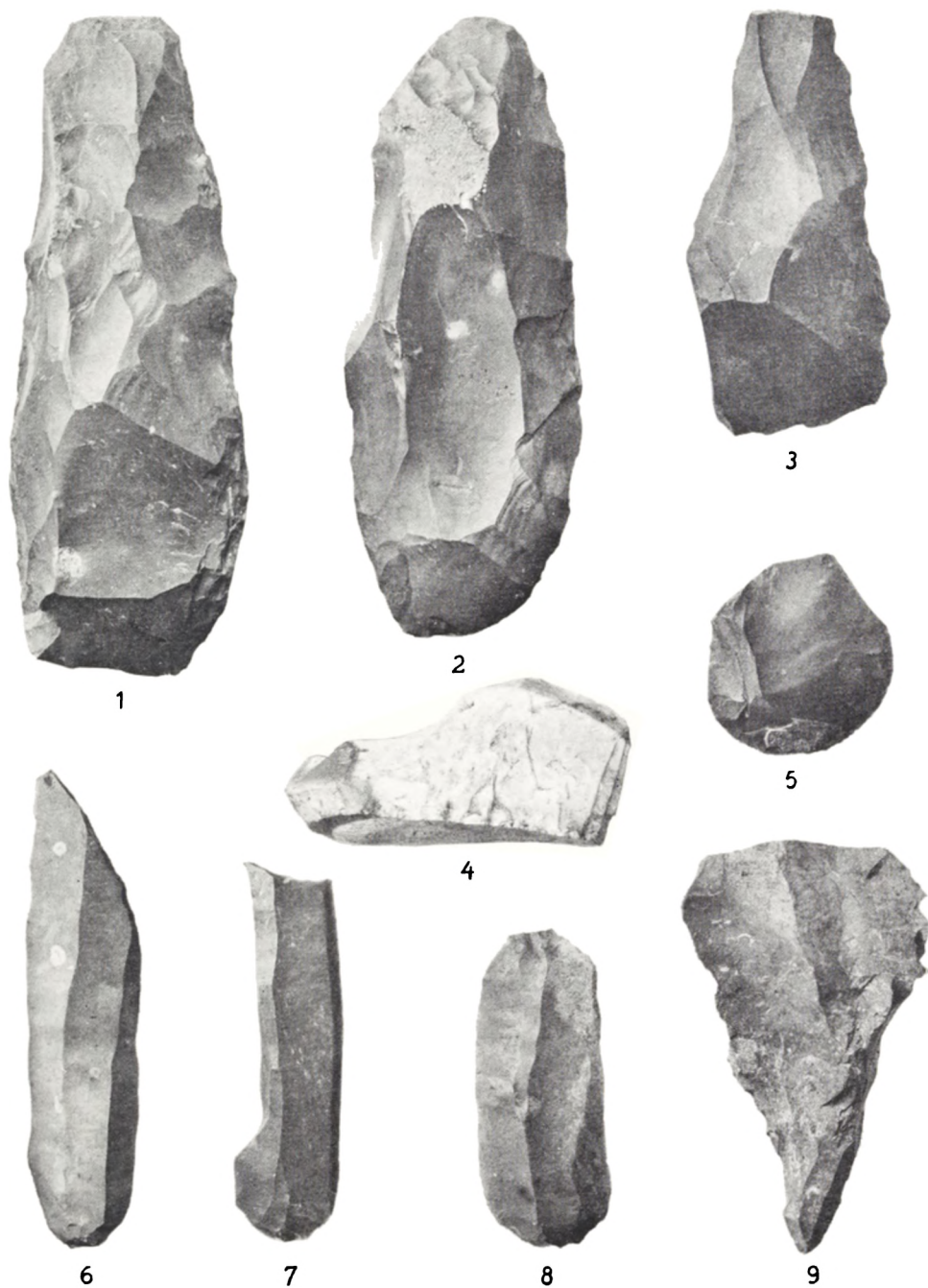

Fig. 3. Øgaardes ældre Bebyggelse.
 1—2. Kærnekser. 3. Skiveøkse. 4. Haandtagsblok. 5. Skiveskraber. 6. Flækkekniv. 7. Stikkel. 8. Flækkeskraber.
 9. Bor. 2 : 3.

Endelig blev der overraskende nok i Øgaardes ældste Lag fundet Lerkarskaar, overraskende, fordi vi ellers ikke her fra Landet kender Keramik fra saa gammel Tid; de ældste, vi hidtil kendte, var fra et ældre Stadium af Ertebølle-Kulturen. For at være sikker paa, at de Potteskaar, der blev fundet i Affaldslagenes nedre Lag ikke kunde være gravet eller trampet derved af Dyssetidsbeboerne, udgravede vi i 1942 et større Areal saa langt ude i Mosen, at de to kulturførende Tørvelag fra de to Bebyggelser var tydeligt adskilt af et fundtomt Lag, og vi var

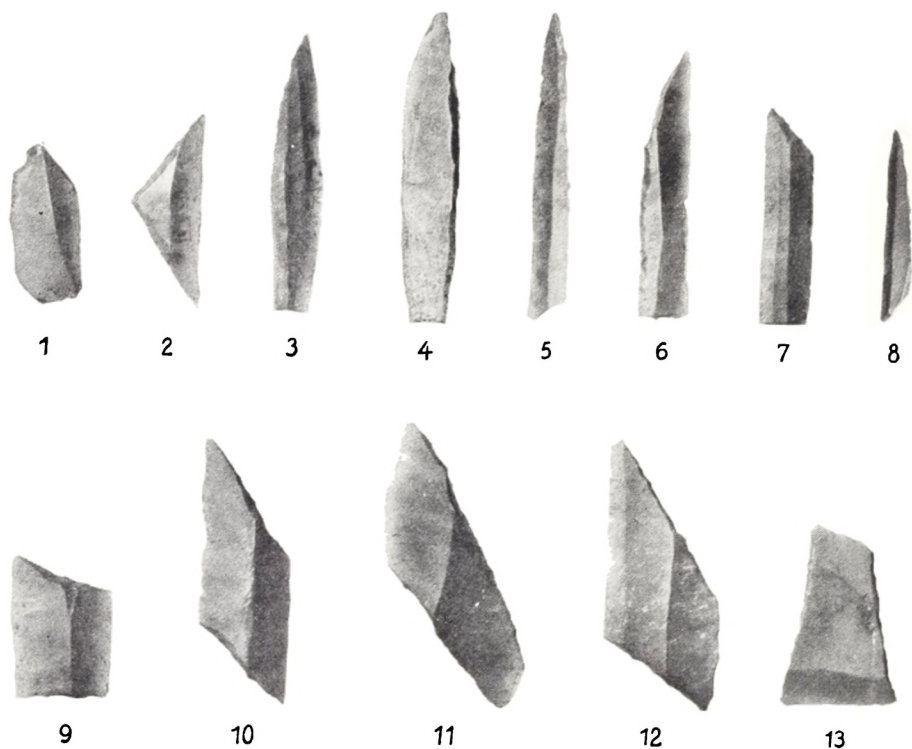

Fig. 4. Øgaardes ældre Bebyggelse. 1. Mikrostikkel. 2.—8. Mikroliter. 9. Skævpil af Gudenaatype. 10—12. Skævpile af Typer som den ældste Kystkulturs. 13. Tværpil. 1:1.

her saa heldige at finde et Lerkarskaar ret dybt nede i det nedre Lag; dette Skaar var af et Kar, der ikke var brændt, men kun lufttørret; men andetsteds i dybtliggende Lag er der fundet smaa, tykvæggede, daarligt brændte Skaar, der ligner den Keramik, vi kender fra Køkkenmøddingerne. Denne ældre Keramik ved Øgaarde er ældre end nogen anden sikkert dateret europæisk Keramik.

Blandt Enkeltfundene fra Øgaarde skal nævnes 98 gennemborede Dyrerænder (Fig. 7), der laa i en Klump i Tørvedyndet en Snes Meter udenfor Bopladsen, hvor de kom frem i en lang Profilgrøft. Øjensynlig er det en Perlekæde, som under Bebyggelsen her er blevet tabt ned i Søen og blevet indlejret i Dyndet paa Bunden. Mange andre morsomme Enkeltheder kunde nævnes: Vi finder Klumper af rød og gul Okker, som sammen med Skrivekridt og Trækul viser den Farveskala, Øgaarde-Folkene raadete over til Bemaling af deres Sager — eller dem selv. Vi finder Vættelys, Søpindsvin og andre Forsteninger og mærkelige

Sten, som Børnene har fundet ved Strandbredden og taget med hjem til Bopladsen, ligesom Børn gør i vore Dage.

Øgaarde er kun een af de mange Bopladser i Aamosen, omend en af de rigeste. Men der er mange andre interessante Bopladser.

En af de største er *Maglø*, der ligger paa Nordskraaningen af en ret stor Ø midt ude i Mosen. Ogsaa den har været beboet to Gange; men Forholdene er vanskeligere at udrede, dels fordi Bopladsen nu ligger i en Granplantage, dels

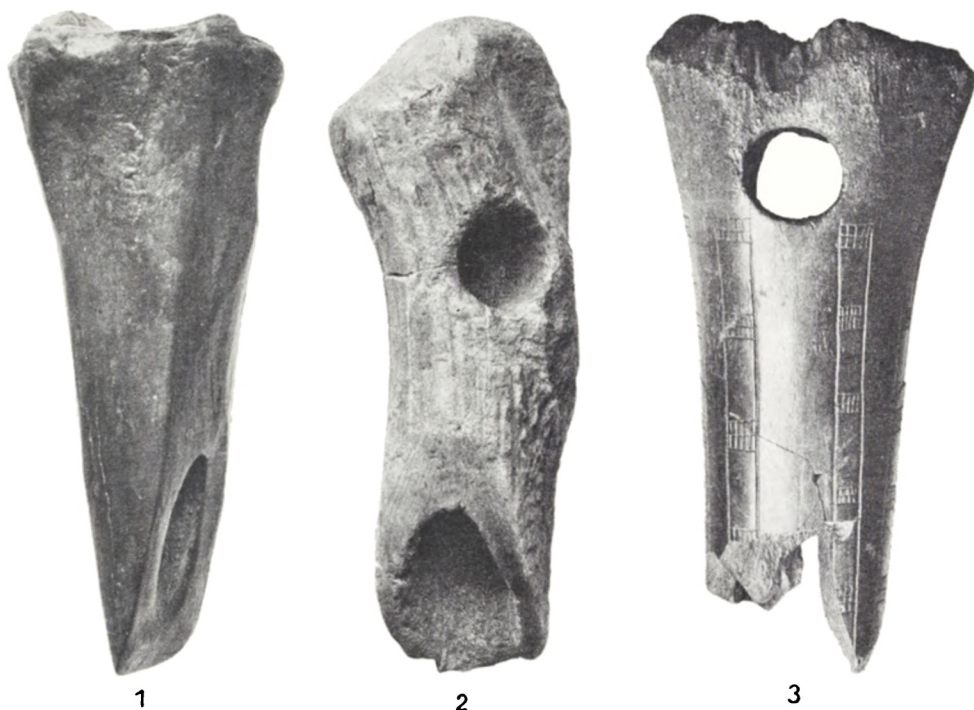

Fig. 5. Øgaardes ældre Bebyggelse. 1. Økse af Urokse-Mellemfodsben. 2. Hjortetaksøkse. 3. Spidsøkse af Urokseknogle med dybtskaarne Ornamentter. 1 : 2.

fordi Affaldslagene ikke er saa tykke, saa Affaldet fra de to Bebyggelser er rodet temmelig stærkt sammen. Den ældre Bebyggelse er omtrent samtidig med Øgaardes, med gode Flækker, Skævpile og ornamenterede Benredskaber, medens den yngre ligger helt oppe i Ældre Jættestuetid og blandt andet viser en Stridsøkse og Keramik, der stammer fra Jættestuetidens Bondefolk.

I *Skellingsted Mose* har vi to smaa Bopladser, der viser fuldstændig samme Fase af Maglemose-Kulturen, som vi kender fra den sydsjællandske Sværdborg-Boplads. Den karakteriseres ved den overordentlig fine Mikrolittekunik, medens der næsten ingen store Flækker og Flækkeredskaber er; det har øjensynlig ligesom Sværdborg været en Sumpboplads, der kun har været beboelig om Sommeren.

Ved *Hesselbjerggaard* og *Kongsted* ligger der paa sandede Banker, omgivet af Mose, to Bopladser, hvis Oldsager staar den jydsk Gudenaa-Kultur overordentlig nær, medens de mangler de Sager, som vi ved Øgaarde har nævnt som

stammende fra den gamle Kystkultur. Midt imellem disse to Boplads er fundet et Ravsmykke af en Type, der ellers kun kendes fra Gudena-Kulturen.

Ved *Maglelyng* finder vi en mindre Boplads med en daarlig Flækketeknik og mange, daarlige Mikroliter, men som samtidig har enkelte fladehuggede Skive-

Fig. 6. Øgaardes ældre Bebyggelse. 1. Lystertand. 2. Flad Benkniv med Ornementer. 3. Flintægspyd. 4. Ornementeret Spidsvaaben. 5. Brudstykke af ornementeret Flintægspyd. 2 : 3.

økser, der tyder paa, at Bopladsen tiltrods for sit gammeldags Præg næppe er ældre end Midten af Ertebølle-tid.

Ved *Hallebygaard*, *Kildegaard* og *Tingbjerggaard* ligger ret store Boplads fra samme Kulturfase, som vi har i Øgaardes yngre Bebyggelse, altsaa sen Ertebølle-Kultur med Mikroliter og Indslag fra Dyssetidens Bondekultur.

Og endelig har vi i *Østrup* og *Verup Mose* smaa Boplads, der øjensynlig er Sommerlejre for Bondefolket, fra henholdsvis Dyssetid og Jættetu-tid. Vi finder her slebne, tyndnakkede Flintøkser, store Skiveskrabere, ingen ordentlige Flækker, men en Mængde ornamenterede Potteskaar. I *Verup Mose* kan man af de mange Fiskeben slutte, at Stedet øjensynlig har været en Fiskeplads.

De mange Enkeltfund, der kendes fra Aamosen, er dels Bensager fra Maglemosetid, dels Mosepotter, Lerkar med Madofre, som Dyssefolket har sat ud i Mosen. Blandt de første er den Hjortetaksøkse med et Menneskebillede, som er afbildet i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1942, S. 8.

Det er kun nogle faa af Aamosens 60 Bopladser, der er omtalt i det foregaaende; blandt de andre er der baade store og smaa — dog flest af de sidste. Naar vi betragter alle disse Bopladser under eet, er der et ejendommeligt Træk, vi lægger Mærke til: de fleste Bopladser synes at samle sig om to Perioder,

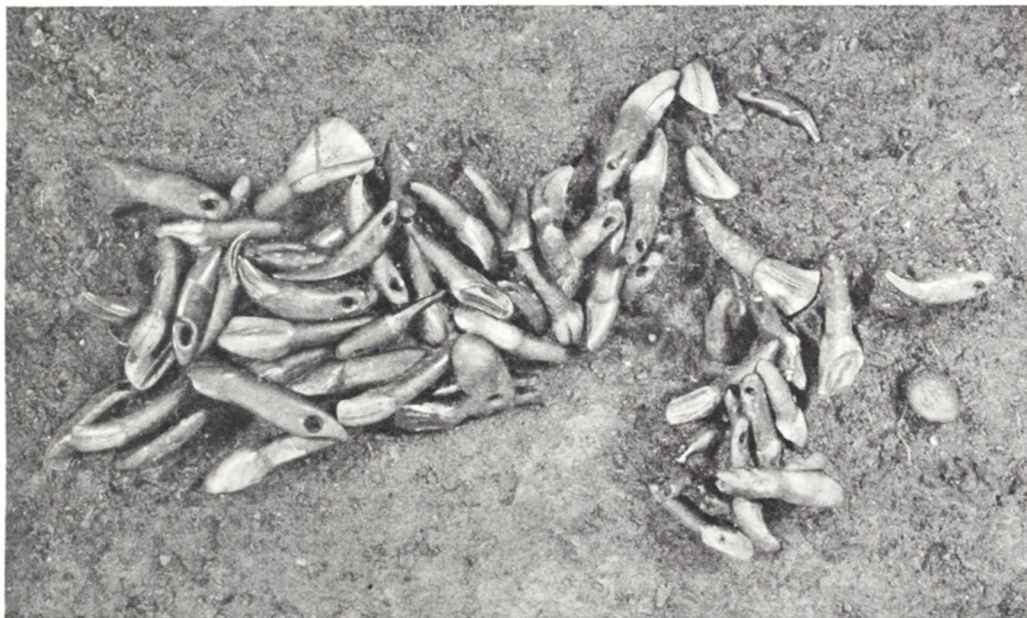

Fig. 7. Perlekæde af gennemborede Dyrerænder, fundet ved Øgaarde-Bopladsen i Aamosen.

Maglemosetid og Dyssetid; dette gælder for det første næsten alle de Bopladser, der ligger ude paa Mosebund, Sumpbopladserne; og dette er let nok at forstaa, thi netop i disse to Perioder var Klimaet her i Landet mest tørt; det er de Perioder, der geologisk kaldes henholdsvis den boreale og subboreale. Men ogsaa de fleste af de større Bopladser, der ligger paa fast Bund, tilhører disse to Afsnit. Vi saa det ved Øgaarde, og vi ser det ved Magleø (Jættestuetiden hører geologisk til den subboreale Tid), ved Hesselbjerggaard, Kongsted, Hallebygaard, Kildegaard og Tingbjerggaard. Fra den mellemliggende atlantiske Tid, Køkkenmøddingtiden, har vi i Aamosen efter alt at dømme kun forholdsvis faa og smaa Bopladser. Af en eller anden Grund synes en Del af Jægerne at have forladt Omraadet i denne Tid. Har Livsbetingelserne i Aamosen været daarligere i den fugtige atlantiske Tid, eller er de blevet lokket ud til Kysterne med deres Østers og andre vel-smagende Skaldyr? Vi ved det ikke endnu, men maa foreløbig nøjes med at konstatere Fakta; muligvis vil man, naar de geologiske Undersøgelser i Aamosen engang er afsluttede, kunne komme Spørgsmaalet nærmere ind paa Livet.

Helt forladt er Aamoseomraadet dog næppe blevet; her har sikkert hele Tiden

boet en Grundstamme af de gamle Maglemosefolk; derpaa tyder blandt andet den Konservatisme, vi kan iagttage, f. Eks. Brug af Mikroliter helt op i Jættestuetid.

Et andet ejendommeligt Træk, vi finder i Aamosen, er den Forskelligartethed, hvormed Jægerkulturen optræder allerede i Maglemosetid. Vi finder her omtrent samtidig forskellige Faser af denne Kultur, saaledes som vi f. Eks. har dem ved Øgaarde, Magleø, Hesselbjerggaard og Skellingsted, Faser, der utvivlsomt skyldes Kulturpaavirkning, vel sagtens gennem Tilvandring af Folk forskellige Steder fra. Som smaa Grupper eller Familier har disse saa siddet paa de forskellige Boplads- omkring de store Søer, jaget og fisket; men deres kulturelle Særpræg har disse Smaagrupper beholdt langt ned i Tiden; megen Samkvem imellem dem har der næppe været, ellers var der utvivlsomt sket en større Kulturudligning; der har dengang som nu været Fremskridtsfolk og Bagstrævere, og langt fra alle har været lige ivrige efter at optage det nye.

Disse Forhold gør, at det er umaadelig vanskeligt paa rent arkæologisk Grundlag at tidsfæste de enkelte Boplads- omkring de store Søer, jaget og fisket; men her kommer Geologien og navnlig dens nye, livskraftige Gren, Pollenanalysen, os til Hjælp; i disse gamle Perioder er et nøje Samarbejde mellem Arkæologer og Naturhistorikere mere nødvendig end noget andet Sted.

En udførlig Redegørelse for Aamosefundene er givet i Nordiske Fortidsmin- der III, Hæfte 3, 1943.

Fig. 1. Udsigt over det centrale Hama, i Baggrunden den gamle Byhøj, i Forgrunden Ekspeditionens Kvarter, et Karavanserai fra 16. Aarh.

FRA DE DANSKE UDGRAVNINGER I HAMA

EN GAVE FRA CARLSBERGFONDET

Af P. J. Riis

SYRIEN er den store Bro mellem Lilleasien og Europa paa den ene Side, Palæstina og Ægypten paa den anden; men samtidig er Syrien det Sted, hvor Afstanden mellem Middelhavet og Euphrat er kortest. Det første betyder, at Syrien gennem Tiderne har været Gennemgangsland for erobrende Hære eller Folkevandringer; det andet har medført, at Landet blev Mellemstation i det fredelige Samkvem mellem Middelhavskulturerne og de mesopotamiske Kultureer. Det er derfor intet Under, at Arkæologerne forlængst har haft Opmærksomheden henvendt paa Syrien; men først da Landet efter det tyrkiske Sultanriges Sammenbrud blev fransk Mandat, aabnedes der større Muligheder for Udforskningen af Landets Fortid. Det var i høj Grad glædeligt, at ogsaa Danmark takket være Carlsbergfondets Indsats kunde deltage i det fælles Forskerarbejde og tilmed gaa i Gang med en Opgave, der laa paa Linie med dem, de store Staters Ekspeditioner havde paataget sig.

Ledelsen af den Ekspedition, som Carlsbergfondet udsendte, overdroges til Dr. Harald Ingholt, der var Specialist i Syriens Arkæologi.

Stedet, som blev valgt til Objekt for en systematisk Undersøgelse, var det Gamle Testamentes Hamat, nu Hama (udtales med Tryk paa det første korte a), der ligger, hvor Hovedfærdselsaaren fra Nord gennem Syrien første Gang skærer Landets største Flod, Orontes. Som Følge deraf formodedes Hama at have haft strategisk og merkantil Betydning fra ældgammel Tid. Den nordlige Del af Byen, der nu har 50000 Indbyggere, domineres ganske af den 40 m høje og 400 m lange Ruinhøj, der i gamle Dage var den egentlige By (Fig. 1). En orientalsk Byhøj er Resultatet af Aartusinders Bebyggelse med soltørret Ler. Bygninger af dette Materiale har en forholdsvis kort Levetid, selv uden at blive voldelig ødelagt, og kan, naar de har ligget sammensunket i en Aarrække, tjene som Underlag for nye Huse. Paa denne Maade vokser Byhøjen i Højde med Aarene, og der dannes det ene Kulturlag med Husrester og tabte Oldsager over det andet.

Fig. 2. Haandkile af Flint fra Istidens Stenalder, fundet ved Hama. Gave fra Arkitekt J. Rohweder. (Antiksamlingen). 1 : 2.

De danske Udgravninger i Hama fandt Sted i Aarene 1931—1938, og i Løbet af otte Foraarskampagner udgravedes paa Byhøjen sammenlagt et 18000 m² stort Areal, hvor Dybden varierer fra 4 til 29 Meter; desuden udførtes 49 Smaa-gravninger i den moderne Bys Omraade og nogle faa i Omegnen, hvorved der bl. a. fandtes Bisættelser fra forskellige Perioder. Fundene deltes efter den sidste Kampagne mellem den syriske Stat og Carlsbergfondet, der overdrog hele sin Part med tilhørende Arkivmateriale til Nationalmuseets Antiksamling og rundhaandet satte denne i Stand til at opbevare Sagerne paa en værdig Maade. De ved Undersøgelserne konstaterede Kulturperioder betegnes med Bogstaver fra A

til M, idet man begynder ovenfra, hvorved M bliver ensbetydende med de ældste Bopladsaflejringer.

Det allerældste Stykke (Fig. 2) fandtes imidlertid ikke i selve Byen, men lidt Nord for paa en aaben Mark mellem Højslettens Rand og Floden. Det er et Flintvaaben fra den ældste Stenalder, som er samtidig med Europas Istid; Stykket er altsaa Titusinder af Aar gammelt. Menneskene var Jægere og Samlere og boede endnu ikke i Byer, hvilket først fandt Sted omkr. 5000 f. Kr.

Det ældste Hama (M) gaar tilbage til den yngre Stenalder; men vi kender det kun fra en ca. 1½ m bred Sondage midt i Byhøjen. Foruden Skaar af haandgjorte Lerkar af typisk mørkegraa, poleret Stenaldervare indeholdt disse Lag især Flækker af Flint og Obsidian samt nogle faa Fragmenter af Vægpuks.

Fyldigere er vor Viden om Hama i Kobberstenalderen (L), Overgangsperioden mellem Sten- og Bronzealder, i hvilken Kobber en sjælden Gang forekommer (Pilespids), men ingen betydelig Rolle spiller. Husene (Fig. 3) havde gerne to fir-kantede Rum, det ene med en Arne midt paa Gulvet, det andet mindre og kun tilgængeligt fra det store. De døde bisatte man under Husene, en Skik, som ogsaa praktiseredes i Palæstina, f. Eks. ved Profeten Samuels Begravelse (11. Aarh. f. Kr.)

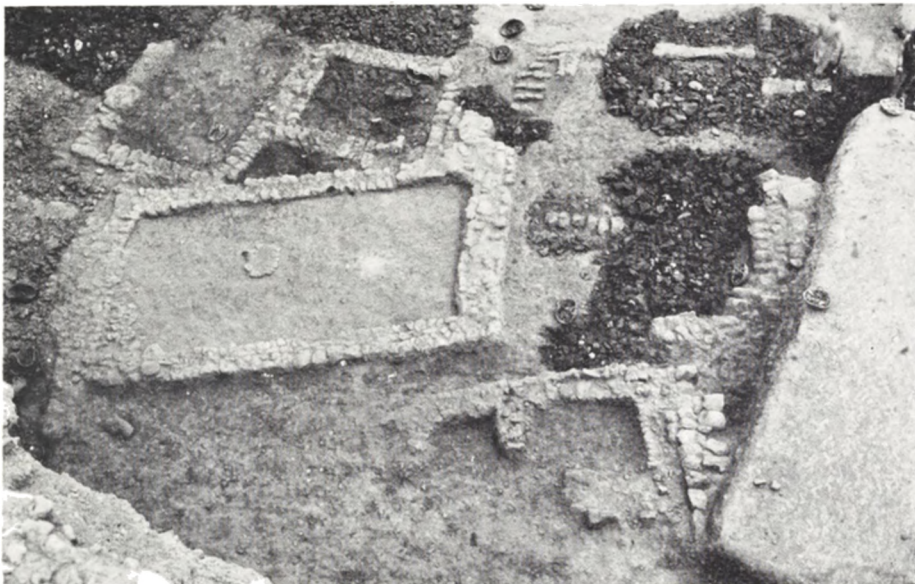

Fig. 3. Hama. Hustomter. 3500—3000 f. Kr.

(I Sam. 25. 1). Tenvægte vidner om Tekstilm fremstilling, Gruttesten om Kornavl, og Kerneaftryk i Lerkarrene viser, at man foruden Korn ogsaa dyrkede Vin; ligesom i den foregaaende Periode spillede Skaldyr en stor Rolle i Ernæringen. Som Husdyr holdtes Svin, Faar, Okse og Æsel, at dømme efter de fundne Ben; Prene af Knogler dannede et nyttigt Supplement til Stenværktøjet. En Terracotta-plastik var kun i sin Vorden og begrænsede sig til Fremstilling af smaa brætformede Idoler og ubestemmelige Dyrefigurer. Ogsaa Lerkarrene, der alle er haandgjorte, er overvejende grove; men Smaakar af lyst, slemmet Ler er dog ikke sjældne. Paa dem optræder Dekoration i Glansfarve eller Matmaleri af den Slags, som kendes fra de gamle Kulturen i Mesopotamien. Det er en i dekorativ Henseende meget raffineret Keramik (Fig. 4); de geometriske Motiver er fremherskende, men ogsaa Fugle, Oksehoveder og Mennesker fremstilles. De simpleste Dekorationsformer overføres undertiden paa den grove Vare. Keramikens mesopotamiske Paralleler fører Hama L op i Tiden før 3000 f. Kr.; men dens Begyndelse kan man kun fæstne skønsvi (ca. 3500).

Med Aflejringerne af Hama K og J er vi i fuldt udviklet, ældre Bronzealder (3000—2000 f. Kr.), selv om Kulturen i det store og hele, navnlig i Begyndelsen (K), har samme Karakter som i de dybere liggende Lag. Af Bygninger er kun fundet Beboelseshuse (Fig. 5), der ikke adskiller sig væsentlig fra de ældre; Rummene er firkantede, hyppigt flere end to og undertiden med Dør i Langsiden. Midt paa Gulvet er der jævnl

Fig. 4. Malet Lerskaal fra Hama. 3500—3000 f. Kr. (Antiksamlingen). 1 : 3.

en Arne, ofte desuden en Ovn, og især mod Slutningen af Perioden (J) en Grube i Gulvet svarende til „Gruen“ i ældre danske Bondehuse; endvidere havde man transportable Lerfyrfade. Adgangen til Husene fandt Sted ad ganske smalle Gyder, der kun kunde befærdes af gaende og ridende, og dog ved vi fra Terracotta-modeller af Hjul og Vognstole, at Vognen kendtes; men den har sikkert ikke været Almeneje. Der er Tegn paa, at Bisættelserne under Husene afløstes af en

Fig. 5. Hama. Hustomter og smalle Gyder. 2500—2000 f. Kr. I Baggrunden nedgravede Siloer fra 2000—1600 f. Kr.

anden Gravskik i Periodens anden Halvdel (J): Nedlægning i Klippegrave uden for Byhøjen. Forekomsten af brede, trekantede Plovskær af Sten og Fund af Korn m. m. giver et godt Begreb om Jordbrugets Udviklings-trin; foruden Byg og Hvede (og muligvis Emmer) dyrkedes Hestebønne, Linse og en Plante med ærtelignende Frø, Vin, Kirsebær og Oliven, og at den sidstnævnte Frugt brugtes til andet end Mad, viser Olielamper i Form af flade Skaale med sammenbøjede Rande, der danner en eller flere Vægetude. Kar med talrige store Huller i Sider og Bund leder Tanken hen paa Krukker til Ostefabrikation, som de brugtes i senere Tider, ogsaa her i

Landet. Husdyrholdet omfattede Okser, Faar, Geder, Hunde, Svin, Æsler og Heste; det er vigtigt at vide, at Hesten allerede i 3. Aartusind var almindelig i Hama, da det ellers antages, at Forsiens Folk først i 2. Aartusind opdrættede Heste i større Omfang.

Kobberstenalderens Tilløb til plastisk Kunst fortsattes i Periode K og J med større Held; i et Hus fandtes flere raa Buster af Kalksten foruden et skægløst Hoved med spids Hue, rimeligvis en Gud (Fig. 6), og som Billeder af en Guddom maa vi sikkert ogsaa opfatte de smaa Lerfigurer af nøgne, men ofte rigt smykkede Kvinder. Det er den store Moder-, Frugtbarheds- og Bygudinde Astarte (eller Ba'alat, „Herskerinden“), der var Hovedgudinden i flere syriske Byer, og som vi ved dyrkedes i Hama i Jernalderen. Amuletter og Idoler med stærkt fremhævede „Øjne“ hører ogsaa med til Vidnesbyrdene om denne Tids aandelige Liv. I et Samfund, hvor kun et Faatal kan skrive deres Navn, faar Identitetsmærket en særlig Betydning; der blev derfor ofret stor Omhu paa Seglcylindrene og Signeterne, der enten smykkedes med Ornamenter eller med en Fremstilling

af Mænd og Dyr (Fig. 7), og ikke sjældent blev de samtidige Lerkar prydet med Cylinderaftryk, der paa een Gang var Dekoration og Fabrikantstempel. Redskaber af Sten var endnu temmelig hyppige, især i K; men de bedste Vaaben fremstilledes i det nye Metal, Bronzen, hvoraf der ogsaa lavedes Mejsler, Ringe og Dragt-naale. En stor Del af Grovkeramiken var stadig haandgjort; men den finere blev saa godt som altid fremstillet paa Hjulet. Karakteristisk for den ældste Tid (K) er en monochrom, ofte stærkt poleret Vare, der i de yngre Lag gradvis afløses af en Keramik med malet geometrisk Dekoration. Motiverne er kun faa og ganske enkle, og meget sjældent forekommer Billeder af Dyr. Ledeformen i J er Bægret (Fig. 8); men iøvrigt optræder gammelorientalske Typer som tepotte-lignende Skaale og Krukker (tilsvarende Former bruges som Drikkekar den Dag i Dag i Syrien), og desuden Kanden med Trekløvermund, en palæstiensisk eller fönikisk Opfindelse. Den ægformede Flaske minder om Forbindelse med Ægypten; men i de fleste Tilfælde har den tidlige Bronzealderkeramik østlige Relationer.

Ca. 2000 f. Kr. skete der et Brud paa Hamas tilsyneladende saa rolige Udvikling; efter alt at dømme blev Byen erobret af fremmede Indvandrere, som omformede Landets Kultur efter deres eget Hoved. Sandsynligheden taler for, at Erobrerne var et af de Folk, der omkring denne Tid oversvømmede Forasien kommende nordfra, og hvoraf nogle tilsidst naaede frem til Ægypten og under Navnet Hyksos tog dette Rige i Besiddelse. De betydeligste af de i Syrien, Palæstina og Nordvestmesopotamien installerede Stammer var Hurrterne, efter hvilke den nye Kultur i Hama (Periode H-G) kan kaldes hurritisk. — Paa mange Punkter byggede den hurritiske Kultur i yngre Bronzealder videre paa det i den ældre Tid skabte. Mange Redskabstyper overtoges saaledes uden væsentlig Ændring, som ogsaa visse Skikke. Bisættelsesmaaden og Boligbyggeriet var i det store og hele de samme; men i tydelig Kontrast med Billedet af de ældre Lag er Sporene af offentlige eller Rigmandsbygninger i H-G. I Aartusindets Begyndelse har man saaledes i de gamle Lag nedgravet talrige store cylindriske Forraadsrum (Kornsiloer) (Fig. 5), og fra Tiden henimod Bronzealderens Slutning er der bevaret Rester af et „Palads“ med store Magasinrum i underste Etage. Hama var da tydeligvis ikke længere nogen Landsby. Stærkest mærkes Bruddet med Fortiden i Keramiken; mange af Typerne er nye eller i hvert Fald kendeligt ændrede, Leret, Brændingsgraden, Ledeformerne og Dekorationsmaaden er helt anderledes. Maleri anvendes sjældent og kun meget sparsomt; men Karrene udsmykkes med indkæmmede Striber eller Reliefbaand med Indskæringer (Fig. 10), ja enkelte har endog Figurdekoration i Relief: Skorpion, Slange og Menneske. Importerede Kar fra Palæstina og Fönikien saavel som cypriske og et enkelt

Fig. 6. Kalkstenshoved fra Hama. 3000—2500 f. Kr. (Antiksamlingen). 1 : 4.

mykenisk Potteskaar vidner om stigende Forbindelse med Middelhavs-Kulturerne. Mærkeligt er det derimod, at den hittitiske Erobring af Syrien ca. 1375 f. Kr. aabenbart intet Spor har sat sig i Hama.

Fig. 7. Seglcylinder af Muslingeskal fra Hama; Aftrykket viser en Jagtscene. 2500—2000 f. Kr. (Antiksamlingen). 1 : 1.

ægyptisk Type, og de ofte elegant udførte Dragtnaale. Man holdt ikke helt op med at anvende Flækker o. l. af Flint; men Sten forarbejdedes hovedsagelig til grovere Kar og Værktøj.

Omkring Aar 1200 f. Kr. bliver hele det østlige Middelhavs-Område udsat for store Omvæltninger. Foranlediget af Folkeforskydninger i Centraleuropa bringes adskillige andre Folk til at bryde op fra deres Bopæl og søge mod Sydøst. Det er denne store Vandring, man plejer at kalde den ægæiske. I Grækenland markeres den ved, at Dorerne trænger ind, og Ægypterkongen Ramses III beretter i en Indskrift om andre af disse vandrende Stammer, som han kalder „Folkene fra Øerne“ eller „Nordfolkene“, deriblandt Filistrene. Det fremgaar af Indskriften, at ikke blot Hittiterriget i Lilleasien omstyrtes, men ogsaa flere syriske Byer blev ødelagt og Cypren hærget. Forøvrigt var det ved de samme Tider, at Israeliter og Aramæere sydfra — uafhængigt af den nordlige Bølge — fik Indpas henholdsvis i Palæstina, Syrien og Mesopotamien. Hvilke Stammer der specielt slog sig ned paa Hama-Eggen, ved vi ikke med Sikkerhed; men paa lokalt udførte Genstande forekommer Indskrifter paa „Hieroglyf-Hittitisk“, særlige syriske Hieroglyfer, Aramaisk og flere Gange Bogstaver, der ligner de frygiske. Vi maa sikkert regne med, at Befolkningen efter Vandringerne var stærkt blandet, og at flere Elementer kom nordvestfra over Taurusbjergene. Paa en Maade blev de Regioner omkring det østlige Middelhav, der var blevet direkte berørt af Folkebevægelserne, knyttet stærkere sammen end før. Vore Kilder omtaler for en stor Del Vandrefolkene som Stammer i Forbund, og heri skal Aarsagen søges til, at en Række Fænomener, der tidligere havde en ret begrænset Udbredelse, pludselig blev fælles for mange Lande.

Fra ca. 1200 f. Kr. var Jernet Almeneje i det

I Terracottaplastiken (Fig. 9) fortsatte man især med Vognmodeller, Astartebilleder og Dyrefigurer, hvoraf Bavian og Pukkelokse var nye i Repertoiret. Ogsaa Bronzen benyttedes til Figur fremstilling, men selvfølgelig især til Redskaber, hvoriblandt navnlig maa fremhæves de ejendommelige „Vinduesøkser“, der nedstammede fra en

Fig. 8. Malet Lerbæger fra Hama. 2500—2000 f. Kr. (Antiksamlingen). 4 : 7.

vestlige Forasien. Medens Jernalderen i Danmark er det omtr. 1500 Aar lange Afsnit, der gaar *forud* for den historiske Tid, er den ældre Jernalder i Hama (F-E) den Periode, hvorfra vi har de første skriftlige Efterretninger om Byen. I Biblen staar der nemlig, at Kong To'i af Hama sendte sin Søn Hadoram med Gaver til Kong David (ca. 1010—960 f. Kr.) for at lykønske ham til, at han havde slaet deres fælles Fjende (II Sam. 8.9—12). Gentagne Gange nævner det Gamle Testamente fremdeles Hama som en af de Stater, der mod Nord grænser op til Palæ-

stina; men det er ikke alene i Biblen, at Byen omtales. I de assyriske Kilder fortælles der, at Kong Salmanassar III i 859 f. Kr. trængte hængende ind paa Hamas Omraade, men mødtes af en stærk Koalition under Kongen af Damascus; blandt Forbundsfællerne var Achab af Israel og Irchulini af Hama. I Orontesdalen udkæmpedes et Slag, som Salmanassar paastod at have vundet; men derudover

Fig. 9. Terracottaplastik fra Hama: a. Stridsvogn med Kusk. b. Frugtbarhedsgudinden Astarte. 2000—1600 f. Kr. (Antiksamlingen). 5:9 og 2:3.

Fig. 10. Lerfyrfad fra Hama. 2000—1600 f. Kr. (Antiksamlingen). 1:5.

høres intet om Felttogets Fortsættelse, saa han har antagelig maattet opgive sine Planer. I 848 og 845 gentoges Assyrerne Angreb, og med samme Resultat. Om Irchulini faar vi yderligere Besked gennem hans egne Ord. I 1812 og 1870 opdagedes i Hama fire Stenblokke med hittitiske Hieroglyfer, som nu er i Istanbul (Fig. 11); med dem som Udgangspunkt var det, at Studiet af de hittitiske Kulturen i Lilleasien og Nordsyrien i sin Tid satte ind. I den ene Indskrift fortæller Irchulini om sin Tronbestigelse, hvorledes han indviede „Stole“ til Guderne og Statuer af dem; specielt nævnes Gudinden Ba'alat, som vi allerede mødte i Bronzealderens Terracottaplastik, og en mandlig Guddom, hvis Navn ikke er sikkert tydet. I to Smaabyer i Hamas Omraade har man endvidere fundet hieroglyfbeskrevne Steler, der er opsat til Ba'alat af Irchulini til Minde om Byggeforetagender paa Stedet. Om Fæstningsværker, som Irchulini's Søn I(r)tames opførte

i selve Hama, beretter de andre „Hama-Sten“. Dette Dynasti, som saa heldigt afværgede Assyernes Angreb og kunde hengive sig til store Byggeforetagender, blev styrtet henimod Begyndelsen af 8. Aarh. f. Kr.; for paa et eller andet Tidspunkt mellem 803 og 772 har en aramaisk Usurpator, en Condottiere af ringe Byrd ved Navn Zakir, bemægtiget sig Hama. Han skildrer det selv paa en Indskriftstele, og paakalder forskellige Guddomme, især Ba'alshamin („Himlenes Herre“), som han skylder sin Karriere.

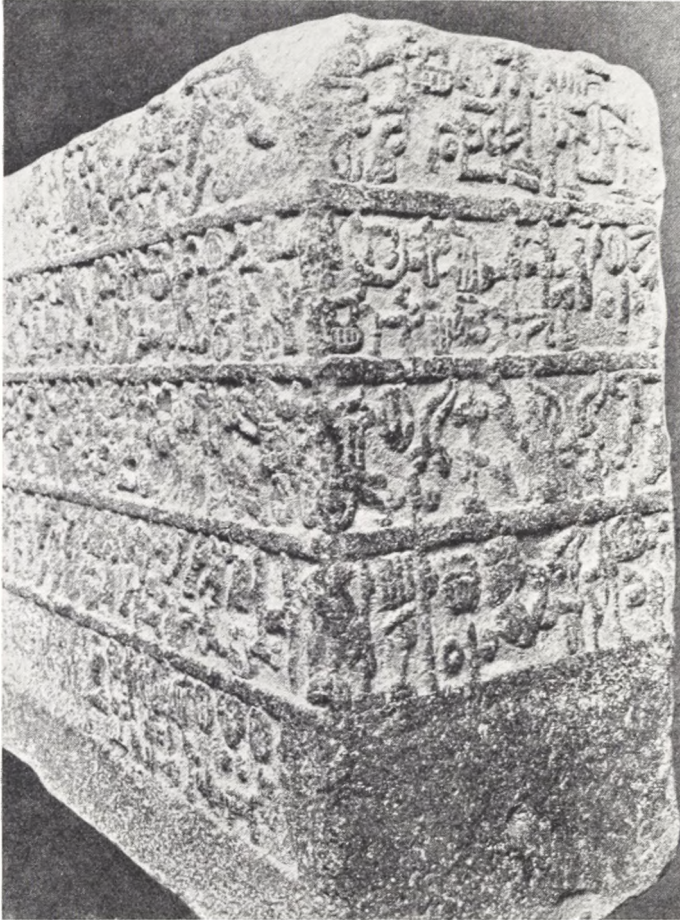

Fig. 11. „Den store Hama-Sten“. Basaltblok med hittitiske Hieroglyfer. 9. Aarh. f. Kr. (Istanbul).

Næste Gang vi hører om Hama, er i Teksterne fra omkring 740 f. Kr. Nitten Distrikter af Hama Omraade indlemmedes da i Assyrriget som Provinser, og Kongen, 'En-el, blev ligesom talrige andre syriske Fyrster tvunget til at betale Tribut til Assyrrkongen; hertil er det, at Profeten Amos hentyder (6. 1—2). Selvstændighedstrangen vaagnede imidlertid endnu engang i Hama. En Militærperson, Jaubi'di, tog Magten, traadte i Forbindelse med Israels Konge i Samaria, fik desuden flere syriske Byer, bl. a. Damascus, til at falde fra Assyrerne; men Sargon, den assyriske Konge, fangede ham og lod ham flaa levende (Fig. 12). Hama erobredes 720 f. Kr., og hele Landet inddrogtes i

Riget. Hvad der var tilbage af Befolkningen blev sat ind i Hæren eller deporteredes, bl. a. til det netop indtagne Samaria. I Stedet anbragtes der i Hama-Omraadet 6300 Assyre og senere hen Fanger fra Medien og Armenien. Ogsaa disse Tildragelser har givet Genklang i det Gamle Testamente (II Kong. 17. 24—30, 18. 33 og 19. 12), hvor vi fremdeles faar at vide, at de deporterede Hamafolk medførte deres Kultus af Gudinden Ashima.

Det er ikke nogen Tilfældighed, at Hama spiller en Rolle i de litterære Overleveringer fra 10.—8. Aarh. f. Kr.; thi i dette senere Afsnit af den ældre Jernalder (E) har Byen virkelig efter Fundene at dømme indtaget et kulturelt saa højt

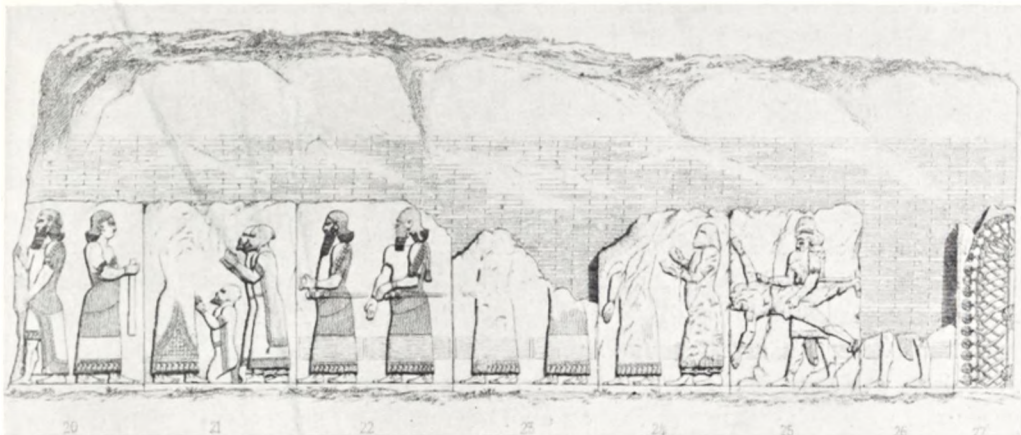

Fig. 12. Khorsabad. Relieffer i Assyriekongen Sargon's Palads: Assyriere med Fanger fra Hama, t. h. Kong Jaubi'dis Endeligt. 8. Aarh. f. Kr.

udviklet Stæde som maaske kun een Gang senere. For os er det af særlig Værdi, at vi ved Fundene kan danne os et Billede af en Bystat, der havde meget tilfælles med Davids og Salomons Jerusalem og Achabs Samaria.

Den tidlige Jernalderkultur i Hama (F-E) kan man med en gængs Betegnelse kalde syro-hittitisk; den bærer Præg af syrisk Tradition, men har i sig optaget en Række fremmede Elementer, der for en stor Del har Rod i Bronzealderens Hittiterrige. Det lykkedes Ekspeditionen at frilægge Kongeborgen paa Byhøjens Sydøstspids, hvis Ruiner (Fig. 13) strakte sig over et ca. 160×100 m stort Areal og var grupperede om en aaben Plads; mod Øst var der en stor Portbygning, mod Nordøst et Tempel, mod Vest en mindre Port og mod Syd et Palads. Uden for Borgens blev der flere Steder fundet samtidige Bygninger, deriblandt et mindre Palæ. Paa den aabne Plads laa der en Friluftshelligdom med et Bassin og to „Altre“, hvoraf det ene er formet som en Gudetrone, der henleder Tanken dels

Fig. 13. Model af Ruinerne af Hamas Kongeborg fra ældre Jernalder (1200—720 f. Kr.). I Forgrunden den østlige Borgport, t. h. Tempel, t. v. Paladset, i Baggrundens Midte den vestlige Borgport, som førte til Byen, paa den aabne Plads en Friluftshelligdom, og øverst t. h. et moderne Vogterhus. (Antiksamlingen).

paa de af Kong Irchulini opsatte „Stole“, dels paa andre tomme Troner fra Syrien og Lilleasien. Indgangene til de forskellige Bygninger vogtedes efter Tidens Skik af Løvefigurer, halvt i Relief; men desuden var der paa en Terrasse foran Paladset en ornamentprydet Balustrade med to frit opstillede kolossale Løver (Fig. 14). Det er sandsynligt, at en betydelig Del af dette Borganlæg, i hvert Fald Østporten, er de i Kong I(r)tames' Indskrifter omtalte Fæstningsværker. I Templet, der var en Samling Rum omkring en lille Gaard, havde det kongelige Arkiv været. Ved Ødelæggelsen i 720 blev det bortført; men Ekspeditionen fandt dog en Snes Fragmenter af Lertavler med Kileskrift, som man havde tabt paa Vejen ud af den brændende Bygning. I Tempelporten, foran hvilken to Tegllægninger muligvis har baaret Søjler ligesom Jakin og Boas ved Jerusalems Tempel (I Kong. 7. 15—22), var der som Tærskel genanvendt en stor Stele. Dens Relief viser foroven under en delvis bevaret Sol og en Halvmaane en staaende Person, der ofrer til en siddende Mandsfigur med skuldret Kølle, forneden et Fabelvæsen med to Løvehoveder og Ørnkrop, beslægtet med den paa hittitiske Relieffer og Segl forekommende Dobbeltørn, der af de seldjukiske Sultaner i Middelalderen overtages som heraldisk Tegn og fra dem naar til Europa under Korstogene. Den siddende maa enten være en Konge eller — mere sandsynligt — en Gud, i hvilket Tilfælde den staaende er den dedicerende Konge; da Reliefstilen daterer Stelen til 10. Aarh. f. Kr., kan der meget vel være tænkt paa Kong To'i eller en af hans nærmeste Efterfølgere.

I Paladset var der en søjlebaaren Hal inden for Indgangen bag Kolossalløverne. Herfra kunde man gaa op paa 1ste Sal, hvor de egentlige Appartementer maa formodes at have været, eller ud i Stueetagens Rum, hvoraf de fleste var Magasiner. Den mindre Portbygning mod Vest, der har ført fra Borgen ud til Byen, indeholdt Tjenerskabslokaler, hvori der blandt andet fandtes Rester af Sengesteder samt forskellige Væveredskaber. Overalt i Borgen havde Assyernes Hærgen i 720 sat tydelige Spor; af Inventar er kun bevaret, hvad man har maattet lade i Stikken, da Bygningerne brændte og styrtede sammen.

Gravskikken var i den ældre Jernalder helt anderledes end før, idet Ligene brændtes, undtagen naar det drejede sig om nyfødte, der blot nedsattes i store Krukker; baade disse og Askeurnerne, der ogsaa indeholdt den afdødes personlige Udstyr samt Rester af Dyreofrene ved Gravbaalet, gravedes ned i en Skrænt uden for den daværende By. Denne Gravskik og visse ligeledes nyopdukkende Oldsagstyper saasom det saakaldte Grebtungesværd og Sikkerhedsnaalen (Fibulaen) bragtes med af Indvandrerne og hørte egentlig hjemme i Mellemeuropa. Medens Borgruinerne giver os et Indblik i det centrale i Bystatens Liv, erhverver vi ved Gravfundene en Forestilling om Gennemsnitsbefolkningens kulturelle Niveau. I begge Fundgrupper dominerer Keramiken, der paa mange Maader adskiller sig fra Bronzealderens, selv om visse fælles Træk eksisterer. Flere Karformer er nye og Dekorationen ny: en „geometrisk“ Stil med monotone Ornamentrækker og undertiden summarisk tegnede Figurer (Fig. 15). Mange Detailler genfindes i den sene Bronzealderkeramik fra Syriens Naboege; men en Del skyldes mykenisk Paavirkning, og for første Gang i Byens Historie kan der nu spores en decideret

Orientering mod Vest, mod Middelhavet. Herom vidner foruden den snævre Stilforbindelse med Palæstina, Fønikien og Cypern Skaar af importerede større og mindre Kar i geometrisk Stil fra Cypern, de græske Øer og Athen. I Løbet af den ældre Jernalder blev det almindeligt ligesom i Lilleasiens og Fønikiens

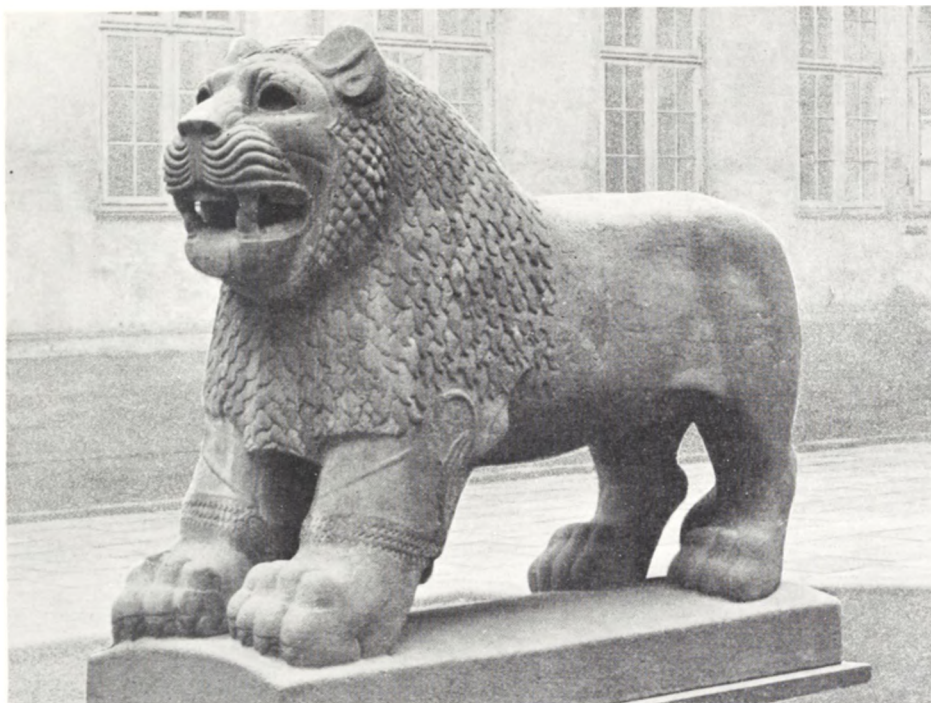

Fig. 14. Kolossal Basaltløve fra Paladsterrassen i Hamas Kongeborg. 9. Aarh. f. Kr. (Nationalmuseets Gaard).

Yngre Bronzealder at forsyne Karrene med et poleret rødt Overtræk; i Hama var det forlængst gaet af Mode.

Gravfundene viser, at baade Mænd, Kvinder og Børn pyntede sig med Perler og Metalringe, hvoraf nogle var saa store, at de passede til Overarm og Ankler; Rosetter og Skiver af Guldblik, der rimeligvis var fastgjort til Hovedtøjet, kan derimod ligesom et „Mundblik“, der fandtes i samme Urne, have været Led i en speciel Ligsmykning. Mellem Perlerne, der ofte lavedes af Halvædelstene, men hyppigere af Fajance og Glas, bar man ikke helt sjældent Amuletter, Skarabæer, Seglcylindre og Knapsegl. Skarabæerne og de af Amuletterne, der forestiller ægyptiske Guder, maa utvivlsomt betragtes som Importvarer fra Nillandet; andre Amuletter gengiver Øjne, og en enkelt Gang forekommer en „Tordensten“ i Form af en lille (imiteret?) Stenalderøkse. Seglcylindrene stammer ofte fra Bronzealderen og er i flere Tilfælde udført i Mesopotamien, ligesom en Perle, hvis Indskrift nævner en Embedsmand hos en babylonisk Konge fra 13. Aarh. f. Kr. Foruden Smykkerne ledsagede især Tene og Tenvægte de døde Kvinder i Graven; men egnede til at beskæftige Evadøtrene i det hinsides var ogsaa Trækkenaale, Kamme,

Pincetter til Haarfjerning, Beholdere til Sminke, Spillebrikker og Smaaskrin, hvis Laag var inddelt i Felter og kunde tjene som Spillebræt. De fineste Smaasager fandt man dog i de store Bygninger paa Byhøjen, deriblandt Møbeldele og Beslag af Elfenben (Fig. 16), der minder om Biblens „Elfenbenshus“ og „Elfenbenslejer“ i Samaria (I Kong. 22. 39, Amos 3. 15, 6. 4.), hvor man just i Paladsruinerne har kunnet opsamle Arbejder, der staar Hamas meget nær. Med saadanne Relieffer, der tilhører Hofkunsten, kan de smaa Sten- og Lerfigurer og Idoler af Dyreknogler, der er beregnet paa Menigmand, slet ikke maale sig; som Eksempler skal kun nævnes Hamasamlingens ældste Gengivelser af Kamel og Svin.

Fig. 15. Malet Lerkrukke fra Hamas Kongeborg.
10.—9. Aarh. f. Kr. (Antiksamlingen). 1 : 5.

Jernaldermændene var foruden med Perler og Ringe som Regel udstyret med Sværd, Spyd, Pile eller Kniv; men undertiden indeholdt Gravurnen desuden Brynjeskæl, Hvæssesten eller Segle. Materialet var snart Bronze, snart Jern, der at dømme efter Forekomsten af Smelteaffald (Slagge og Luppe) forarbejdedes i Hama selv. I Hamakongernes sikkert rige Paladsmagasiner har der været baade rigtigt Værktøj som Hamre, Økser og Save, og Bronzearbejder af finere Kvalitet; men langt det meste tog Assyrerne med sig.

Oldtidsberetningerne fra Tiden efter 720 f. Kr. fortæller kun lidt om Hama; men vi faar dog at vide, at den var assyrisk Provinshovedstad i 7. Aarh. f. Kr., og at den endnu eksisterede som By ved Midten af

6. Aarh. Egentlige Kulturlag fra disse to Aarhundreder og fra den persiske Tid (6.—4. Aarh. f. Kr.) har det imidlertid ikke været Ekspeditionen muligt at paavise; i hvert Fald maa Borgen have ligget øde hen.

Under Seleukiderne, der efter Alexander d. Stores orientalske Erobringer kom til at herske over Syrien, fik Hama nyt Liv og døbttes Epiphaneia. Udgravningerne har godtgjort, at der overalt paa Byhøjen umiddelbart over Ruinerne fra Periode F-E laa Rester af Huse, der var anbragt efter en ganske fast Byplan med Gaderne krydsende hinanden under rette Vinkler og orienteret nøjagtigt Nord-Syd og Øst-Vest, et efter Hippodamos fra Milet opkaldt Skema, som prægede talrige hellenistiske Byanlæg. Under Husene fandtes der enkelte Mønter fra 3/2 Aarh. f. Kr., hvilket i Forbindelse med de Fakta, at Antiochus IV (175—164 f. Kr.) (Fig. 17) var den første Seleukide med Tilnavnet Epiphanes, og at Byen fra 161 f. Kr. var Møntsted, gør det sandsynligt, at det nye Epiphaneia er grundlagt af ham. Der eksisterede ikke overalt i Epiphaneias Ruiner nogen tydelig Lagdeling, af hvilken Grund de hellenistiske, romerske og byzantinske Levn her skal betragtes under eet (Hama D-B). Paa det Areal, der i Periode F-E var Borg, laa der — i hvert Fald i senantik Tid — en ret stor Bygning med store Mosaikgulve og marmorerede Vægge med Stukgesimser, og midt paa Højen var

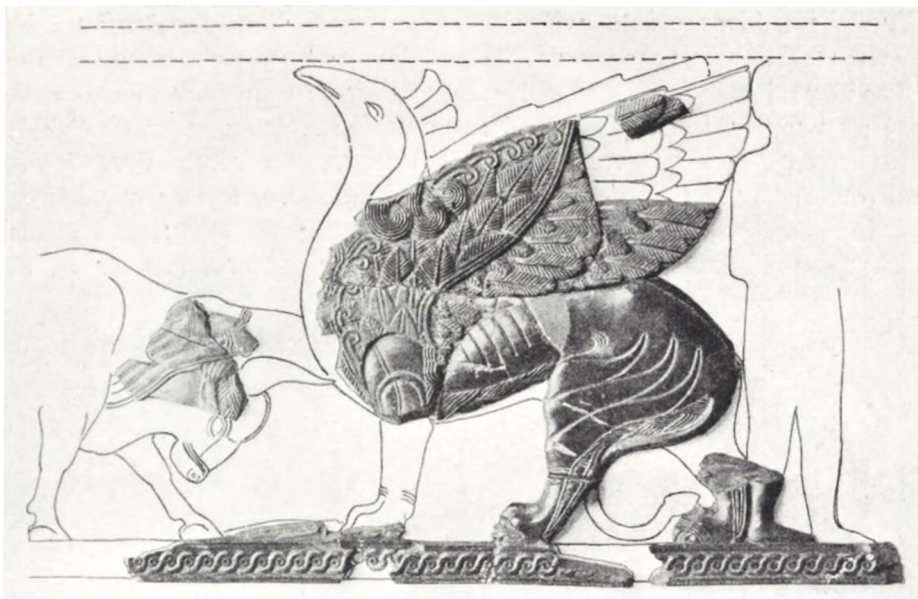

Fig. 16. Elfenbensrelief fra Hama: Grif og Tyr. 9. Aarh. f. Kr. (Antiksamlingen). 2 : 3.

en Jernalderruin blevet tildannet som en Art Podium paa mindst 20×20 m. Til de enkelte Husblokke hørte der Cisterner, som man havde gravet ned i de ældre Lag, og hvoraft adskillige endnu benyttedes i Middelalderen. Paa visse Steder nær Højens Rand konstaterede Ekspeditionen Tilstedeværelsen af en senantik Fæstningsmur (Fig. 18), formodentlig den samme, der hos den arabiske Forfatter Abulfida (se ndf.) omtales som et Værk af Kejser Justinian (527—565 e. Kr.), der jo anlagde en Mængde Fæstningsværker i Syrien som Værn mod Sassaniderne. I Løbet af den romerske Tid udviklede Byen sig saa meget, at Bebyggelsen strakte sig uden for den gamle Byhøj ned i Dalen, hvor der i den nuværende „Store Moské“ er bevaret Rester af et Tempel fra 3. Aarh. e. Kr.; i 6. Aarh. blev det ombygget til en Basilica. Et fremtrædende Træk i Epiphaneias Fysiognomi var antagelig store Vandingshjul Mage til det senere Hamas, som den lokale Tradition tilskriver Romerne. Ingen af dem er ganske vist ældre end Middelalderen; men lignende kendes fra en romersk Mosaik i en Naboby og figurerer i Vitruvs Beskrivelser af hydrauliske Maskiner.

Grave fra Periode D-B fandtes udhugget i Klippen paa og i Højsletteranden mod Vest. Det var dels Enkeltgrave, dels Familiegrave. Den største, som vel anlagdes i 2. Aarh. e. Kr., havde 2 Kamre med talrige dybe Siderum til Ligene og desuden 3 Stensarkofager midt paa Gulvet i det ene Kammer; i Nicher over Siderummene var der anbragt Dødsmasker eller Kalkstensbuster af de afdøde (Fig. 19), en enkelt Gang en Statue. Forekomsten af senantike Mønter i de med Ben overfyldte Siderum og Sarkofager antyder tillige med de malede Indskrifter og Kors paa Væggene, at Graven benyttedes helt ned til 4.—5. Aarh. e. Kr.

Fig. 17. Sølvmønt med Portræt af Kong Antiochus IV Epiphanes (175—164 f. Kr.), det hellenistiske Hamas Grundlægger. (Møntsamlingen). 1 : 1.

Som Fundene i denne og de øvrige Grave viser, havde Gravudstyret i Hovedsagen samme Karakter som i ældre Tider, idet det fortrinsvis bestod af Beklædning, Smykker, Toiletsager, Kar af Ler og Glas (dels Beholdere til Kosmetik, dels Service) og Lamper, foruden Levn af Ligenes Kister. De omtalte Gravskulpturer staaer Kunsten i Ørkenbyen Palmyra meget nær, men naar med deres iøjnespringende Provinsialismer ikke den palmyrenske Standard. At mere betydelige Værker, af Kunstnere fra Romerrigets større Stæder, dog har eksisteret i Hama, faar vi et Vink om takket være Smaafragmenter af store Marmorstatuer og især et

Fig. 18. Hama. Fæstningsmure ved Randen af den gamle Byhøj: *a* og *f* opført under den byzantinske Keiser Justinian (527—565 e. Kr.), *c* og *e* under Kong Muzaffar I af Hama (1186—1191 e. Kr.).

samlet Fund fra 2. Aarh. e. Kr., der har undgaaet Billedstormerne og Kalkovnen. Det bestaar af to Smaabuster forestillende den græsk-ægyptiske Gud Serapis, henholdsvis Kopi (Fig. 20) og Variant af Bryaxis' berømte kolossale Kultstatue i Alexandria, samt en Statuettekopi af den saakaldte „Aspasia“, et argivisk Værk fra 5. Aarh. f. Kr. Den beskedne Terracottaplastik trivedes tilsyneladende godt i Epiphaneia, omend maaske ved Hjælp af importerede Forme, og Keramiken var teknisk set gennemgaaende højt udviklet, især det finere Bordservice, den røde „terra sigillata“; som Betegnelsen „sigillata“ antyder, var det ofte prydet med Relieffigurer. Det meste af denne Vare udførtes ganske vist ikke paa Stedet, men i andre Egne af Østen; ja enkelte Stykker blev endog bragt fra Arretium i Italien. I det hele taget er der fra denne Tid flere Vidnesbyrd om Forbindelse med den store Verden end før; foruden den arretinske terra sigillata optræder for Eksempel italiske Lamper, stemplede Hanke af Vinkar fra Rhodos, en lille ægyptisk Amulettavle og en persisk Seglsten. Om Befolkningens Karakter fortæller sekundære Paaskrifter paa Genstandene, idet de ligesom Personnavnene næsten alle er græske, en enkelt semitisk. Guderne havde ligeledes græsk Skikkelse og græske Navne, selv om nogle af dem i Realiteten var gamle orientalske Guddomme,

saaledes den paa de lokale Mønter atbildede Bygudinde Tyche, der nedstammede fra Astarte.

Lytter vi til, hvad Fundene meddeler os, bliver vi klare over, at med Epiphaneias Grundlæggelse inddroges det gamle Hama helt i den europæiske Kulturverden, og at Spirene til denne Udvikling allerede laa i de ovenfor skildrede Begivenheder ved Jernalderens Begyndelse. At det paa flere Maader kun var en

Fig. 19. Romersk Portrætbuste af Kalksten; fra Hama. 2. Aarh. e. Kr. (Antiksamlingen). 1 : 6.

væsensfremmed Fernis, den lokale Kultur herved fik, kan navnlig ses deraf, at mange syriske Elementer, der forsvandt i græsk-romersk Tid, atter dukkede op efter Oldtidens Slutning. Bagom den fine Façade, som skyldes den hellenistisk-romerske Civilisation, og som ikke maa forlede os til at overvurdere Epiphaneias Betydning, finder vi et Milieu, der ikke adskiller sig væsentligt fra den sene Bronzealders Hamas: en lille Provinsby med nogle velhavende, muligvis offentlige Bygninger, men de øvrige Huse ganske jævne og beboet af Mennesker, hvis Liv efter alt at dømme var det samme smaaborgerlige som i hin Tid. De politiske Verdensbegivenheder har da ogsaa kun efterladt faa Spor i Epiphaneia. Parthernes Invasion i 52—50 og 40 f. Kr. er antagelig Baggrunden for Hengemningen af 50 Mønter fra 1. Aarh. f. Kr. under et af Husene. Sammenlignet med Jernalderen betegner Hamas græsk-romerske Tid paa een Gang et Fremskridt og et Tilbageskridt, nemlig saavel Delagtighed i et stort Riges Civilisation som Tab af Særkendet for en Hovedstad i et selvstændigt Land.

Europæiseringen svækkedes imidlertid gradvis under Senantiken og fik Ende i 636 e. Kr. ved Muhamedanernes Indtagelse af Byen; dennes gamle Navn kom da atter til Ære og Værdighed. Om Hama's Historie og Topografi i den arabiske Middelalder (Periode A) er vi rigtig godt underrettede, eftersom den fremragende

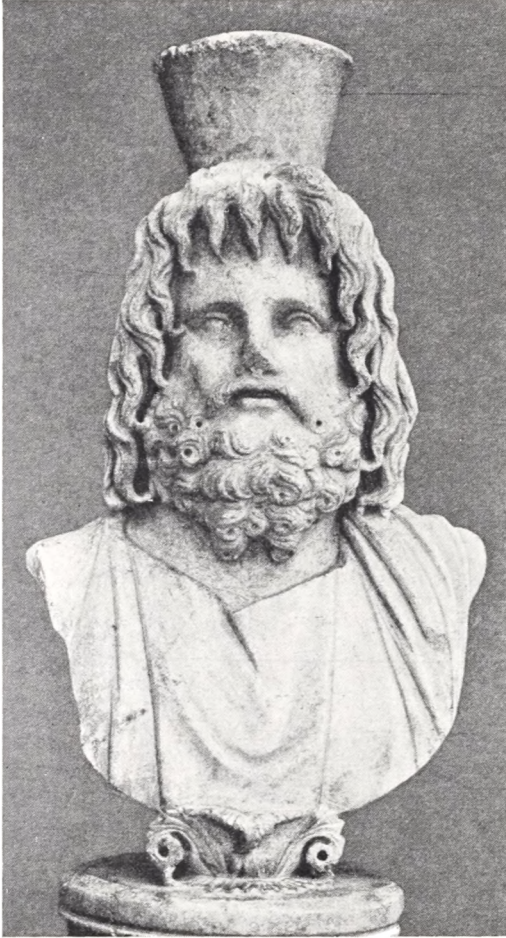

Fig. 20. Romersk Marmorbuste af Guden Serapis; fra Hama. 2. Aarh. e. Kr. (Antiksamlingen). 1 : 3.

Historiker og Geograf Abulfida, der var udgaaet fra et lokalt Dynasti og selv blev Byens Hersker, i sine Værker indflettede adskillige lokalhistoriske Oplysninger. Vi faar bl. a. at vide, at den største Kirke, den ovenfor nævnte Basilica, omdannedes til Hovedmoské, og at Borgen, som Byhøjen kaldtes, efter at den bymæssige Bebyggelse i Dalen var taget til, blev yderligere befæstet i 1085; men det fremgaar ogsaa af hans Fremstilling, at Forsvarsværkerne et halvt Aarhundrede senere ikke var meget værd. Det syriske Jordskælv i 1157 anrettede stor Skade i Byen, og Hama forblev heller ikke uberørt af Korstogene, idet Frankerne i 1177 trængte ind i Byen; nogle faa Dage efter blev de dog fordrevet. Begivenheden synes at kunne spores i en Bygning, som Ekspeditionen stødte paa ved en lille Sondage nær den „Store Moské“. Da Richard Løvehjertes berømte Modstander Sultan Salah-ed-din erobrede Syrien, gav han Byen og dens Landomraade som Vasalkongedømme til en Slægtning, der som Konge af Hama bar Navnet Muzaffar I (1186—1191). Denne gjorde den gamle Byhøj til en Borg ved at skære den til, fylde op og forsyne den med Glacis

og Mure, hvoraf Ekspeditionen har fundet Ruiner (Fig. 18). I 1259 trængte Mongolerne under Hulagu ind i Syrien og hærgede ogsaa Borgen i Hama (den lærde Abulfida noterer med et Suk, at det kongelige Bibliotek gik til Grunde); flere af Udgravningens samlede Møntfund maa være blevet nedlagt som „Skatte“ ved denne Lejlighed.

Den i 1298 afdøde Hamakonge fik af forskellige Grunde ingen Efterfølger, og Landet blev derefter administreret af en Emir ligesom alle de øvrige Dele af Sultanens Rige; men en Slægtning af den sidste Lokalfyrste, Abulfida, opnaede takket være sit charmerende Væsen, sin diplomatiske Begavelse og sin kongelige Opdragelse at blive indsat i sine Forfædres Rettigheder, ja han fik endog Titel

af Sultan. Hans og hans Søns Regering (1310—1342) er Hamas anden store Blomstringstid, i hvilken Byen omtrent kommer paa Højde med den ældre Jernalders Hama. Abulfida forekommer os i sin Alsidighed næsten en Renæssance-skikkelse; foruden at være en habil Statsmand regnedes han blandt den arabiske

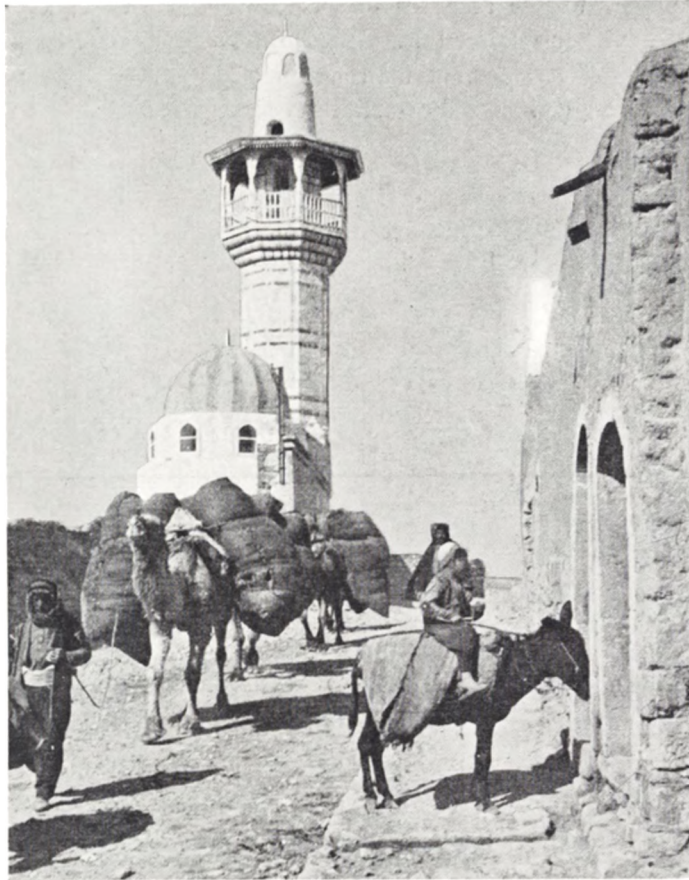

Fig. 21. Hama. Sultan Abulfidas Grav, opført ca. 1327 e. Kr.

Middelalders betydeligste Lærde, men var samtidig Skønaand og Digter. Sønnen al-Afdhal manglede de fleste af Faderens fremragende Egenskaber, og da den gamle Lensherre døde, benyttede man sig af Lejligheden til at afskaffe Kongedømmet i Hama. I den følgende Tid spillede Hama nok en vis Rolle som Provinshovedstad; men efter den anden mongolske Invasion i 1400 under Timur, hvis Rædselsregimente afspejles af talrige skjulte Møntskatte samt den fuldstændige Ødelæggelse af Borgen, der indtil Dato er forblevet ubebygget, dalede Byens Stjerne. Selv om Hama i Tyrkertiden (1516—1918) voksede kraftigt og fik mange smukke Bygninger, der tillige med de gamle fra Middelalderen (Fig. 21) giver Byen det maleriske Præg, hvorfor den i Dag berømmes, kunde det ikke undgaas, at den som Handelsby og administrativt Centrum blev overfløjet af Nabobyerne Homs og Aleppo.

Om den materielle Velstand i Middelalderens Hama, især under Abulfida, faar vi et godt Begreb gennem Borgfundene, i arkitektonisk Henseende dog mindst; thi længe tjente Ruinerne som Stenbrud. De mange Rester af Fontæner genkalder de eksisterende Anlæg i Hamas stemningsfulde Palægaarde, og en enkelt Gang synes Husresterne at kunne tydes som et Bad; men ellers er der kun faa og ret intetsigende Stumper tilbage af Borgens Paladser. Overvældende, baade kvantitativt og kvalitativt, virker derimod Fundene af farveprægtige Fajancekar (Fig. 22); men det maa jo ikke glemmes, at man netop paa Borgen kunde vente at støde paa fornemt Bohave. Jævnstidst hermed forekommer glaserede og uglaserede Ler-

Fig. 22. Fajanceskaale med Underglasurmaleri: *a* Ornamenter, *b* flyvende Svaner; fra Hama. 14. Aarh. e. Kr. (Antiksamlingen). 1 : 6 og 2 : 9.

varer (Fig. 23—24), der maa formodes at have været brugt af Tjenerskabet. Størsteparten af den fundne Keramik var tabt ned i Borgens Cisterner, og der er just i flere Tilfælde tydelig Forskel paa Indholdet af de forskellige Cisterner, som saaledes dels hørte til „Fyrstesuiterne“, dels til Køkkenregionerne. Keramiken er for en stor Del utvivlsomt fabrikeret paa Stedet, men røber fremmed Indflydelse, og Importsager er alt andet end sjældne; selv spanske og kinesiske Varer optræder. Medens den fine Fajance er meget afhængig af fremmede Forbilleder, især persiske og kinesiske, griber den simplere Keramik saa at sige tilbage til det førhellenistiske syriske Typeforraad. En stor Plads i Dekorationen indtager Indskrifter og Heraldik (Fig. 23); ejendommeligt nok træffer man her den franske Lilje, som dog efter nogle Forskeres Mening skal være hjemmehørende i Orienten. Hypigere, end man venter det i Islam, er der afbildet Mennesker. Skaalen Fig. 24 viser saaledes en syrisk Haremsskønhed i Tidens Dragt; men Gengivelsen af Dyr er langt almindeligere.

Til det fyrstelige Indbo hørte foruden Fajancerne Genstande af dreven og ciseleret Bronze samt Glas, især med Emaillemaleri og Forgyldning. Blandt de i Borgen fundne Glassager er der trods Ødelæggelser virkelige Pragtstykker, skønt de har maattet sammensættes af mange Skaar; her skal blot nævnes et stort

Bæger (Fig. 25) med Indskrifter, der omtaler lokale Konger (Muzaffar og Mansur), samt Resterne af en Flacon, der bærer Abulfidas Familievaaben. Derimod er Middelalderens Plyndringer og senere Tidens ulovlige Udgravninger sikkert Skyld i, at de arabiske Lag gav forholdsvis faa Metalsager af god Kvalitet; Hovedparten er simple Brugsgenstande, som ingen har brudt sig om at røve. Og dog giver de os et Indblik i Middelalderens Liv: Stridsøkser lignende vor Riddertids, Armbrøstbolte og Pilespidser hørte til Krigernes Udstyr, Hestene var beslaaede med Sko

Fig. 23. Lerflaske med presset Dekoration: Indskrift og heraldisk Mærke; fra Hama. 14. Aarh. e. Kr. (Antiksamlingen). 1: 3.

Fig. 24. Glaseret Lerskaal med indridset Dekoration: siddende Dame; fra Hama. 13. Aarh. e. Kr. (Antiksamlingen). 1: 4.

og Søm som Nutidens, og andre Sager synes ogsaa at foregribe vore Dages Metalgenstande, saasom Nøgleskilte, Hængelaase, Fingerbøl, Skeer og Knapper. Af særlig Interesse er en Møntvægt af en Type, der endnu benyttes i Syrien, og Dele af Piber til Narkotika samt Spillepinde Mage til de kinesiske. Om de talrige Fejder fortæller de mange hele og fragmenterede Stentøjsbomber til „Græsk Ild“, som hos Araberne blev betjent af Specialtropper ved Navn „Naffatin“, hvilket viser, at raa Petroleum var en væsentlig Del af Bombernes Indhold. Aandslivet kan man blot skimte bag den materielle Kultur. Indskrifter paa de bedre Brugsgenstande repræsenterer det officielle Islam: de er dels Korancitater, dels Ordsprog og gode Ønsker, en enkelt Gang (paa et Signet) en Forbandelse mod den, der øver Misbrug; men Menigmands Tro røbes af forskellige Smaafund, deriblandt et Middelalderskaar med et magisk Diagram mod Kopper hos Børn og en moderne Glasflaske, fundet lige under Grønsværen og indeholdende et beskrevet Stykke Papir. Ogsaa dette er en Trylleformular.

Udgravningerne har gjort det muligt at beskrive Hamas Udvikling gennem mere end 5000 Aar, og derved føje et Blad til Syriens Historie. Ikke altid er man saa heldig at kunne følge en By gennem Tiden med saa faa Afbrydelser som i Tilfældet Hama, og jævnlige har Videnskaben koncentreret sig om een Pe-

riode og negligeret andre. I Hama er alle Lag blevet behandlet med lige stor Omhu, selv om Hovedformalet var at frilægge mere af Jernalderens Kongeby end af de øvrige Aflejringer. Der gaar talrige Baand fra de gammelorientalske Kulturer til Middelalderen, fra den græsk-romerske Oldtid til den moderne By, af hvilken Grund Samlingen da ogsaa er blevet bevaret som en Helhed. Maatte den incitere dansk Videnskab til yderligere at uddybe det arkæologiske Studium af Orienten i Oldtid og Middelalder!

Fig. 25. Glasbæger med Emaillemaleri og Forgyldning: Indskrift og Delfiner; fra Hama. 13. Aarh. e. Kr. (Antiksamlingen). 2 : 5.

Fig. 1. Karl den Store. Detalje af Kalkmaleriet Fig. 2.

DE NI HELTE I DRONNINGLUND KIRKE

Af EGMONT LIND

I Sommeren 1941 blev der i Dronninglund Kirke gjort et Kalkmalerifund, som ved sit Omfang og rige Indhold maa siges at være langt ud over det sædvanlige. Ialt blev fremdraget omkring en Snes Malerier, hvortil Motiverne for nogles Vedkommende er hentede fra det gamle og ny Testamente, andre fra Helgenlegender, medens atter andre viser et Emnevalg, som hidtil er ukendt i Danmark. Dette sidste tjener i høj Grad til at forøge Fundets Interesse, ligesom det har været medvirkende til at gøre Afdækningen til en spændende Oplevelse. Den blev for en væsentlig Del udført af Kunstmaler Harald Borre.

Af Hensyn til Stoffets Omfang vil en mere indgaaende Behandling af Fundet i dets fulde Udstrækning ikke kunne gives her. Vi faar derfor nøjes med for nogle af Maleriernes Vedkommende at nævne disses Placering og Motivindhold og saa i Hovedsagen fæstne Opmærksomheden ved den mere opsigtsvækkende Del af Fundet, en Serie højst dekorative Rytterkambilleder, hvori de kæmpende Stridsmænd repræsenterer en Række fra Antikkens og Middelalderens Historie saare velkendte og fornemme Navne.

Lidt Orientering om Fundstedet. Dronninglund ligger i Vendsyssel, ca. 25 km nordøst for Nr. Sundby. Byen har sit Navn fra det nærliggende Gods „Dronninglund“, der er identisk med det tidligere Hundslund Nonnekloster, som hørte under Benediktinerordenen. 1536 blev Klosteret inddraget under Kronen, men opretholdtes som Kloster for adelige Jomfruer, indtil det i 1581 overtoges af Slægten Lindenov. 1690 købte Dronning Charlotte Amalie Ejendommen, som ved denne Lejlighed fik sit nuværende Navn.

Den meget anselige og smukke Klosterkirke er oprindelig romansk og var i fordums Tid indviet til St. Clemens. I Middelalderen foretoges en Del Ombygninger, ved hvilken Lejlighed bl. a. Korsarmene, den østlige Del af Skibet og Taarnet tilføjedes. Dette sidste er nu sammenbygget med Gaardens Hovedbygning.

I 1941 paabegyndtes en haardt tiltrængt Hovedrestauration, ved hvilken Lejlighed man i den søndre Korsarm fandt den Samling Kalkmalerier, som her skal berettes om. Mindre væsentlige Udmalinger blev fundne i Skibet, deriblandt Dronning Charlotte Amalies Initialer, som er malede i en af Hvælvingskapperne.

Korsarmen er overhælvvet med Hvælvingsvederlaget forløbende i Murene, hvilket viser, at Hvælv og Mure maa være samtidige. Syd- og Vestvæggen gennembrudes af et stort spidsbuet Vindue. Et lignende Vindue har oprindelig ogsaa gennembrudt Østvæggen, men engang i Tidens Løb, vel ind i 1500-Tallets Begyndelse, er dette tilmuret, og antagelig er Væggene bleven udmalede ved samme Lejlighed. Væggene er ved vandrette Farvestriber inddelte i tre Billedrækker, og de to nederste Rækker er desuden ved lodrette Striber inddelte i Felter med et Motiv i hvert Felt. Den saaledes udmalede Flade rækker ca. 3 m fra Gulvhøjde og opefter, sine Steder bredende sig noget ind i Hvælvingskappernes nederste Parti og navnlig i disses Svikler. De øvrige Partier af Hvælvingen staar umalede.

Østvæggens Billedsamling viser os følgende Motiver: „Mannasamlingen“ med Moses og Aron samt Gud Herren, som omgivet af en Sky signer Handlingen, „Treenigheden“, „Bebudelsen“ og „Undfangelsen“. Desuden findes i nederste Billedrække tre Felter, hvoraf det vestligste kun rummer nogle yderst sparsomme Figurfragmenter. De to øvrige Felter, hvoraf det sydligste er bedst bevaret, viser nogle her hjemme hidtil ukendte Motiver, hvis dramatiske Indhold endnu ikke er opklaret. Uden at foregribe Begivenhedernes Gang tror jeg dog at kunne sige saa meget paa nuværende Tidspunkt, at de to Motiver næppe har Tilknytning til Handlinger, som forekommer indenfor Bibelen eller Helgenlegenderne. Et og andet kan tyde paa, at Emnerne omhandler historiske Tildragelser, som hører den førkristelige Tid til.

Paa Sydvæggen er fremstillet „Maria i Solgisel“ bærende paa Kristusbarnet. To Figurgrupper flankerer Maria. I den ene af Grupperne knæler Kejser Octavian med sin Krone liggende foran sig. Endvidere forekommer to Martyrscener, hvoraf den ene forestiller „Den hellige Ursulas og de 11000 Jomfruers Martyrium“ og den anden „De 10000's Martyrium“. Paa Vestvæggen har vi: „Korsfæstelsen“ med Maria og Johannes paa den ene Side og en Krigerskare samt Høvidsmanden og Longinus paa den anden Side Korset. Endelig følger „Isaks Ofring“ og „Tilbedelsen af Kobberslangen“. Under de fleste af Billederne findes Indskrifter, hvis

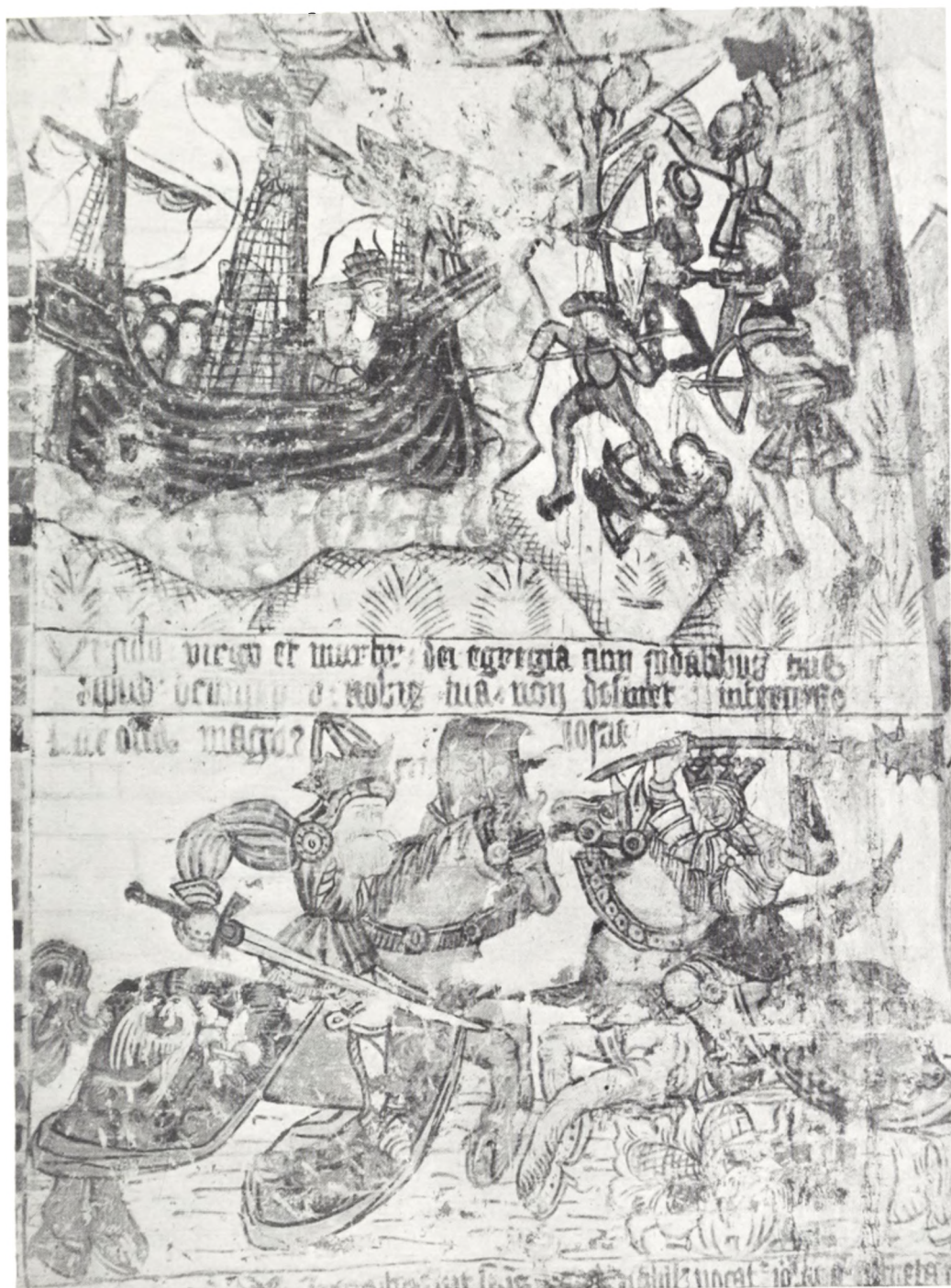

Fig. 2. Foroven: Den hellige Ursulas Martyrium. Forneden: Karl den Store og Josva.

Indhold er af oplysende, prisende eller anraabende Art. Ved „Isaks Ofring“ og „Tilbedelsen af Kobberslangen“ er Indskrifterne hentede fra *Biblia pauperum*.

De to Martyrscener, som ikke er almindelig forekommende, bør omtales noget nærmere. Om Acacius og hans 10000 Soldater berettes det, at de besejrede en overmægtig Fjende ved Guds Hjælp, men nægtede at opfylde Keiser Hadrians Krav om, at de skulde opgive deres Kristentro. De led derfor Martyrdøden paa Ararats Bjerg, bl. a. blev de spiddet paa spidse Torne, og Billedet viser deres nøgne Legemer kastede hulter til bulter paa Tornene af et stort Træ.

Ursulabilledet (Fig. 2 foroven) viser Helgeninden ombord i en Karavel sammen med en Skare Jomfruer og Biskop Cyriacus sejlede op ad Rhinen. Fra Bredden (ved Köln) bliver de beskydte og dræbte af Hunnerne, hvis Vaaben bestaar af Armbrøste, Langbuer og Spyd. Legendens fortæller, at Hunnerne blev drevet paa Flugt af himmelske Hærskarer, og at Borgerne begravede de døde med mange Hædersbevisninger. „Ursula, du Jomfru og med dine gode Fæller Martyrer for Gud, maatte din Forbøn for os hos Gud ikke ophøre.“ Saaledes lyder den anraabende Indskrift.

Med fast og sikker Haand har Maleren tegnet hvert enkelt Motiv op og flittigt gjort Brug af sin Palets Farverigdom. Rene og klangfulde er Farverne sat op mod hinanden, adskilte ved kraftige, dybsorte Konturer, hvis noget knækkede Forløb i Forbindelse med den hyppig anvendte Skravering til Skygning af Klædebon o. l. giver Udmalingen Præg af at være paavirket af Datidens Træsnitkunst.

Fraregnet de to endnu ikke opklarede Billeder paa Østvæggen har Maleren i de hidtil omtalte Malerier betjent sig af et Motivvalg, hvis Formaal har været gennem Billederne at tale andagtsvækkende og belærende til Menigheden, men i den sidste Del af Udmalingen slaar han om i en overraskende Grad, forlader de „kirkelige“ Emner og lader sig inspirere af Riddertidens romantiske Heltedigtning. I en Række prægtige Rytterkampbilleder bringer han en farvestraalende Hyldest til en Skare paa ni stolte Stridsmænd, hvis Storbedrifter for alle Tider har indskrevet deres Navne uudsletteligt i Historien.

Fordelt over fire Felter, med to indbyrdes stridende Helte i hvert Felt, udkæmpes der en Række drabelige Kampe mellem de otte af Stridsmændene. Den niende staar derimod alene i et Felt for sig. Kampscenerne bygger ikke paa historiske Episoder, thi de ni Helte har af gode Grunde aldrig haft noget Udestaaende med hinanden, hvilket man vil forstaa, naar man stifter Bekendtskab med Navnene.

Paa Slottet „Roncollo“ i Bolzano findes som Vægmaleri den samme Helteserie som i Dronninglund, men Heltene er fremstillet staaende — i livlig indbyrdes psykisk Rapport — tre og tre, som opfriskede de i Fællesskab Fortidens straalende Minder. I Dronninglund er Fremstillingen mere i Kontakt med deres fortidige krigeriske og daadrige Tilværelse. De kæmper her, hinsides deres jordiske Tilværelse, som de tidligere har maattet kæmpe paa Lombardiets Sletter, under Jerusalems og Trojas Mure, i Gileads Land eller ved Sambres Bredder.

Den første Kampscene har vi paa Sydvæggen i nederste Billedfelt øst for Vinduet. Med voldsom Styrke kaster de to Stridsmænd „Hector de troya“ og „david propheta“ sig mod hinanden (Fig. 3). Begge er pragtfuldt paaklædte. Hector,

Troernes store Stridsmand, Søn af Kong Priamus, bærer en takket Krone paa sit lokkede Hoved. Han er iklædt en kort Trøje med let posede Overærmer og korte, opfoldede Skøder. Fødderne med de spidse Sko støttes godt fast i de brede Stigbøjler. Fæstnet til Sadlen med Remme hænger hans lille, runde Haandsskjold, slynget let bagud ved Hestens vilde Styr fremefter. Med begge Hænder fatter

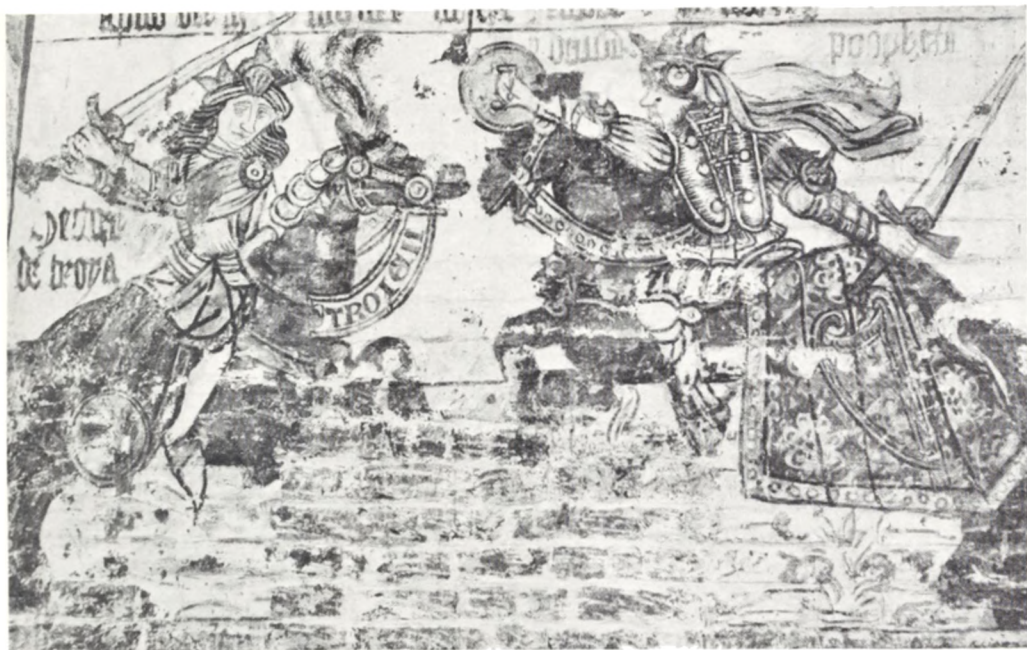

Fig. 3. Hector af Troja og Kong David.

han om sit store, tveæggede Sværd og drejer Kroppen noget til Siden for at kunne lægge fuld Kraft i det Hug, han fører ind paa David.

Men Israels Konge og Filisternes Overvinder var ikke blot kyndig i Strengelig, men ogsaa øvet i Vaabenbrug. Han strækker sit Skjold frem mod Angriberen for at opfange Hugget, lægger sig frem i Sadlen og forbereder sig paa at føre et Kontrahug ind med en Styrke, som ikke staar tilbage for Hectors. Uden paa sin korte Trøje bærer David et Harnisk. Han vender Ryggen noget mod Beskueren, hvorfor man kun ser de pyntelige Rygplader, som er sammenspændte med led-delte Baand. Knæ og Albuer er beskyttede med Pukler, Albuernes forsynede med lange Spidser. Fra hans Krone flager et Par lange Baand, som vel nok har Rid-dertidens Hjelmlæde, et arabisk Kulturlaan, til Forbillede.

Er Stridsmændene udhalede, saa gælder dette i ikke mindre Grad de fyrige Stridsheste. Udpyntede Trensetøjer, Bringebaand og Tøjler, vajende Fjerduske og baldyrede Skaberækker skaber et Udstyr saa flot som tænkes kan til nogen Turnering. Særlig pragtfuld er Skaberakket paa Davids Hest med dets storblomstrede Mønster, oven paa hvilket hans Vaabenmærke, Davidsharpen, er „indsyet“. Tøjlen paa Hectors Hest er ikke mønstret men bærer Indskriften „TROIEN“.

Et Forsøg paa Individualisering er lykkedes ganske godt for Maleren, her som ved flere af de øvrige Stridsmænd. De to Krigeres Fysiognomier er vidt forskellige

omend just ikke kønne. Hectors lange Næse med den buede Næseryg og de brede Flige giver grove Træk i Forhold til hans smalle Underansigt med den lille Hage, men Trækkene er interessante og udtryksfulde.

Hos David er det ikke, som man vel kunne have ventet det, de majestætiske Træk eller Harpespillerens elegiske Aasyn, der bæres til Skue. Hans Næse er kort og klumpet, næsten brakket. Kinderne er fyldige og Munden bred med svag fremskudt Underlæbe. Der er noget jovialt og uførtroent i Udtrykket hos Kongen og Profeten, et Præg af Styrke og Ro, som borger for, at han nok skal klare Kampen.

I næste Felt vest for Vinduet kæmper „Karolus magnus“ og „Iosue“ mod hinanden (Fig. 2 forneden). Karl den Store er fremstillet som en ældre Herre, hvis fine Ansigtstræk, indrammet af et stort, hvidt Skæg, er præget af Klogskab og Livserfaring, maaske ogsaa af nogen Anstrengelse ved Kampen (Fig. 1). Som Kejser bærer han en høj Bøjlekrone med bladformede Takker. En kort, stribet Trøje eller Vams, snæver om Livet og med posede Ærmer snørede stramt om Albueleddene, dertil pyntelige Skulderrosetter, udgør hans Dragt. Benene er dækkede med Gamasker eller Benskiner, Knæene beskyttede med Pukler, og paa Fødderne bæres Pansersko. Med sin panserbehandskede højre Haand fatter han om sit store Sværd „Ioyeuse“. Det løftede Skjold, af middelalderlig Form, trekantet og med afrundede Sider, og Hestens baldyrede Skaberak er prydet med hans Vaabenmærke, en halv Ørn og en Lilje. Hans Modstander, Josva, Jødernes store Hærfører og Amalekiternes Overvinder, fører som Angrebsvaaben en med Pigge besat Kølle, med hvilken han langer ud mod Kejseren.

Mindre Pragt men saa meget des større Interesse præger Kampscenen mellem Kong „alexāder“ og Kong „artus“ paa Vestvæggen syd for Vinduet, thi de Stridsdyr, de betjener sig af, er noget saa fremmedartet som en Elefant og en Kamel (Fig. 4).

Elefanten er en sjælden Gæst i vore Kalkmalerimotiver. Den ses paa et Kalkmaleri i Birkerød Kirke, hvor dens lange Hals med Takker paa Nakken er formet som en Drages og dens Hoved som en Kø's med en vældig, tragtformet Mule, ud af hvilken den trompetter. Som Elefant betragtet er den mislykket. Et andet Eksempel, som ikke er bedre, kendes fra Kannikestolene i Roskilde Domkirke, hvor der i Relieffet, som skildrer Syrernes Kampe mod Jøderne under Judas Makkabeus, ses en Krigselefant, der mest af alt ligner en stor Hund med en lang Tunge hængende ud af Halsen. Alexanders Elefant er langt bedre, næsten naturtro.

Det samme kan ikke siges om Arturs Kamel. Der falder et tungt Ansvar paa Ophavsmanden til den „Liber bestiarus“, hvorfra Forbilledet til dette Kamelfantom er taget. Paa sine tykke Ben, svajende bagud med den lange, tykke Hals, som ender i et fælt Hunde- og Menneske-lignende, loddent Hoved, travler den frem til Kamp. Artur kaster sig frem foran Kamelens Hals for med sit lille Haandskjold at opfange det Stød, Alexander retter mod ham med sit Spyd. Begge Stridsmændene bærer Krone. Hos Artur bestaar den af en Ring med Takker, oventil lukket med en Puld. Alexanders Krone er af noget lignende Type som Karolus', men knap saa fin og dertil noget sløset tegnet.

Artur, Briternes Konge, var den keltiske Sagndigtningens største Helteskikkelse, sammen med sin Dronning Ginevra og sine tapre Riddere, „Ridderne af det runde Bord“, besunget og skildret i Heltedigtene og Arturromanerne.

Nord for Vinduet er det den lotringske Hertug Gotfred af Bouillon, paa Billedet kaldet „Godfridus de bolnlōa“, og „Judas macabeus“, Præsten Matatias's Søn og Jødernes anden store Hærfører, som er indviklet i Kamp. Ligesom

Fig. 4. Alexander den Store og Kong Artur.

David bærer begge Krigerne det lange, flagrende Hjelmskjold fastgjort til deres Hovedbeklædninger. Makkabeusbilledet er temmelig afslidt og endnu ikke færdigafdækket. Udover at han siddende til Hest fører Landse og Skjold, er der ikke stort mere at kunne sige, før Billedet er rensat og restaureret. Gotfred er iført fuld Rustning. Hans Vaabenmærke eller Korsriddertegn, det firdobbelte, T-formede Kors, ses paa hans Brystplade og flere Steder paa Hestens Skaberak. Med Sværdet i lav Parerstilling tager han mod Makkabeus's Landsestød. Paa det lokkede Hoved bæres en lavpuldret Hat med bred, opkrummet Skygge. Den mærkelige Opstilling, som stikker op fra Hatten, er hans Værdighedstegn eller Symbol som „den hellige Gravs Beskytter“ — Kristi Lidelsesredskaber: Riset, Korset og Svøben. Tornekronen er lagt om Hattens Puld.

Afsluttende Serien af Rytterkambilleder har vi den sidste Stridsmand i et Felt paa Gjordbuens vestre Vange. Rytter og Hest er velbevaret, men Navnet er tabt; dog er der Grund til at formode, at det er Romernes store Hærfører Cæsar, vi har for os.

Under hver af Krigerne findes flerlinjede, stærkt forkortede latinske Indskrifter,

som ganske kort fortæller om deres Liv og Bedrifter. De fleste af Indskrifterne er overordentlig medtagne, hvorfor en Tydning, som kun vil kunne lykkes i et begrænset Omfang, vil byde paa mange Vanskeligheder og tage lang Tid. Den bedst bevarede Indskrift findes under Karolus magnus. Tydet og oversat af Museumsinspektør, Magister Chr. A. Jensen lyder den saaledes:

Karl var kristen Konge og hellig Kriger
og Hersker over Italien, Alemanien, over Frisland
og over Spanien, her Udbreder af Kristi Tro og de
vantros Modstander. I Aachen døde den ædle
Konge efter Kristi Død 8 Hundrede og 42 Aar.

Det anførte Dødsaar 842 er dog ikke i Overensstemmelse med de historiske Fakta. Hans Dødsaar er, som skrevet foran, 814.

Af de ni Stridsmænd eller Helte er der tre Hedninger: Hector, Alexander og den formodede Cæsar, tre Kristne: Karl, Artur og Gotfred og tre Jøder: David, Josva og Judas Makkabeus. Disse ni Helte og store Hærførere dyrkedes livligt i Middelalderens Litteratur og Billedkunst, ofte sammen med saa berømmelige sagnagtige Riddere som Lancelot, Parzival, Tristan og flere andre. Iflg. Oplysninger, som velvilligst er givet mig af Magister Chr. A. Jensen, skildres Heltene bl. a. i et nederlandsk Digt „De negen Besten“ fra omkring 1350. Den anonyme Forfatter siger i Prologen, „at han i sin Beretning ikke følger de vælske Digtninge, som løgnagtigt priser denne og hin. Jeg har lært af Bretagnernes, Englændernes og Franskmændenes Bedrifter, saasom ogsaa Longobardernes, men af dem, som de vælske priser, fandt jeg intet deri. I Arturs Historie bliver Parzival og Lancelot, Tristan og Galot ikke nævnt. Fra dem ser jeg saaledes bort, men følger de Bedrifter, som de forstandige holder for sande, og priser tre Hedninger, tre Jøder og tre kristne Riddere. At nogen, der elsker Sandhed, kan finde bedre end disse, tror jeg ikke.“

1487 udkom i Abbeville et fransk Værk, som priser de ni Ridderes Triumfer, og nyt Oplag udkom i Paris 1507 under Titlen „Le Triomphe des neuf Preux“. I alle de store Lande kan man ogsaa finde de ni Helte fremstillede baade i Skulptur og Maleri, særlig fra 15. og 16. Aarh. Men det er overalt i verdslige Bygninger, og det ser ud til, at Dronninglund Kirke hidtil er det eneste Sted, hvor Heltegruppen er inddraget i den kirkelige Ikonografi.

Fig. 1. Guldhængesmykke fra Roskilde. Tredobbelt Størrelse.

OM DE SAAKALDTE „GULDGUBBER“

AF MOGÈNS B. MACKEPRANG

I Begyndelsen af Juni Maaned 1942 fandtes ved Jordarbejde paa et Sted, som kaldes Maglehøj, ved Statsbanernes Planteskole i Roskildes sydlige Del, et lille Guldhængesmykke (Fig. 1). Finderen Per Høst oplyser, at det laa løst i Jorden, et Spadestik nede.

Hængesmykket er 1,7 cm højt og 1,2 cm bredt; med Øskenen iberegnet er Højden 2,5 cm. I den godt 1 Millimeter tykke Guldplade ses en støbt Fremstilling af et elskende Par. Kvinden til højre er karakteriseret som den unge, ugifte Pige ved det lange Haar ned ad Nakken og Ryggen; om venstre Haandledd bærer hun et Armbaad. Personernes lange spidse Hageparti skyldes den ubehjælpomme Tegnekunst og maa ikke opfattes som Skæg. Smykkets Bagside er glat.

Roskildesmykket er med Hensyn til Format og Motiv nært beslægtet med en specielt nordisk Gruppe smaa Billeder af Guldblik, som man med et gammelt Navn kalder „Guldgubber“. Da Guldgubberne spiller en vigtig Rolle for Forstaaelsen af Hængesmykket fra Roskilde, og da de selv frembyder interessante Problemer, skal de her omtales nærmere.

Første Gang, vi hører om disse ejendommelige Oldsager, er, da den lærde danske Møntforsker Dr. Otto Sperling i sin Afhandling „De nummorum bractearum et cavorum“, Lybeck 1700, omtaler et norsk Fund af firkantede, aflange, hule „Guldmønter“ i det kgl. Kunstkammer i København. Han afbilder et af

Stykkerne (Fig. 9), der kan ses at være identisk med et Eksemplar hørende til et Fund paa 10 Guldgubber, som nu findes i Nationalmuseet (Fig. 10).

I 1725 udgav Præsten Jacob v. Melle i Lybeck et lille Skrift „Commentatiuncula de Simulachris aureis, qvæ in Boringholmia, maris Balthici insula, agris eruuntur“ om 20 smaa Guldbilleder, som var fundet 14—15 Aar tidligere paa

Bornholm, $\frac{3}{4}$ Mil fra Rønne. Stykkerne opbevaredes i v. Melle's Privatsamling, men paa et eller andet Tidspunkt maa de være udskilt herfra og overgaaet til den kongelige Samling i København, thi Fundet er indført i en utrykt Beskrivelse af græske, romerske, orientalske samt „adskillige smaa Mynter af Middelalderen“ udarbejdet af Møntkommissionen af 1781. Her omtales „En Bog med 19 Guld Bracteater, beskrevne af Jac. à Melle efter Ordenen af Kobberet i hans Tractat af 1725, som ligger derved, hvortil burde komme No. 9, som ikke er medfulgt“. Guldgubberne fra Rønne findes nu i Nationalmuseet og er gengivet her som Fig. 2; til Sammenligning er afbildet Kobberstikket fra Jacob v. Melle's Bog (Fig. 3). Det ses, at foruden Nr. 9,

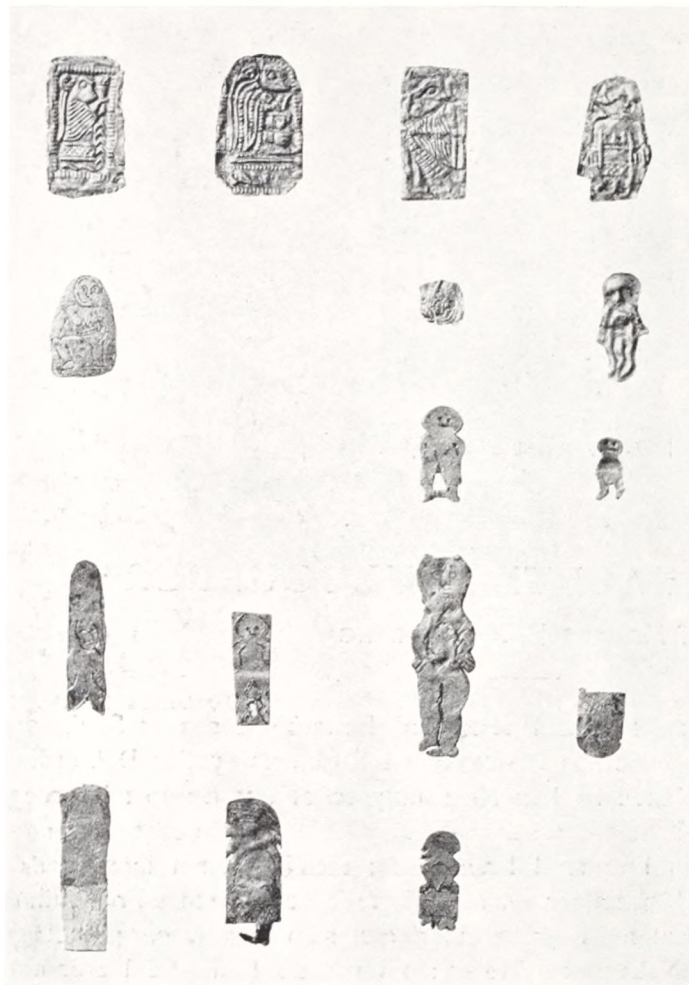

Fig. 2. Fund fra Rønne, i Nationalmuseet. $\frac{1}{1}$. Jvf. Fig. 3.

som allerede manglede i 1781, er nu yderligere forsvundet Nr. 6, 7 (paa nær Hovedet), 10, 16 (paa nær Fødderne) og 20.

Kilden til den senere almindelige arkæologiske Betegnelse for disse smaa Guldfigurer er en svensk Disputats „Topographia parociae Raflunda et monumentorum qvæ circa sunt“ fra Lund 1791. Den senere kendte Arkæolog Nic. H. Sjöborg omtaler her bl. a. et Fund af 3 Guldbrakteater fra Raflunda Sogn i Skaane (de to er nu i Statens Historiska Museum, Stockholm, den tredje i Nationalmuseet, København). Han beskriver Findestedet som en tidligere Offerlund paa en Sandbakke ved Stranden og tilføjer, at der paa samme Sted i Sognet ofte kommer

en Slags smaa Brakteater, som Indbyggerne kalder „Guldgubbar“, til Syne, naar Vinden blæser (Neque prætereunda sunt aureæ lamellæ procurvæ, quæ ab incolis ejus loci *Guldgubbar* dicuntur & in arena spirantibus flaminibus inveniuntur). Sjöborg afbilder en af disse Guldgubber (Fig. 5), som imidlertid senere er gaaet tabt.

Foruden de ovenfor nævnte er der i Tiden fra 18. Aarhundrede og fremefter fundet adskillige andre Guldgubber. De kendes nu i et Antal af over hundrede fra hele Skandinavien; heraf er Størsteparten fra Danmark, hovedsagelig fra Bornholm, 29 fra Norge og 11 fra Sverige. Som Følge af disse Guldgubbers uanselige Størrelse, har de været vanskelige at nummerere, og da Beskrivelsen af dem i de gamle Museumsprotokoller tilmed er temmelig summarisk, er det nu umuligt at identificere flere af de ældre danske og norske Eksemplarer.

De her afbildede Stykker viser, at Guldgubberne kan variere temmelig meget i Type. Forskellighederne skyldes bl. a., at Guldgubbernes Udvikling strækker sig over et længere Tidsrum, mindst et Par Hundrede Aar.

De ældste Eksemplarer stammer fra Tiden omkring 600 e. Kr. — Folkevandringstiden — og omfatter to Slags: smaa Mænd eller Kvinder enten skaaret ud af en tynd Guldplade, med Detaljer fremstillet ved Indridsning eller stemplet ind i en Guldplade, saa at de har Reliefvirkning. Begge Slags kan være udklippet efter Konturerne paa samme Maade som Børns Papirfigurer. Hver Guldgubbe af disse ældre Typer gengiver en enkelt Person, der ofte er nøgen med en kraftig Pointering af Kønnen (Fig. 2 og 7). De paaklædte Personer synes dels at være Kvinder med Kappe, lang Kaabe og Haaret hængende ned ad Ryggen, nogle af dem med et Bæger i Haanden (Fig. 6, 1-3, 6 og 8)), dels Mænd med kortskaaret Haar og en Stav i Haanden (Fig. 6,4-5).

Fig. 3. Kobberstik af Rønne-Fundet. Efter Jac. v. Melle 1725.

En Datering af de ældste Guldgubber faar vi bl. a. gennem et samlet Fund fra Nørre Hvam, nordøst for Holstebro. I Begyndelsen af forrige Aarhundrede fandtes her ved Pløjning een og en halv Guldgubbe sammen med 10 Guldbrakteater af den saakaldte D-Type, med degenererede Dyreornamenter, et lille rundt Hæn-

Fig. 4. Guldbrakteater, Guldgubbe og Ringguld fra Nørre Hvam ved Holstebro. $\frac{1}{1}$. To ikke afbildede Brakteater er i ældre Tid bortbyttet til Museerne i Flensborg og Kiel.

gesmykke og noget Betalingsguld (Fig. 4). Den hele Guldgubbe ses at tilhøre Typen udklippet af fladt Guldblik. D-Brakteaterne fra Nørre Hvam er fra Brakteatfabrikationens sidste Fase, der falder i første Halvdel af 7. Aarh. e. Kr. Denne Tidsfæstelse bekræftes af et Fund fra Bornholm bestaaende af en Guldgubbe (Fig. 6,5) og 3 romerske Guldmønter fra Kejserne Theodosius II (408—450), Marcian (450—457) og Zeno (474—491). Fra andre Fund ved vi, at romerske Guldmønter fra 5. Aarh. (der paa faa Undtagelser nær er de yngste romerske Mønter, som forekommer i Norden) kan være nedlagt i Jorden sammen med andre Sager saa sent som i Begyndelsen af 7. Aarhundrede. De tidlige Guldgubber kan ogsaa jævnføres med nogle smaa Menneskefigurer paa svenske Guldhalskraver fra sidste Halvdel af 6. og Begyndelsen af 7. Aarhundrede.

Fig. 5. Guldgubbe fra Raflunda i Skaane. Efter Nic. H. Sjöborg 1791.

Noget senere er en svensk Guldgubbe, som laa i en Baadgrav, der tilhører Tiden mellem 600 og 800, ved Ulltuna i Uppland. Denne Ulltuna-Guldgubbe gengiver to Personer, og det samme er Tilfældet med to andre svenske Eksemplarer, af hvilke det ene er fundet i en Jernalders-Hustomt ved det gamle Svintuna i Östergöt-

land (Fig. 8,1), det andet ved Gullmarsberg i Bohuslän (Fig. 8,2). Fra Danmark haves et saadant Stykke (Fig. 8,3), pløjet op ved Sortemuld i Ibsker Sogn paa Bornholm sammen med Fragmenter af andre Guldgubber og lidt Ringguld. Her kan ogsaa anføres det nye Stykke fra Roskilde, selv om dette er udført i en anden

Fig. 6. Guldgubber og Øskener. 1—3 Rønne (jvf. Fig. 2—3). 4 Ukendt Findested. 5 Bornholm. 6—7 Smøenge, Bornholm. 8—10 Sylten, Bornholm. Alle dobbelt Størrelse.

Teknik end den sædvanlige. — Først og fremmest hører denne Slags Guldgubber, der viser en Kærlighedsscene, imidlertid hjemme i Norge (Fig. 10). Der kendes herfra to større Fund med henholdsvis 10 og 16 saadanne smaa rektangulære Plader. De blide Følelser, som besjæler de to elskende, har Kunstneren søgt at fremstille ved at lade Manden gribe fat i Kvindens Dragt, medens hun i nogle Tilfælde holder en stiliseret Blomst i Haanden. Manden har kort „Pagehaar“, medens Kvinden har langt Haar ned ad Ryggen slynget i en løs Knude i Nakken. Nøjagtig samme Haarknude finder vi paa den ovenfor nævnte Guldgubbe fra Gullmarsberg i Bohuslän (Fig. 8,2) samt paa et lille Kvindebillede af Sølv fra Uppland.

Det, som hjælper til en Datering af de norske Guldgubber, er den karakteristiske Maade, hvorpaa Mandens Kappe fornedet ender i to Spidser, der lader Benene og Koften til Syne imellem sig. En ganske tilsvarende Gengivelse af Kappen finder vi nemlig paa

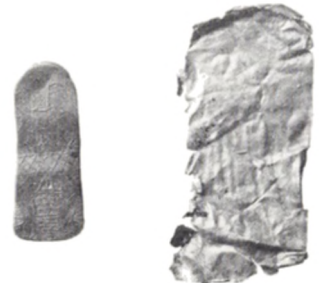

Fig. 7. Guldgubber fra Bornholm. Dobbelt Størrelse.

Vikingetidens Runestene (Fig. 11—12), og til samme Periode maa vi derfor henhøre vore yngste Guldgubber.

Efter at vi nu har faaet Guldgubberne tidsmæssigt placeret, er der to Spørgsmaal, som straks melder sig: hvad er det for Personer, som de gengiver, og hvad har disse diminutive Billeder været brugt til?

I Arkæologiens Barndom tydede man den langstilkede Blomst, som Kvinden

Fig. 8. Guldgubber med Kærlighedsscene. 1 Bodaviken (Svintuna), Östergötland. 2 Gullmarsberg, Bohuslän. 3 Sortemuld, Bornholm. — Nr. 1 og 2 findes i Statens hist. Mus., Stockholm. — Dobbelt Størrelse.

holder i Haanden paa de norske Guldgubber, som en Bispestav og hendes Dragt som en Bispekaabe. Stykkerne maatte da være „forfærdigede af Christne“ og indført fra det byzantinske Rige. Dette ved vi nu er forkert, thi Guldgubberne kendes kun fra Skandinavien og er givet af nordisk Arbejde; men derfor er man alligevel ikke helt paa det rene med deres Indhold og Anvendelse.

Eftersom et Genrebillede er utænkeligt paa dette Tidspunkt, maa Elskovsscenen paa Guldgubberne dreje sig om mytologiske Skikkelser. Den norske Professor Magnus Olsen har tolket Motivet som Mødet mellem Frøj, Frugtbarhedens Gud, og den fagre Jotunmø Gerd, omtalt i Edda-Digtet „Skírnismál“. Herimod kan indvendes, at Personerne er uden Attributer og Kærlighedsscenen af saa almindelig Art, at det lige saa vel kan dreje sig om et hvilket som helst andet Gude- eller Heltepar. — Magnus Olsen synes dog at være inde paa den rigtige Tanke, naar han identificerer den ene Person med Frugtbarhedens Gud. Ved at acceptere dette kan vi efter min Mening ogsaa give en Forklaring paa de ældste Typer blandt Guldgubberne. De tidlige Guldgubber fra Folkevandrings-tiden med deres nøgne Menneskeskikkelser, af hvilke Kvinderne har fremhævede Kønskarakterer, hører rimeligvis til en ret primitiv Form for Frugtbarhedskultus, som senere i Vikingetiden symboliseres paa en mere forfinet Maade ved det elskende Gudepar.

Fig. 9.
Guldgubbe.
Efter Otto
Sperling
1700.

At der har fundet en Frugtbarhedskultus Sted i Norden i Jernalde-ren, ved vi baade gennem de litterære Kilder og de arkæologiske Fund. Ved Periodens Begyndelse har vi de romerske Forfatters — ganske vist meget sporadiske — Udtalelser om Forholdene hos Germanerne, saaledes Tacitus' Beretning om Dyrkelsen af Nerthus, den moderlige Jord, ved Periodens Slutning Sagaernes og den øvrige norrøne Litteraturs rige Stof. Om Frøj-Kulten i Uppsala ved vi god Besked gennem Adam af Bremens Omtale af de uhøviske Offerceremonier, som foregik der. Nogle smaa Bronzestatuetter fra

Vikingetid svarer til Adam af Bremens Beskrivelse af Frøjbilledet i Uppsala og maa antages at forestille denne falliske Gud. En saadan Figur er saaledes fundet i Södermanland, og en anden stammer fra Island (tidligere i Nationalmuseet i København, nu i Reykjavik). Umulig at datere er derimod en Træfigur, karakte-

Fig. 10. Norske Guldgubber i Nationalmuseet i København. — Dobbelt Størrelse.

riseret paa samme Maade som Frugtbarhedsgud, fundet i en Mose ved Broddenbjerg nær Viborg. Fra Sagaerne ved vi, at man af og til gik med et Gudebillede, bl. a. af Frøj, i Pengepungen, som lykkebringende Amulet, og nogle Arkæologer mener, at det netop drejer sig om Bronzestatuetter af omhandlede Slags.

Hvordan har Guldgubberne været anvendt i Oldtiden? Kun ved nogle faa af de over hundrede kendte Guldgubber fremgaar det, at de har været baaret som Smykker, Amuletter eller lignende. Saaledes er nogle Eksemplarer, nemlig et fra Bornholm (Fig. 7,1) og tre fra Kville i Bohuslän, forsynet med en paaloddet Øsken paa Bagsiden, et fra Nørre Hvam er gennemboret (Fig. 4), og et fra Smøenge paa Bornholm har ombojede Kanter, saa at det kan fæstnes til et Underlag (Fig. 6,6). Sammen med sidstnævnte indsendtes en lille løs, aflang Øsken (Fig. 6,7), som muligvis paa en eller anden Maade har hørt til Guldgubben, og et Par saadanne smaa løse Øskener forekommer ogsaa i et andet bornholmsk Guldgubbefund (Fig. 6,8-10). Det nyfundne Stykke fra Roskilde (Fig. 1) har en regulær Øsken til Ophængning, men ogsaa gennem sin Teknik falder denne Guldgubbe noget uden for det sædvanlige. De øvrige Guldgubber, som er langt de fleste, er ganske flade uden Indretning af nogen Art til Fastgøring. Man har fremsat den Formodning, at de har været fastsyet eller fastklistret som Pynt paa Dragter, men navnlig de ældre Stykkers uregelmæssige Former og ofte uanselige Størrelse — en Brøkdel af en Centimeter — taler herimod.

Fig. 11. Runesten med Menneskefigur fra Tu, Jæren. 10. Aarh. Efter Lis Jacobsen og E. Moltke.

Hvis man da ikke vil antage, at Guldgubberne har været bestemt til straks efter Fabrikationen at blive nedlagt i Jorden — man finder dem som nævnt i Skatte- eller Offerfund, enkelte Gange ogsaa i Gravfund eller Hustomter — maa Folk have baaret dem som Amuletter løst paa sig, i Lommen eller snarere i Pungen. Muligvis har de været en Slags Lykkeskillinger med Frugtbarhedssymboler, der skulde bringe deres Ejer Gods og Guld. Frugtbarhed og Velstand er jo beslægtede Begreber. Vi ved, som ovenfor anført, fra Sagaerne, at man i Vikingetiden bar smaa Billeder af Frugtbarhedsguden Frøj i Pungen. I adskillige svenske Vikingegrave er fundet smukt udførte Pengepunge, der viser, at man havde for Skik at bære sine Penge i en Portemonnæ hængende ved Bæltet.

Troen paa Lykkeskillingen er af vid Udbredelse baade i Tid og Rum, og under en eller anden Form har den vel ogsaa eksisteret i Danmarks Oldtid; her vrimler det i alle Tilfælde med Amuletter. At man saa af og til har nedgravet sine Lykkeskillinger — alias Guldgubber — i Husets Gulv for at befordre Frugtbarhed og Velstand i Hjemmet er kun naturligt.

Fig 12. Detalje af gotlandsk Billedsten. Vikingetid. Efter Arbman.

Fig. 1. Den bevarede nordre Del af vestre Klosterfløj, set fra Nordvest.

STUBBERKLOSTER

Af C. M. SMIDT

I en Længde af 14 Kilometer strækker Stubbersø og Flyndersø sig fra Syd til Nord, forbundet ved et kort Aaløb gennem lave Enge. Fra nordre Sø er der Udløb til Skive Aa, og de lange, smalle, fiskerige Søer er omgivet af Højedrag, som endnu har bevaret Rester af gammel Skov.

Paa en Bakkeø i den sydligste af Søerne, Stubbersø, laa i Middelalderen det gamle Stubberkloster, nær Søens vestre Bred; men Øen er nu ved en lav Landstrimmel forbundet med det faste Land. Klostret, et Nonnekloster, var viet Jomfru Maria, og det kan antages at have tilhørt Benediktinerordenen, selv om vi ingen sikre Vidnesbyrd har herom. Ikke heller véd man, hvornaar det er anlagt. Der er dog næppe Tvivl om, at det stammer fra 12. Aarhundrede, formodentlig fra dets sidste Halvdel; men først i 1268 nævnes Stubberkloster i Anledning af en testamentarisk Gave, og saadanne Gaver, mest Jordegods, strømmede i Tidens Løb ind, saa Klostret efterhaanden blev en stor Jordbesidder. Et sagnagtigt Vidnesbyrd herom er den lidt for kunstfærdigt konstruerede Beretning om, at det ejede 7 jura vocandi (Kaldsret til Kirker), 7 Møller, 7 Skove, 7 Søer, 7 Moser og Heder og 7 Enge.

Om Livet i Klostret vides desværre alt for lidt. Om det religiøse Liv intet, om det materielle Liv lidt mere, idet der — ganske vist først fra Tiden umiddelbart

efter Reformationen — er bevaret en Instruks til Lensmanden om, hvad han aarligt skal levere hver Nonne i Naturalier¹). Nød led de ikke. Vi kender Navnene paa nogle Nonner og Priorisser og paa en Del af Klosters Velgørere, ligesom vi véd Besked om flere Jordbesiddelser og Kirker i Klosters Eje. Ved Siden af Priorissen stod Prioren, under hvem hele den praktiske Styrelse stod. Ogsaa nogle af dem er kendt, bedst den sidste, den velbegavede og entreprenante Chr. Hvid, der foruden Prioratet i Stubberkloster opnaaede en Række andre Embeder. Han blev saaledes Frederik I's Rentemester. Alligevel gik det tilbage for ham, og ogsaa Klostret blev forarmet. Efter Reformationen blev det bortforlenet.

Iver Juel, Domprovst i Hardsyssel, havde Stubberkloster som Len fra 1538, men købte det af Kronen i 1547. Han byggede og omdannede Klostret til en Herregaard, som han delvis omgav med Grave, og hans Søn Kjeld Juel byggede eller ombyggede Ladegaarden. — I de følgende Aarhundreder forfaldt Bygningerne. Jorderne formindskedes, og omkring 1850 flyttedes Gaarden. De gamle Bygninger nedbrødes i 1870, og samtidig gik det meste af Klosterarkivet tabt; som gam-

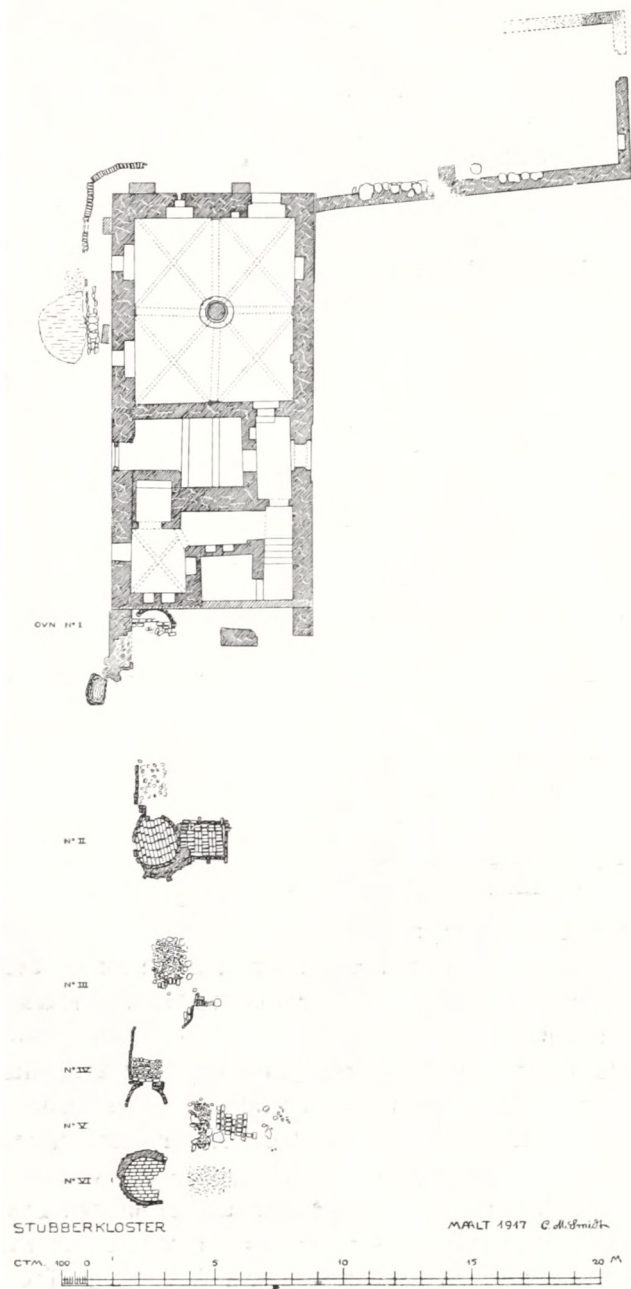

Fig. 2. Plan af de bevarede Rester af Klosters Vest- og Nordfløj (Nord opad).

¹) 5 Tønder Brød eller 25 Skæpper Mel, 14 Tdr. Øl eller 2 Pund Malt og 10 Skp. Humle, 2 levende Svin, 6 levende Lam, 2 levende fede Faar, 6 levende Gæs, 10 Par Høns, 1 Fjerding Smør, 1 Fjerding saltet Sild, 2 Ol røget Sild, $\frac{1}{2}$ Td. saltet Fisk, 150 tørrede Hvilling, 100 Flynder, 1 Skp. Boghvedegryn, 1 Skp. Byggryn, $\frac{1}{2}$ Skp. Havregryn, 1 Skp. Ærter, 1 Fjerding Eddike, 4 Skp. Lønborgsalt, 10 Læs Ved, $\frac{1}{2}$ Læs Kul, 1 Ol Æg, 12 Mark Penninge, og hver 2 Jomfruer en levende Okse.

melt Skrammel blev det trillet i Søen. Fantastisk, at en saadan Vandalisme var mulig paa saa sent et Tidspunkt.

Tilbage af Bygningerne stod nu kun en middelalderlig Kælder. Ovenpaa den opførtes et Murstenshus; men ogsaa det forfaldt og blev brudt ned. En Lykke, at den nuværende Ejer, Ingeniør Valdemar Lausen, med Forstaaelse og Pietet har værnet om dette historiske Sted. Foruden at han har fredet og fremelsket Resterne af den gamle Egeskov, har han ladet foretage betydelige Udgravninger og en skøn-som Restaurering af Kælderbygningen, som han har lagt Tag paa (se Fig. 1).

Store Mængder af senere Tidens Fyldlag fjernedes, og Gaardspladsen, hvis Stenbro og Brønd dog stammer fra Herregaardstiden, blev fritlagt. — Den gamle Kælderbygning, hvis ydre Længde er 16,4 Meter, Bredden 7,9, er en Rest af Klosters Vestfløj, der ved Afgravningen viste sig at have været c. 24 Meter længere. Desuden fremdroges Rester af en Nordfløj, der fra Vestfløjens nordøstre Hjørne har strakt sig østpaa (se Planen, Fig. 2). Nordfløjen har Dør i Østgavlen og kan ikke have været Kirke. Kirken maa have ligget i Syd; men trods Gravning fandtes her hverken Mureller Fundamentrester. Derimod stødte vi, da Undersøelsesgravningen fortsattes længere mod Syd, paa nogle Begravelser¹). Kirkegaarden synes at have ligget her, sikkert umiddelbart syd for Kirken. — Iver Juel meddeler i 1538, at der „laa Straatag paa Kirken, ligesaa paa alle Huse“, endvidere „ingen Grundvold uden aleniste lidt Sten paa Sandet“. Disse lidet dybtliggende Fundamentsten er naturligvis blevet taget til fornyet Brug, da Gaarden blev revet ned, og der stod kun nogle Rester af Fundamenter og Fundamentgrøfter tilbage af Vestfløjens lange søndre Del, men dog tilstrækkeligt til at vise, at Bygningens Bredde og Murenes Tykkelse har været som i nordre Del. Naar Iver Juel meddeler, at „Lederne“ (Fodremmene) i Bygningerne var raadne, viser det, at ihvertfald nogle af Bygningerne har været af Bindingsværk. Han omtaler „det synderste Hus“ (har ligget syd for Kirkegaarden) og „to Huse, som var Stalden og et nyt Hus, stod ved Søen, som Abbildgaarden er, og var Kornloft, Salhus, Svendeherberg og et Herberg kaldet (Navnet mangler) alt opbrændt“. Antageligt har disse Huse ligget øst for Klostergaarden, og nogle Kalklag, fremdraget i 1920 mellem 20½ og 26½ Meter øst for Vestfløjen, kunde muligt stamme fra disse Huse. Mærkeligt er det imidlertid, at vi her har fremdraget to Grave, hver med et Skelet, der, som de tidligere omtalte, efter gammel kirkelig Skik, laa med Hovedet i Vest. Alle Gravene var Jordgrave d. v. s. uden Sten- eller Trækiste.

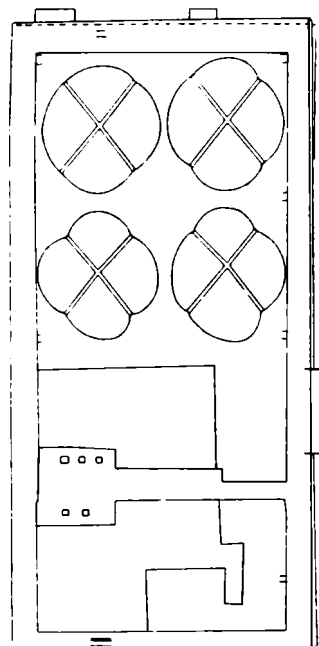

Fig. 3. Plan af Vestfløjen, over Hvælvingerne.

¹) Saaledes fandtes Skelettet af en ung Kvinde med et nyfødt Barn paa Brystet (undersøgt af Dr. med. Kr. Isager). Klostrene havde Hospitiepigt, og Klosters Port har aabnet sig for en ung Moder med sit nyfødte Barn. Da de begge døde, blev de begravet paa Klosterkirkegaarden.

Stubberklosters Gaardsplads er højtliggende. Mens Gulvet i Vestfløjens nu fremgravede søndre Del omtrentlig ligger i Højde med Gaardens Stenbro, ligger Gulvene i Fløjens bevarede nordre Del, „Kælderbygningen“ betydeligt lavere. I dens sydligste overhvævede Rum ligger Gulvet $1\frac{1}{4}$ à $1\frac{1}{2}$ Meter lavere, og nord paa falder de trinvis indtil det store nordligste Rums Gulv, der ligger c. $2\frac{3}{4}$ à 3 Meter under Gulvet i Fløjens søndre Del (se Fig. 4). Hele „Kælderbygningen“ er da helt og holdent Kælder i Forhold til Gaardspladsen, ligeledes Nordfløjen. Men nord og vest for disse Bygninger laa Terrainet oprindeligt og ligger nu, efter Afgravningen, betydeligt lavere end Gaardspladsen, mens Vestterrainet falder mod Nord, saaledes at „Kælderbygningen“s store nordre Rum og hele Nordfløjen er Stueetage i Forhold til Terrainet i Vest og Nord, der ligger i Niveau med disses Gulve.

Af den lange Vestfløj har ihvertfald nordre Del („Kælderbygningen“) haft 2 Etager, og Gulvet i den øvre har ligget omtrent 1 Meter højere end i Fløjens

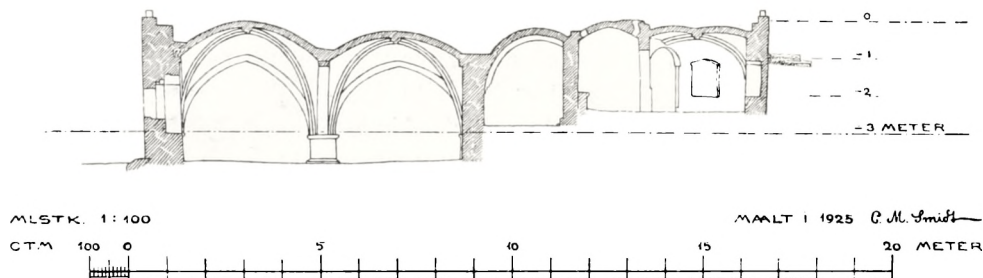

Fig. 4. Snit Nord—Syd gennem Vestfløjen.

søndre nu nedbrudte Del, der har rummet Køkken og Bagere. Her er fremdraget Rester af 6 ovale Bagerovne (se Planen, Fig. 2). — Ovn I ved „Kælderbygningen“s Sydgavl havde Indfyring i Syd; men kun nordligste Del af selve Ovnen er bevaret. — Ovn II, den bedst bevarede, er c. 1,65 Meter fra Øst til Vest, c. 1,8 fra Syd til Nord. Den har 2 rektangulære Indfyringspladser (én i N., én i Ø.), som naturligvis ikke er samtidige, men har afløst hinanden. I I og II har Ovnene, og i II tillige Indfyringspladserne, Munkestensgulv. — Ovn III er slet bevaret, dog ses Ovn gulvet at bestaa af smaa Kampesten, hvorpaa Rester af Munkesten. Indfyringen i Syd. — Ovn IV har i Nord Indfyringsplads med Munkestensgulv. Af den ovale Ovn er kun nordre Halvdel bevaret med Gulv af ubrændte Munkesten, der dog efter de mange Fyringer er blevet brændt, mest paa Oversiden. — Ovn V er meget slet bevaret; men af de sparsomme Rester synes dog vestre Parti med Kampestensgulv (hvorpaa der muligt har ligget Munkesten) at være selve Ovnen, østre med Munkestensgulv Indfyringspladsen. — Umiddelbart syd herfor stod oprindeligt Vestfløjens Sydgavl; men Fløjen er blevet forlænget mod Syd, og man har her bygget Ovn VI. Den har haft Indfyringsplads i Øst, men kun de vestligste 2 Trediedele af selve Ovnen er bevaret (se Fig. 5). Dog markerer et Kullag tydeligt Udstrækningen af Indfyringspladsen, saaledes at den samlede indvendige Længde af Ovn og Indfyringsplads er 4,2 Meter. Ovnbredden er

1³/₄ Meter, mens Ovnlængden (stadig indvendigt) kan skønnes at have været c. 1,90. — Munkestenene er baade i Gulv og Mur helbrændte. I Gulvet ligger de, uden Stenunderlag, paa selve Gruset, og mellem dem er der fint, hvidt Sand, mens Murens Fuger (vistnok glatstrøgne) er af magert Ler. Ved Opførelsen lagde man først Gulvet, og oven paa det byggede man Ovmuren i et lidt uregelmæssigt, middelalderligt Skifte (én eller flere Løbere veksler med Bindere). Nederste Skifte bestaar af lutter Løbere med Brokker bag, og Muren staar i indtil 5 Skifters Højde. Gulvets Sten er sortbrændte paa Oversiden, i Ovnens Midte er de ildskørnede. — Da Ovn VI først er opført efter Vestfløjens Forlængelse mod Syd, kan den antages at være den yngste; men der er næppe stor Aldersforskel mellem den og Ovn II. Og da der vel ikke kan have været mere end to, højst tre, Bagerovne i Brug indenfor samme Tidsrum, har her været rigelig Plads til andet end Bagere. Vi kan regne med, at hele Vestfløjen med Undtagelse af det store nordligste Rum har huset Klosters Økonomiafdeling: Bagere, Bryggere og Køkken, og formodentlig ogsaa et og andet Forraadsrum.

Gaar vi ind i den nordre Del, den bevarede „Kælderbygning“, finder vi i dens søndre Halvdel, langs Østvæggen, en Korridor med Trapper, der fører frem til det store nordligste Rum. Til Korridoren er man dels kommet ind fra Syd, dels ad en Dør i Østmuren med Trappe oppe fra den højtliggende Gaardsplads; og fra dens søndre Ende er man ad en Trappe kommet op i øvre Etage. Følger vi Korridoren frem mod Nord, fører en Tværgang ind til et, i Bygningens sydvestre Hjørne liggende, krydshvælvet Rum (sydligste Rum i Snittet, Fig. 4) med Nicher i Syd- og Østvæg og Vindue i Vest. Det staar ved en Døraabning i Forbindelse med et ganske lille tøndehvælvet Rum (1,7 × 1,4 Meter), der almindelig opfattes som Klosters Carcer, senere Herregaardens „Hundehul“, fordi der i Hvælvingen findes nogle „Aandehuller“, og langs Nordvæggen en muret Bænk. — Det følgende Rum, hvortil der er Adgang fra Korridorens nordre Del, lige over for Døren mod Gaardspladsen, har ogsaa Tøndehvælving og har vistnok været Forraadsrum.

Gennem Korridorens nordre Endevæg fører en Dør ind til „Pillesalen“, det firhvelvede, nordligste Rum. Det er c. 7¹/₄ Meter fra N. til S. og 6¹/₄ fra Ø. til

Fig. 5. Ovn VI, set fra Øst.

Vest. Efter en forsigtig Restaurering og Fjernelsen af skæmmende Lapperier, og efter at Gulvet er sænket til sit oprindelige Niveau, staar Rummet nu væsentlig, som det har staaet i Middelalderen. Fire Krydshvælvinger bæres i Rummets Midte af en rund Pille med afrundet Kragbaand foroven og et Skraakantled som Sokkel, der atter staar paa en cirkulær Granitplade med 20 à 25 Ctm.'s Frem-spring for Soklen (Fig. 6). Hvælvingerne er oprindelige og har ingen Skjoldbuer.

Fig. 6. Midtpillen i Vestfløjens store, nordre, firhvelvede Rum.

De halv Stens Kapper har spidsbuede Afløb paa Murene, og de spidsbuede, uprofilerede, hel Stens Gjordbuer hviler paa Murene paa Kragsten med samme Profil som Midtpillens Kragbaand. Ribbeprofilet er treleddet, og samme Profil har Ribberne i det føromtalte, hvælvede, sydvestre Rum. — Til det Fri har Pillesalen en (senere tilmuret) Dør i Nordvæggens østre Fag, omfattet af en stor, fladbuet Blinding. Mindre Blindinger eller Nicher findes i Vest-, Nord- og Østvæg, og deres Underkant ligger nøjagtigt i Højde med Overkant af Midtpillens Kragbaand og Væggenes Kragsten. Det giver Helhed i Rummet, der med sine kultiverede Led, den lave, runde Midtpille og de kuplede Hvælvinger er arkitektonisk værdifuldt.

I hver af Vestvæggens Blindinger sidder et Vindue, der dog ikke har sin oprindelige Form, og en lille Lysglug er anbragt i Nord-

væggens vestligste. — Alle Døre er fladbuede, dog har Pillesalens Dør ud til Korridoren fladrund Bue, mens dens Fals mod Salen er fladbuet. Korridorens Dør ud til Gaardsrummets Trappe har Fals baade udad og indad. Og udvendigt har selve Døraabningen Skraafas i Bue og Side. — Den store Blinding i det tøndehvælvede Forraadsrumms Vestmur har engang været Dør; men denne tilhører ikke det oprindelige Anlæg. Iøvrigt har hele Bygningens Vestmur været Genstand for nogen eftermiddelalderlig Ommuring; saaledes er alle Buestik i denne Yderside fladrunde. — Om Bygningens Alder giver ingen skriftlige Kilder Besked, og det er umuligt nøje at tidsfæste den; dog kan der ikke være Tvivl om, at den stammer fra 15. Aarhundrede.

Ligesom Vestfløjen er Nordfløjen muret i middelalderligt Skifte og er sikkert fra samme Tidsrum, selv om dens vestre Del er noget yngre end østre. Desværre er kun Rester af Syd- og Østmuren bevaret (se Planen, Fig. 2), og kun ved

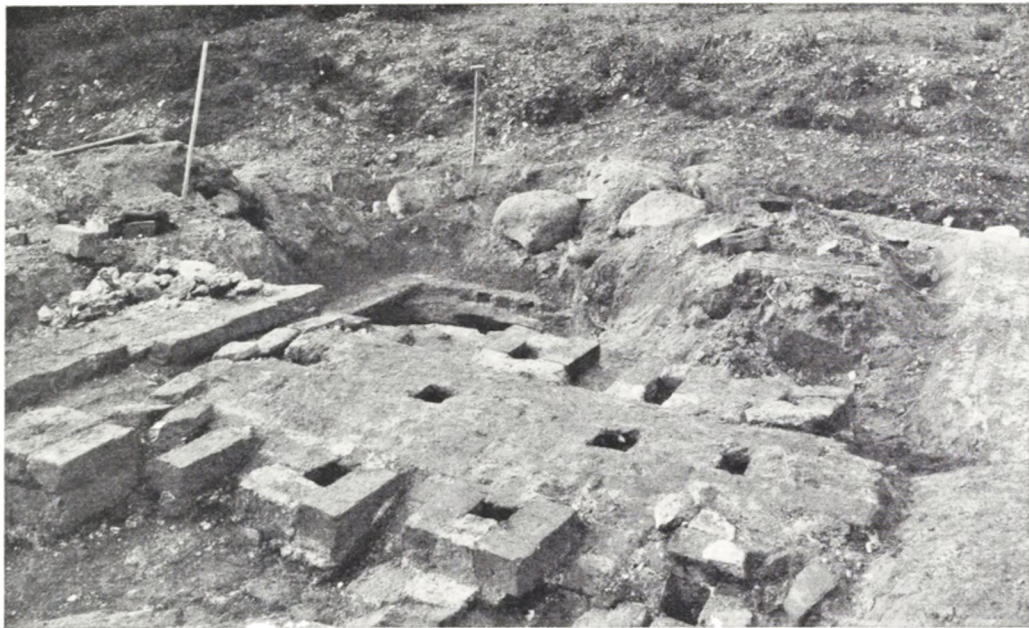

Fig. 7. Oversiden af Tøndehvælvingen i Odense Sct. Clara Kloster.

sydøstre Hjørne stod Muren i betydelig Højde, indtil 18 à 19 Skifter. — Vi fandt ved Udgravningen et Kampestensfundament oven paa Resterne af Sydturen. Det skyldes sikkert Iver Juel, der i 1547 erklærer Klosteret for at være „svarlig forfaldent“ og i 1555 bygger en Fruerstue og et Taarn. Med ret stor Sikkerhed kan Fundamentet antages at stamme fra Fruerstuen, der altsaa har ligget i betydeligt højere Niveau end den gamle nordre Klosterfløj.

Klostrets Nordfløj var baade smallere og langt kortere end Vestfløjen, Anlæggets største Bygning, hvis nordligste Rum, „Pillesalen“, utvivlsomt kan tolkes som Refektorium. Derimod er den gængse Tolkning af det lille Rum med „Aandehullerne“ i Tøndehvælvingen som Klosters Carcer — midt mellem Økonomirummene — uholdbar. Ved et lykkeligt Træf fandt jeg samme Aar (1916) et lignende tøndehvælvet Rum, med „Huller“ i Hvælvingen, under en for Nationalmuseet foretaget Undersøgelse af en middelalderlig Kælder under den gamle Bispegaard i Odense. Kælderen stammede fra Kong Hans' Dronning Christines Gaard, som hun i 1521—22 skænkede til Sct. Clara Nonnekloster. 1509 og fremefter havde hun ladet flere nye Huse opføre, saaledes „det nye Bryggershus“ og et „Stegershus“. Til et af disse maa Kælderen have hørt. Den bestod af et østre og et vestre kvadratisk Rum, hvert med en ribbeløs Krydshvælving og begge i middelalderligt Skifte. I Vestrummets nordvestre Hjørne har man, næppe længe efter, nedbrudt et Stykke af Hvælvingen og indbygget et lille rektangulært Rum, c. 2,2 Meter fra Ø. til V. og 1,1 fra N. til S., ogsaa i Middelaldersskifte og med en Tøndehvælving, hvori, som i Stubberkloster, et System af (halv Sten brede) kvadratiske Huller. De var ordnede i 3 Rækker med 4 i hver, parallelle med Rummets Akse (Ø.—V.), én Række i Hvælvingens Midtlinie, én langs hver af dens Kanter i N. og S. — Hullerne er en Slags Luftkanaler. For at faa Sidekanalernes Munding foroven

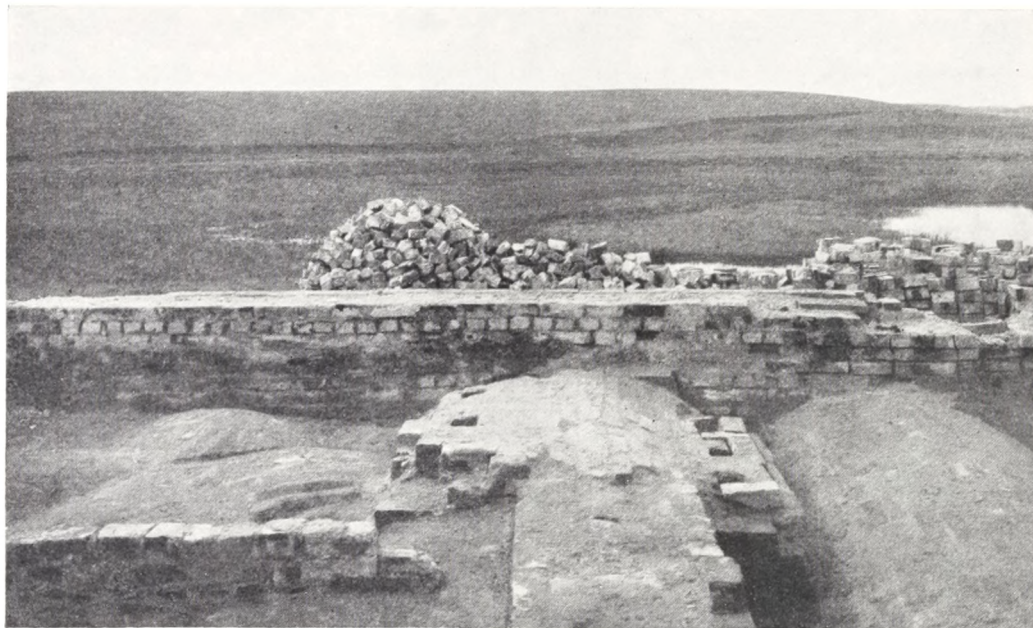

Fig. 8. Stubberkloster: Oversiden af den lille Tøndehvælving med Luftkanalerne.

op i Højde med Midtkanalernes var der foroven omkring hver Kanal muret en Murblok, hvorved de øvre Mundinger alle kom til at ligge i ét vandret Plan (se Fig. 7). Der har altsaa her kunnet ligge et vandret Gulv eller Dække hen over Mundingerne. I Rummet under Hvælvingen er der, 8 Skifter under Vederlaget, et lille Fremspring i Sidemurene, og Murfladerne herover er røg- og sodsværtede, mens der er Ler og Sand i mange af Fugerne. Der maa have brændt Baal eller ligget Gløder paa en Rist, som har hvilet paa Sidemurenes Fremspring. Naar Rummet er opvarmet, er den varme Luft steget op gennem Kanalerne — men hvad er det, der heroppe har skullet opvarmes? Løsningen blev givet af en Række Mænd, som var kendte med ældre Landboforhold. Vi staar overfor en Maltkølle. Malten er blevet tørret paa Kølleflogen, der har ligget hen over Luftkanalernes øvre Mundinger.

I Stubberkloster har Tøndehvælvingen 2 Rækker Huller (2 Huller i søndre, 3 i nordre Række, se Fig. 8). Oven paa den søndre Række er der muret en Blok, saa „Kanalerne“ naar op over Hvælvingens Overkant, og det samme har utvivlsomt været Tilfældet med nordre Række, selv om Overmuringen nu er forsvundet. Vi tør da fastslaa, at Klosters Vestfløj har rummet en Maltkølle, hvad der unægtelig er mere naturligt, end at et Carcer skulde være anbragt mellem Klosters Økonomirum.

Undersøgelserne i Stubberkloster har kun paa et meget begrænset Felt givet Oplysning om Klosters Bygninger og deres Anvendelse. Men her som andetsteds, hvor Reformationstiden og de følgende Aarhundreder, helt op mod vor Tid, har handlet ilde med vore Klosterbygninger og -Arkiver, har ogsaa de smaa Ting deres Betydning for Forstaaelsen af vore Middelalderklostre, selv om det kun er Klosters og Klosterlivets rent materielle Forhold, det lykkes at belyse.

SMYKKEFUNDET FRA VESTER MELLERUP

AF HANS NØRLING-CHRISTENSEN

I Sommer kom en stor Smykkeskat for Dagen i Vester Mellerup i Vendsyssel (Fig. 1). Finderen var Fodermester Harry Pedersen, der efter at have røgtet Kreaturerne var paa Vej hjemad. Et Sted paa Marken, hvor der var meget sandet og sparsomt bevokset, fik han Øje paa noget grønt, der stak op og lignede en Græstot. Den har nok gjort et mærkelig stift Indtryk, i alt Fald gik han hen og tog den nøjere i Øjesyn, og da han trak i den, stod han med Haanden fuld af Bronzenaale. Disse Naale havde staaet med de irgrønne Spidser opad; deraf Ligheden med Græstotten. Fodermesteren blev nu ivrig og fremdrog efterhaanden mange forunderlige Ting, baade af Bronze, Sølv, Guld og Glas. Han beholdt Sagerne hos sig et Stykke Tid, men afleverede dem derefter til Lederen af Vendsyssel historiske Museum, Tandlæge Friis, Hjørring.

Tandlægen lod straks Stedet undersøge af Konservator Bjerre, og det viste sig da ogsaa, at enkelte Smaating ikke var kommet med. De blev fundet ved, at al den Jord, som Fodermesteren havde gravet op, blev rystet gennem en Sigte.

Efter at Sagerne en Tid havde ligget udstillet i Vendsyssel historiske Museum, hvor de trak adskillige Besøgende til Huse, blev de som Danefæ sendt til Nationalmuseet. Sagerne var saa usædvanlig godt bevaret, sikkert takket være den tørre Sandjord, at de ikke behøvede nogen særlig dybtgaaende Konservering. Som vi ser Smykkerne i Dag, saa de ud for ca. 1800 Aar siden, da de blev nedgravet i Jorden.

Hvorfor er disse Sager blevet skjult? Er det et Gravfund, en hengemt Skat, eller staar deres Nedgravning i Forbindelse med religiøse Ceremonier. Det er vanskeligt at svare sikkert paa disse Spørgsmaal, da vi ikke har ret mange lignende Fund fra dette Tidsrum: den ældre romerske Jernalder. Det Fund, der stærkest minder om Vendsyselfundet, er fra Frøslev paa Stevns. Her fandtes i 1783 samlet i en Mose adskillige Perler og Hængesmykker af Guld samt et Par Sølvvarmbaand (Acta Archaeologica XIII, Side 332 ff. Fig. 9—10). Baade det jydsk og det sjællandske Fund bestaar saaledes udelukkende af Kvindesmykker. Andre Fund fra Ældre romersk Jernalder fra Mark og Mose bestaar af Vaaben, Lerkar eller en sjælden Gang Bronzekar; flere af disse er utvivlsomt Offerfund, thi at der har været en Mening med deres Hensættelse kan ikke betvivles, og Fundenes gennemgaaende fattige Præg udelukker Teorien om en skjult Skat.

Hvad Smykkerne fra Vendsyssel og Stevns angaar, er det bedst at indrømme, at det ikke kan siges med Bestemthed, hvordan deres Henlæggelse skal forstaaes, men formodentlig udgør de en skjult Skat. Helt udelukke Muligheden af, at de er Dele af et Gravfund, kan man dog ikke, thi i Museets Arkiv findes en Meddelelse om, at der paa et Sted, der ligger meget nær ved Fundstedet for Smykkerne, har ligget en Stenkiste.

Ved vi nu, hvordan disse og lignende Smykker har været baaret? En Række heldige Gravfund giver Svaret. De berømteste af disse Grave er dem fra Juellinge paa Lolland (Sophus Müller: Juellingefundet). En af Gravene herfra blev indstøbt i Gibs og med Jord, Skelet og alt Gravgoods urørt transporteret til København, hvor Fundet blev fremdraget og rensat i Museets Laboratorium. Ved den Lejlighed gjordes mange værdifulde Iagttagelser, og det samme skete ved Udgravningen paa Stedet af de øvrige Grave paa Gravpladsen.

I to af Gravene saas en ensartet Placering ved Halsen af følgende Smykkerformer, som ogsaa er til Stede i Vester Mellerup Fundet: en S-formet Krog, nogle ringformede Traadperler og et Hængesmykke, en saakaldt Berlok. Disse Ting maa altsaa have hørt sammen til et Smykkesæt, der (ifølge Sophus Müller) ikke godt kan være andet end en Halskæde, der har været lagt to Gange om Halsen, og hvis frie Ender har været fæstnet til den S-formede Krog, der har siddet foran paa Halsen. Et Halsbaand af denne Art er sandsynligvis til Stede i Vester Mellerup Fundet, kun har det været rigere udformet med 3 Berlokker, 2 hule Sølvblikperler og 4 Spiraltraadperler foruden det S-formede Kædelukke.

Juellingegravene giver ogsaa god Oplysning om Bestemmelsen af Vester Mellerupfundets mange Naale. Lignende sad nemlig paa Plads paa flere af Kranierne i disse Grave; det er altsaa Haarnaale. Særlig en af Gravene havde prægtige Naale af Sølv med Guldtop. Ogsaa paa jydsk Grund har vi Grave, der viser Haarnaale paa Plads (Carl Neergaard i „Fra Nationalmuseets Arbejdsmark“ 1928 Side 31), og flere af disse Naale svarer ganske til dem fra Vester Mellerup. Foruden at være Haarnaale kan disse Naale eller i alt Fald nogle af dem have haft til Opgave at holde paa en Hue, et Hovedlin eller et Pandebaand (Poul Nørlund: Klædedragt i Oldtid og Middelalder, „Nordisk Kultur“ Bind XV, Side 67).

Der er særlig Grund til at gøre opmærksom paa Naalen, der ligner en moderne Sy- eller Stoppenaal; den vilde man ikke paa Forhaand tro var en Haarnaal, men det er den, thi den er truffet paa Plads baade i en af Juellingegravene og i flere jydske Grave; det er oven i Købet den Haarnaaltype, som er almindeligst i Jylland. Mærkelig nok synes den ogsaa at have haft en anden Bestemmelse, da den hyppig træffes liggende et godt Stykke fra den Døde i Forbindelse med en Jærkniv. Af og til ligger Naalen i et lille Hylster af Faareknogle. Gravfundene viser, at Naalene med kort Top er de ældste og de med lang Top, som i V. Mellerupfundet, de yngste.

Efterhaanden har vi nu med Støtte i danske Fund kunnet paavise, at næsten alle V. Mellerupfundets Naale er Haarnaale. Tilbage er kun at betragte Naalene med rhombisk og Naalene med korsformet gennembrudt Hovede. At de første er Haarnaale, viser et norsk Fund, og om de sidste kan man vistnok rolig paastaa, at de ogsaa er det.

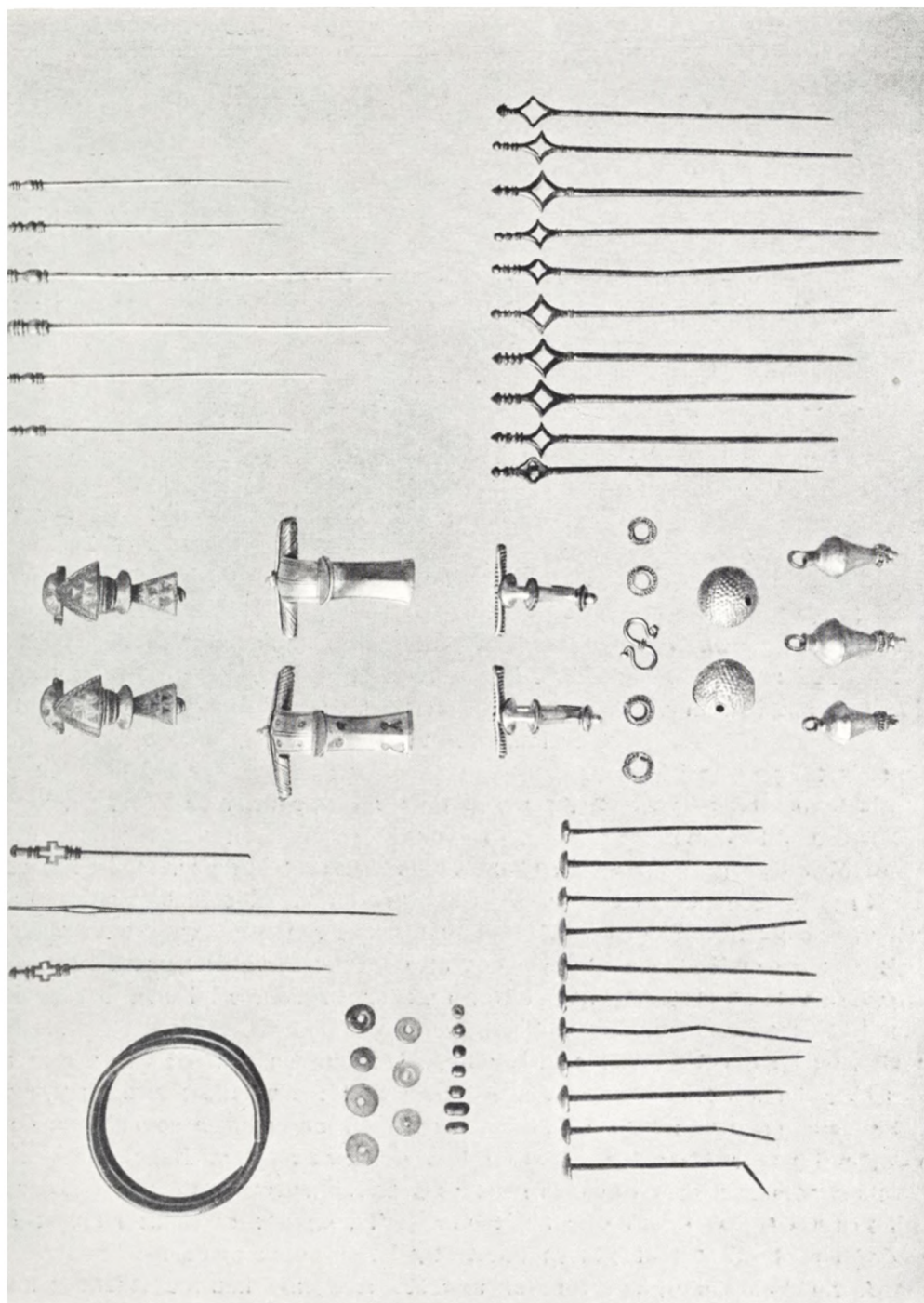

Fig. 1. Smykkefundet fra Vester Mellerup. Ca. 1 : 3.

Fundets ret tarvelige spiralformede Bronze-Ring er enestaaende indenfor dette Tidsrum; at det er en Armring, kan der dog næppe herske Tvivl om.

De sidste Oldsagsformer, vi skal se paa, er Fibulaerne, en Art Prydsikkerhedsnaale med Fjederkraft. De fire er af Sølv og af Former, der er velkendt fra dansk Omraade. Særlig smuk er den ene, som er prydet med indlagte Guldblade

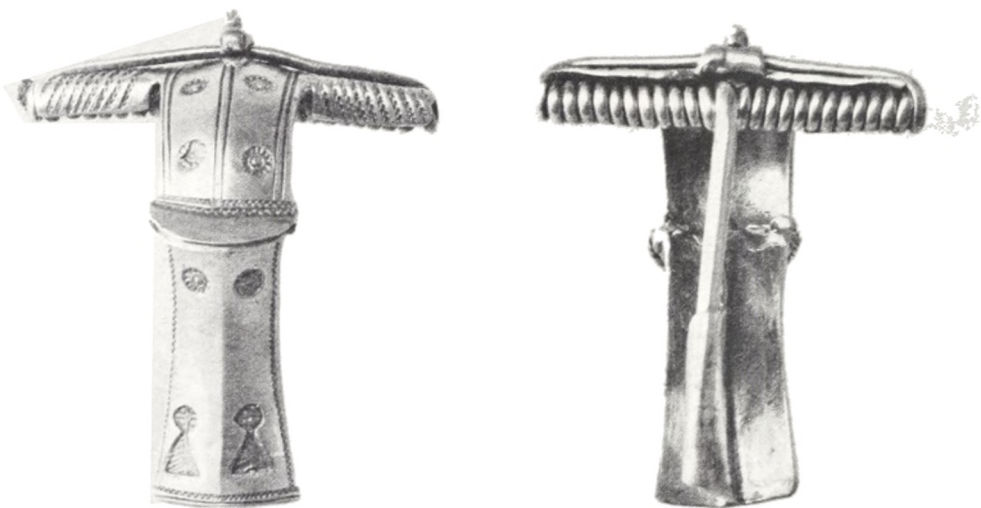

Fig. 2. Sølvbøjlenaale fra Vester Mellerup. 1 : 1.

(Fig. 2 t. v.). Dette Træk er for øvrigt ikke enestaaende, men kendt fra forskellige jyske Fund.

Alene Fibulaernes Konstruktion og Udseende lader formode, at de har været fæstet i Tøj og tjent som Smykker. Vi behøver imidlertid ikke blot nøjes med at formode, at de har siddet i Tøj, thi flere Gravfund belærer os om, at dette var Tilfældet; det er ikke saa helt sjældent, at Tøjrester er bevaret i Forbindelse med Fibulaer. Det næste Spørgsmaal bliver saa: er Fibulaerne til blot og bar Pryd eller har de en nyttig Funktion tillige? Det bliver atter Gravfundene, der maa give Svaret, og igen er Forholdene ved Juellingegravene nogle af de klareste at henviser til. Det ses her, at Fibulaer af Form som de brede baandformede fra V. Mellerup er anbragt over hver sin Skulder, mens Fibulaer af Form som de smalle fra V. Mellerup er anbragt ved Siden af hinanden paa Brystet. Dette Anbringelses-skema gaar iøvrigt igen i adskillige andre Grave. Mellem de to Fibulaer, der har siddet paa Brystet, findes ofte nogle Glasperler, og det er sandsynligt, at disse Perler har været trukket paa en Snor, som holdtes oppe af de to Fibulaer. Glasperlerne i V. Mellerupfundet hører saaledes antagelig med de smalle Fibulaer sammesteds til et Smykkesæt.

Lignende Smykkesæt møder vi iøvrigt ned gennem Tiden lige til Oldtidens Slutning. Fibulaernes og Kædens Form skifter naturligvis, men Anbringelsen er den samme. Vi har her et Eksempel paa Fastholdelsen af et bestemt Smykkesæt i næsten 1000 Aar.

I adskillige Grave mangler de to Fibulaer paa Brystet, mens der paa den ene eller begge Skuldres Plads sidder en Fibula oftest af samme Form som de brede Sølvfibulaer i V. Mellerup.

Af dette Forhold kan udledes, at de brede Fibulaer foruden at være Pryden- genstande har tjent et praktisk Formaal, idet de formentlig har holdt Dragten

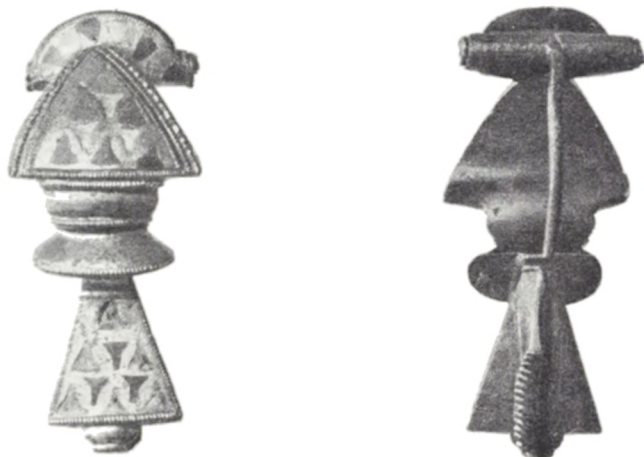

Fig. 3. Bronzebøjlenaale med Emaillindlægning fra Vester Mellerup. 1 : 1.

sammen; de to smalle Fibulaer har derimod været Prydenstande uden nogen egentlig Betydning for Dragten som saadan.

Til Slut skal vi se paa Vester Mellerup Fundets mest interessante Stykker, de to forsøvede Bronzefibulaer med Emaillindlægning i grønne og røde Farver (Fig. 3). De er enestaaende paa dansk, ja paa nordisk Omraade. Allerede heraf kan man slutte, at de maa være ført hertil fra fremmed Land. Ganske lignende Fibulaer og andre, der er beslægtet med dem, træffes i Rhinegnene, hvor de er særlig hyppige i Köln, Mainz og Trier samt paa belgisk Omraade (Exner i 29. Bericht d. röm.-germ. Kommission 1939). Alt taler for, at de ogsaa er fabrikeret i disse Egne. At man virkelig havde en Emaillindustri indenfor dette Omraade viser adskillige Ting. Saaledes træffes forskellige Redskaber og Støbeforme, der kan forklares som Værktøj for en saadan Industri, ligesom Forekomsten af halv-færdige Arbejder angiver, at et Værksted har været i Nærheden. Endelig har man i Belgien fremdraget Resterne af et større Bygningskompleks med Værksteder af forskellig Art, og imellem disse er der ogsaa et Værksted for Emaill-arbejder.

Emaillindustrien i det gamle Gallien og i England har Rødder langt tilbage i Tiden; den første Begyndelse ligger adskillige Hundrede Aar før Kristus. Da Romerne under deres Fremtrængen nordpaa kom i nærmere Forbindelse med Galliens og Englands Indbyggere, Kelterne, iagttog de med Interesse Emaillindustrien, der paa det nærmeste var ukendt hos dem selv. Saaledes skriver Forfat-

teren Philostratos (o. 200 e. Kr.) under Omtalen af disse nordlige Barbarers Heste, at „de alle bærer Seletøj af Sølv og flerfarvede og gyldne Smykkeskiver. Disse Farver siger man, at Barbarerne, der bor paa Øen (ϝ: England), hælder paa glødende Metal. Farverne størkner senere og bliver haarde som Sten.“ — Dette er kort fortalt den Fremgangsmaade, der har været anvendt paa de for sølvede V. Mellerupfibulaer; der er kun at tilføje, at Emailen er anbragt i lave Gruber i Metallets Overflade.

Vi har allerede berørt V. Mellerupfundets omtrentlige Alder og sagt, at den var omkr. Midten af 2. Aarh. e. Kr. — Denne Datering naar man til ved at sammenligne Stykkerne i V. Mellerupfundet med tilsvarende Former i andre Fund, hvor der desuden findes romerske Importstykker, hvis omtrentlige Fremstillingstid er kendt. Og endelig er der i V. Mellerupfundet selv 2 Importstykker, nemlig Emaillefibulaerne, der efter daterbare Fund i Rhinegnene og Belgien maa henføres til omkr. Midten af 2. Aarh.

I den Tid, der her er Tale om, stod Danmark i livlig Handelsforbindelse med Rhinegnene, hvorfra der bl. a. blev indført romerske Bronze- og Glaskar og formentlig ogsaa Vin. At Danske havde direkte Kontakt med disse Egne er overordentlig sandsynligt; saaledes har sikkert en Del krigslysten Ungdom tjent i den romerske Hær, i alt Fald ved vi fra den romerske Litteratur, at der i den romerske Hær var germanske Lejetropper. Endvidere fremgaar af den romerske Litteratur, at romerske Købmænd foretog Forretningsrejser langt ind paa germansk Omraade. Alt tyder saaledes paa ret intim Kontakt mellem Sælger og Køber. Og da man vel uden Tvivl tør formode, at de romerske Købmænd i Almindelighed ikke forhandlede Antikviteter, men Tidens Produkter, saa vil det altsaa sige, at naar man kender den omtrentlige Fremstillingstid for de her til Landet indførte romerske Sager, hvad enten det nu drejer sig om Bronzekar, Glaskar eller Fibulaer, ja saa ved man ogsaa omtrent, fra hvilken Tid de danske Fund med indførte Sager stammer.

Man kunde nu komme med den tilsyneladende berettigede Indvending, at de indførte romerske Sager formodentlig har været betragtet som store Kostbarheder og derfor kan være gaaet i Arv i flere Generationer, før de blev givet med i Graven eller skjult paa anden Maade, f. Eks. som Skat eller Offer. Men naar det nu saa godt som aldrig indtræffer, at vi i danske Fund ser en Sammenblanding af ældre og yngre Importfund, maa det være, fordi Reglen er, at den Generation, der modtog Importen, ogsaa tog denne med sig i Graven eller skjulte den i Jorden.

Naar vi derfor siger, at V. Mellerupfundet stammer fra omkr. Midten af 2. Aarh. e. Kr., skulde der være stor Sandsynlighed for, at dette er rigtigt.

Repræsenterer V. Mellerupfundet et Smykkesæt brugt paa een Gang af en Kvinde pyntet til Fest, eller er det blot en mere eller mindre tilfældig Samling af Kostbarheder? Efter den Gennemgang, vi nu har foretaget, er man tilbøjelig til at sige, snarest det første, thi ganske vist maa Kvinden saa have baaret en næsten utrolig Mængde Naale i Haaret, men bortset herfra har hun blot haft: 1 Armring, 1 Halskæde og 1 Brystsmykke samt et dobbelt Sæt Skulderfibulaer, idet Fibulaerne med Emailleindlægning kan tænkes at have været anbragt paa Skuldrene ved Siden af de brede Sølvfibulaer.

Fig. 1. Guldmedaillon fra Kejser Valens (364—378). Fundet i Hjortshøj ved Aarhus. I den Kgl. Mønt- og Medaillesamling. ¹, 1.

EN NYFUNDEN ROMERSK GULDMEDEILLON

AF NIELS BREITENSTEIN

SOM den fjerde og anseligste i Rækken af romerske Guldmedailloner, der er fundet i dansk Jord, fremkom i September 1942 i Hjortshøj Sogn, Øster Lisbjerg Herred, Aarhus Amt en stor Medaillon, præget under Kejser Valens, der regerede i Aarene 364—378 e. Kr. (Fig. 1). Medaillonens fandtes ved Markarbejde; men paa den paagældende Mark havde ligget Tørv fra en Mose i Nærheden, saa det er muligt, at Medaillonens er ført med derfra. Den er forsynet med en bred, riflet Øsken og en Indfatning, der paa Forsiden er prydet med et Zigzagbaand; umiddelbart omkring Medaillonens er en Perlerand. Vægten er 94,6 g.

Forsiden viser Kejserens Brystbillede med Diadem og bærer Omskriften D(ominus) N(oster) VALENS P(ius) F(elix) AVG(ustus). Paa Bagsiden ses Bygudinden Constantinopolis siddende paa en Tronstol; paa Hovedet bærer hun en Hjelms; med venstre Haand støtter hun sig til en Lanse, og paa højre fremstrakte Haand bærer hun en Globe, hvorpaa staar en Sejrgudinde, der rækker en Krans frem imod hende. Venstre Fod sætter hun paa en Skibsstavn. Omskriften er GAUVDIVM ROMANORVM, Romernes Glæde. Til venstre og højre for Figuren læses Bogstaverne OB; i Afsnittet fornedes staar fem Bogstaver, hvoraf Læsningen ikke er helt sikker, idet de noget tykke Linier i Præget faar især Bogstaverne M og N til at falde sammen. Da man her som paa næsten alle senromerske Mønter og Medailloner venter at finde Stykkets Prægested angivet, er det naturligt at læse CONTM. CON betyder da som ellers Constantinopolis, og Bogstaverne TM maa opfattes som en nærmere Betegnelse for det Møntværksted, hvorfra Medaillonens er udgaaet. Da man netop paa Valens' Tid ligefrem har num-

mereret Værkstederne, ligger det nær at tyde TM som Tertia Moneta, det tredje Møntværksted; men da denne Forkortelse ellers ikke forekommer, maa Spørgsmaalet indtil videre staa aabent. Bogstaverne OB, der kendes fra talrige andre Stykker, men ellers altid ligesom Møntstedets Navn er anbragt i Afsnittet forneden, er utvivlsomt en Lødighedsbetegnelse, en Forkortelse af det latiniserede græske Ord, obryzum, der betyder lutret, hvortil maa tænkes aurum, Guld.

Selve Medaillonen er et Unikum. Der kendes ikke andre Eksemplarer præget med de samme Stempler, og baade dens Billedfremstilling og Indskrift afviger fra de hidtil kendte Medailloner fra Valens. Foruden det allerede nævnte er det saaledes ogsaa ualmindeligt, at Bygudinden Constantinopolis bærer Hjelm; den er muligvis et Laan fra Billederne af Gudinden Roma. Det karakteristiske for Constantinopolis' Billede paa Mønterne er den Skibsstavn, hvorpaa hun sætter sin Fod, et naturligt Udtryk for, at hun var Skytsgudinde for en Havneby.

Det er hævet over enhver Tvivl, at Medaillonen er original romersk. Den ganske særlige Nøjagtighed i Udførelsen, der kendetegner den romerske Møntprægning i fjerde Aarhundrede, er ogsaa karakteristisk for den. Netop paa de valentinianske Kejseres Tid undres man over den Omhu, hvormed selv de uhyre Mængder af værdiløse Smaamønter udføres med deres Kontrolmærker og Tegn, og langt mere Omhu har man selvsagt anvendt paa de mangedoblede Mønter af ædelt Metal, der nu gaar under Navnet Medailloner. Enheden for Guldmonter var fra Constantin den Stores Tid en *Solidus* paa ca. 4½ g, og Medaillonerne prægedes som Mangedoblinger heraf. Guldmedailloner udførtes ganske vist allerede under Augustus, men blev først mere almindelige i fjerde Aarhundrede fra og med Constantin den Stores Tid. Retten til at lade præge saadanne medailleliggende Stykker laa udelukkende hos Kejseren. Der var dog heller ikke i fjerde Aarhundrede Tale om nogen Masseprægning af Medailloner; de udførtes kun efter særlige Forordninger fra Tilfælde til Tilfælde for at tjene som kejserlige Gaver til fornemme Folk i Rigets Tjeneste eller Riget nærstaaende Barbarfyrster. Man har Medailloner i mange forskellige Størrelser, og man ved ad litterær Vej, at de store Guldstykker kun skænkedes til højtstaaende Personligheder.

En saadan Festgave fra Kejser Valens var altsaa ogsaa vor Medaillon, og Spørgsmaalet bliver dernæst, om man kan vide noget om Aarsagen til dens Tilblivelse og dens videre Skæbne. Ofte er det saaledes, at Medaillonernes Bagsidefremstilling har et fortællende Indhold, der klarlægger Anledningen til Stykkets Opstaaen; men det neutrale Billede af Constantinopolis lader os her i Stikken. Og heller ikke Indskriften bidrager til Løsningen af dette Problem. Udtrykket *Gaudium Romanorum* er ret farveløst og synes blot at hentyde til Tilstandene i Riget eller en eller anden lykkelig Begivenhed; hvad der nærmere sigtes til, kan vi ikke vide. Et Faktum er det imidlertid, at der kendes et forholdsvis stort Antal Guldmedailloner netop fra Valens, sandsynligvis foranlediget af hans Kamp med Perserne og Gotherne. I 364 var han blevet Kejser over den østlige Del af Riget, og gennem tre Aar hærgede han Gothernes Provinser, hvorefter han sluttede Fred med dem. Senere kæmpede han med Perserkongen Sapor og tvang ham til at bede om Vaabenstilstand. Imidlertid havde ca. 200 000 Gothere, der var forjaget fra deres Land af Hunnerne og med Valens' Billigelse havde slaæet sig ned

i Thrakien, indladt sig i Kamp mod Romerne for at hævne sig paa Kommandanten over denne Provins, der var faret haardt frem mod dem. Valens sluttede Fred med Sapor og begav sig til Constantinopel for at sætte sig mod Gothere. Han kæmpede mod dem ved Adrianopel, men blev besejret, og hans Hær blev fuldstændig tilintetgjort. Selv blev han saaret paa Flugten og senere af de gotiske Krigere indebrændt i et Hus, hvor han havde søgt Tilflugt. Der er intet i disse historiske Kendsgerninger, der giver noget Holdepunkt for en nærmere Datering af vor Medaillon.

Spørger man dernæst om dens videre Skæbne, vil dens Indfatning kunne give os et Fingerpeg. Fundene viser, at først fra 3. Aarhundredes Slutning er romerske

Fig. 2. Guldmedaillon fra Kejser Valens. Fundet i Siebenbürgen. Efter Gneccchi. $\frac{1}{1}$.

Guldmonter af nogen Betydning kommet ud i det frie Germanien, og i den følgende Tid er det romerske Guld i stedse stigende Mængde trængt over Donaugrænsen. For Guldmedaillonernes Vedkommende viser Fundstatistiken, at de næsten altid er kommet for Dagen i Nærheden af eller udenfor Romerrigets Grænser, og et stort Antal af dem blev i Aarene omkring 400 som Følge af de Folkevandringer, der skyldtes Hunnerstormen, skjult i Jorden. Søger man blandt disse Fund efter Sidestykker til vor Medaillon, finder man, at der kendes fire Medailloner med en nøje tilsvarende Indfatning med Zigzagbaand, alle fra Valens. Af disse hører de tre til et berømt Guldfund, der i 1797 blev gjort ved Szilágysomlyó ved den nordvestlige Rand af Siebenbürgens Bjergkrans; de findes nu alle i Wien; den ene er afbildet her som Fig. 2. Den fjerde Valens-Medaillon med tilsvarende Indfatning findes i Berlin; dens Findested er ukendt. Fundet fra Szilágysomlyó dateres omtrentligt af sin yngste Medaillon, der er præget under Kejser Gratianus 375—383 e. Kr., og er sandsynligvis kommet i Jorden ikke mange Aar senere. Af de tre Valens-Medailloner i dette Fund, der har Indfatning af samme Karakter som vor Medaillon, er de to præget i Rom, den tredje i Thessalonica. Indfatningen er efter alt at dømme ikke romersk Arbejde, men østgermansk, et Eksempel paa Guldmedekunsten i de Egne uden for Romerriget,

hvor disse Medailloner fra forskellige Møntsteder har fundet en fælles Havn. Og denne Indfatning findes som sagt kun paa Medailloner, prægede under Valens, saaledes at der er Tale om en forholdsvis kortvarig Mode. Zigzagbaandet synes ved Sammenligning med ældre Medaillonindfatninger fra den constantinske Periode at være udviklet gennem flere Mellemed af et Plantemønster.

Nu fremgaar det af Skatten fra Szilágysomlyó, der foruden et stort Antal Guldmedailloner — de ældste fra Maximianus Hercules (286—305) — ogsaa indeholdt store granatprydede Pragtfibulaer, Guldskaale m. m., at denne Skat maa have tilhørt en østgermansk Fyrsteslægt omtrent gennem tre Generationer, i hvilket Tidsrum Slægten stod i nær Forbindelse med Romerne. Som den yngste Medaillon viser, er Skatten ikke gemt hen som Følge af Hunnernes første Fremstormen i Aaret 376, men først noget senere; og ganske vist ved man ad litterær Vej, at sarmatiske og germanske Folk ved Hunnertoget har trukket sig tilbage i Siebenbürgens Bjerge; men hvilken Nationalitet den nævnte Skat har tilhørt lader sig ikke nærmere fastslaa. Dog bliver Resultatet af Sammenligningen mellem denne Skat og vor Valens-Medaillon, at Indfatningen paa denne maa være udført samme Sted og paa samme Tid som de tre, der er fundet i Siebenbürgen.

Vor Guldmedaillon har vel som de nævnte Paralleller tilhørt en østgermansk Fyrste; men hvordan og nøjagtig hvornaar den er havnet heroppe, kan vi ikke vide. Forsiden er meget slidt, hvilket tyder paa, at der er gaaet temmelig lang Tid, inden den er kommet i Jorden. Den indgaar som et smukt Led i Rækken af de danske Guldfund fra Ældre Germanertid i 5. Aarhundrede e. Kr. Særlig guldrige Egne er ganske vist Sydsjælland og det sydøstlige Fyen (Gudme Herred), men der kendes dog Mængder af Guldfund fra denne Tid spredt over hele Landet. Medaillonen er utvivlsomt som de nærmest beslægtede Skatte, Møntskattene, gemt hen paa Grund af Krige eller lignende Uroligheder. Ogsaa Møntfundene vidner som denne om, at der har været Forbindelse mellem Donaulandene og Danmark i disse Tider, saaledes bl. a. den store Guldskat fra Brangstrup paa Fyen, der ganske vist er lidt ældre, fra Slutningen af 4. Aarhundrede. Et nærmere Studium af de 48 Guldmønter i denne Skat har vist, at de væsentligst er præget i Romerrigets østlige Del.

Guldmedaillonen fra Hjortshøj er den yngste af de romerske Guldmedailloner, der er fundet her i Landet; to er tidligere fundet paa Fyen, een paa Sjælland, og alle tre er fra constantinsk Tid. Allerede de mange fundne Guldmønter med Øsken viser, at man har anvendt dem som Smykker, og dette gælder naturligvis endnu mere de store Festmønter, Guldmedaillonerne. I Valens-Medaillonen, der har baade Indfatning og Øsken, har vi det typiske romerske Forbillede for de nordiske Hængesmykker fra den germanske Tid, Guldrakteaterne.

Fig. 1. Armring af graagrøn Jade. Næsten 1 : 1.

FRA EN KEJSERDATTERS GRAV

Af KAJ BIRKET-SMITH

DET hænder for enhver Museumsmand, at han kommer til at staa over for Sager, der paa en mærkelig Maade falder uden for det sædvanlige. Nye Typer, uvante Former for Udsmykning dukker fra Tid til anden op, og det synes da tit forbundet med stor Møje at faa dem indpasset inden for de gammelkendte Rammer. Under saadanne Forhold er der intet andet at gøre end ganske simpelt at forelægge dem for Offentligheden i Haabet om, at senere Fund vil kunne løse Gaaden med Hensyn til deres Oprindelse, eller at muligvis en Fagfælle med større Kundskaber inden for det særlige Omraade, det drejer sig om, kan komme til Hjælp med sine Erfaringer. Det er ud fra Overvejelser af denne Slags, at Opmærksomheden her skal henledes paa et Par højst ejendommelige Stykker, som det ved Ny Carlsberg-Fondets rundhaandede Bistand for nylig er lykkedes den etnografiske Samling at erhverve gennem Kaptajn Peter Johansens Antikvitets-handel.

Der er Tale om en stor, kinesisk Armring af Jade og en Bronzeskaal med Indlægning af Guld og Sølv. De siges at være fundet sammen i en Grav tilhørende en Datter af Kejser Shih Hwang-ti, der regerede 221—210 f. Chr. Graven skal ligge i Distriktet Hsienyang i Provinsen Shensi og opgives at være aabnet ved Vejbygningsarbejder o. 1910.

Shih Hwang-ti, Ts'in-Dynastiets Grundlægger, er en af de største og mest navnkundige Skikkelser i Kinas over tretusindaarige Historie. Efter et Tidsrum fuldt af indre Opløsning og Forfald samlede han Riget paa ny, rykkede dets Sydgrænse frem lige til Tonkin og opførte mod Nord — ganske vist med Udnyttelse af talrige ældre Fæstningsværker — den mere end 4000 km lange Mur som Værn mod Hunnernes Stormløb. Indadtil afskaffede han Lensvæsenet, der havde vist sig saa skæbnesvangert for Rigets Sammenhold, og ophævede den arvelige Adel. For at understrege Bruddet med Fortiden og kvæle enhver Modstand fra de konservative, litterære Kredse i Fødselen, paabød han Opbrændingen af samtlige historiske og konfucianske Skrifter undtagen de Eksemplarer, der fandtes i den kejserlige Bogsamling, og da 400 Lærde løftede deres Røst til Protest, lod han dem uden Barmhertighed henrette. Da han pludselig afgik ved Døden, blev hans Lig bisat med æventyrlig Pragt. Hans kæmpestore Gravhøj er endnu at se ved Lintung i Shensi, altsaa samme Provins, hvori den ovenfor nævnte Grav skal findes.

Den omtalte Ring (Fig. 1) er udført i bleg, graagrøn Jade, der sine Steder er stærkt forvitret og omdannet til en hvid, kalkagtig Masse. Den har en Højde af 6,5 og et indvendigt Tværmaal af 7,1 cm og er saaledes alene af Størrelse et ret anseligt Stykke. Kanterne er formede som snoede Tove. Neden for den øvre Rand ses fire Lykketegn i Form af Flagermus, der holder en Ring i Munden. Derunder følger i et bredt Bælte af gennembrudt Arbejde fire oprette og ligesaa mange omvendte T-Figurer, der griber løst ind i hverandre paa saadan Maade, at Ringens øvre og nedre Del kan forskydes lidt i Forhold til hinanden. Endelig ses for neden, svarende til Flagermusene, fire smaa, siddende Mandsfigurer, der med Hænderne fatter bagud om Ringens nedre Rand.

Fra de ældste Tider har Jade været højt værdsat i Kina. Man tillægger den en rensende og værnende Kraft. Den kaldes Skabningens Kvintessens og lignes med en skøn Kvinde. Den opfattes af de taoistiske Mystikere som Aandernes Føde, og man mener, at den er smedet af Regnbuen til Uvejrgudernes Tordenkiler. Under Chou-Dynastiet, der herskede fra 1122 til 255 f. Chr., blev Rangfølgen anskueliggjort ved forskellige Værdighedstegn af Jade. Desuden ydede man sin Hyldest til Himmelen, Jorden og de fire Verdenshjørner ved at frembære visse Jadesymboler under Ofringerne. Endelig blev de døde gravlagt med lignende Jadesykker, der omgav Liget paa alle Sider og dermed tilkendegav den afdødes fortsatte Forbindelse med Verdensaltets Magter, mens andre dækkede Ligets Øjne, Tunge og naturlige Aabninger for med deres livgivende Kraft at hindre Tilintgørelsen. De kosmiske Sindbilleder, der ret hyppigt er fundet i Gravene, er med en enkelt Undtagelse rent abstrakte. Himmelen udtrykkes saaledes ved en flad Ring, Jorden ved en Genstand, der synes sammensat af en Tærning gennemboret af et kort Rør o. s. v. Jordsymbolet (*ts'ung*, Fig. 2), der paa Grund af sin ejendommelige Form i tidligere Tid blev mistolket som Hjulnav til kejserlige Vogne, er af særlig Interesse i denne Forbindelse. Det er et Udtryk for Jordens Guddom, T'u, der er uendelig i Tid og Rum som Himmelen; men medens denne er en Del af Tilværelsens lyse, aktive og mandlige Side, falder Jordens Guddom ind under det modsvarende mørke, negative og kvindelige Princip. Muligvis staar det

i Forbindelse hermed, at lignende Symboler blev skænket som Tegn paa Ærbødhed af højtstaaende Lensmænd til deres fyrstelige Herrers Hustruer, og at de ganske særligt blev opfattet som et Billede paa Keiserindens Værdighed og Magt. I sidstnævnte Tilfælde blev de fremstillet af mørk Jade, hvorimod Materialet til Offersymbolerne var gulligt.

Spørgsmaalet er nu, om et Stykke som det her beskrevne overhovedet kan stamme fra den Tid, hvortil det henføres. Den kinesiske Jade optræder med forskellige Farver. Den skinnende grønne Varietet, der er saa velkendt i kinesisk Kunsthaandværk, er indført fra Burma og optræder i Kina først fra og med det 13. Aarhundrede e. Chr. I det mindste et Par Aarhundreder før vor Tidsregnings Begyndelse blev der derimod hentet mørkegrøn Jade fra Central-Asien. Under Chou-Dynastiet og endnu længe efter, saaledes under Han (206 f. Chr.—220 e. Chr.) anvendtes imidlertid en Slags lys, næsten hvidlig Jade, der menes at være brudt i selve Kina, bl. a. i Shensi. Et af de Træk, som udmærker Han-Jaden, er i øvrigt den kalkagtige Forvitringsskorpe, der undertiden helt gennemtrænger Massen. For Materialets Vedkommende synes der derfor ikke at være noget væsentligt i Vejen for, at den opgivne Alder kan være rigtig.

Det samme gælder om dets Anvendelse til Armbinding. Netop i Slutningen af Chou-Tiden begyndte Jade at blive brugt ikke blot symbolsk, men ogsaa til Prydsager. Paa den anden Side kan det ikke nægtes, at den runde Form med de fire Hjørner, som fremkommer ved Flagermuse- og Menneskefigurerne, giver Ringen en fjern Lighed med Jordtegnet, *ts'ung*. Dette kunde i og for sig godt stemme med, at man ved Fremstillingen endnu ikke helt havde frigjort sig for de religiøse Traditioner, der oprindeligt knyttede sig til Jadedarbejderne. At Stykket skal være fundet i en Grav, tilmed en Keiserdatters, vilde yderligere passe med *ts'ung*-Symbolens nære Forbindelse baade med Gravfringer og med Keiserhusets Kvindeside.

Nok saa vigtigt er det dog at komme paa det rene med Ringens Stilpræg. Gennembrudte Jadedarbejder gaar helt tilbage til Chou-Dynastiet, og mange af denne Tidsalders Frembringelser staar i teknisk Henseende ingenlunde tilbage for det her omtalte Stykke. Mæanderlignende Baand af sammenstillede T-Figurer optræder som Baggrundsdekoration paa Bronzespejle allerede i det 4.—3. Aarhundrede f. Chr., altsaa i hvert Fald i Chou-Periodens Slutning, og fra lignende Tid har man ogsaa Fremstillinger af Mennesker, bl. a. det yndefulde Hængesmykke i gennembrudt Jade forestillende to Danserinder, der nu findes i Freer Gallery i Washington, D. C. Ordsymboler af samme Art som det, der her er udtrykt ved Flagermusene = Lykke (*fo*), bliver almindelige under Han-Dynastiet, altsaa i det mindste umiddelbart efter den Tid, da Ringen skal være lavet.

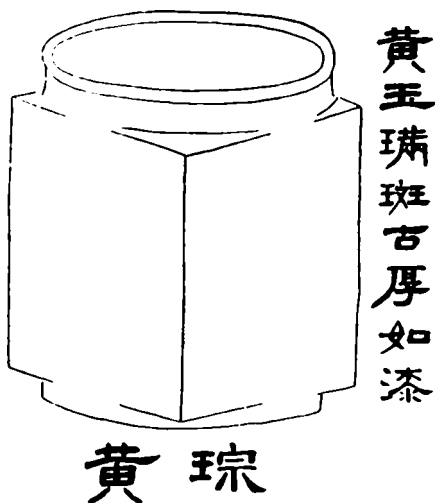

Fig. 2. Jordsymbol af Jade (*ts'ung*). Efter gammelt, kinesisk Værk.

Det vilde selvfølgelig være en stor Støtte for Bestemmelsen, hvis man andetsteds fra kendte noget, der svarede til den her beskrevne Armring. Desværre synes det ikke at være Tilfældet. Hverken i Laufers, Pelliots eller Salmonys store Værker om kinesisk Jade findes noget Stykke, der blot minder om den. Alt i alt tør man dog vel sige, at der næppe kan fremføres noget, som afgjort strider mod den givne Meddelelse om dens Alder. Dermed er det selvfølgelig ikke sagt, at Beretningen om Fundet i Kejserdatterens Grav er sandfærdig. Alle Museums mænd kender den uudryddelige, folkelige Hang til at henføre fremragende Fund til navnkundige Personer eller deres nærmeste Kreds — en Tilbøjelighed, der tit har givet sig langt mere barokke Udslag end i dette Tilfælde.

Skaalen (Fig. 3) har en Højde af 10,5 og et Tværmaal af 19,4 cm. Den er af ret svær Bronze, der baade udvendig og indvendig er delvis dækket af en grøn Patina. Den skarpkantede Bug afsluttes foroven med et ganske lavt Halsparti, der breder sig ud til en flad Mundingsrand. Lige under Bugens Kant er der et Bælte afgrænset ved to tynde Linjer, af hvilke den yderste er af Sølv, den inderste af Guld. Imellem disse ses som den egentlige Hoveddekoration en sølvindlagt Frise paa Baggrund af et Mæandermønster i Guld. Frisen bestaar dels af en Række Dyreskikkelser, dels af to ved første Øjekast ret forvirrede Figurer, der ved nærmere Eftersyn afslører sig som et Par udartede Eksempler paa de velkendte „Slughals“-Masker (*t'ao-t'ieh*). Af Dyrene genkendes let seks staaende Bjørne. Sværere at bestemme er derimod de otte gaende Dyr, som med deres næbagtige Snude og spidse Øren eller Horn anbragt paa en tigerlignende Krop ikke umiddelbart lader sig henføre til nogen af Zoologiens almindelige Arter. Saavel disse Dyr som „Slughals“-Maskerne har guldindlagte Øjne.

Det lader sig formentlig ikke nægte, at denne Skaal frembyder endnu større Gaader end Armringen. Selve Formen synes helt ukinesisk, forskellig fra alle den kinesiske Bronzekunsts klassiske Typer. Egentlig gør den et nok saa meget vestligt eller nordligt Indtryk. I den centralasiatiske, saakaldte „skythiske“ Kultur synes den dog ikke at forekomme; de almindelige Bronzekar er her ret høje og smalle, med Hanke ved Randen og rund Bund hvilende paa lave Ben, saadan som de forekommer helt over til Sortehavs-Egnene (Fig. 4). I kinesiske Grave fra Han-Dynastiets Tid ved Muyangch'êng og Nanshanli i det sydlige Manchuri er der fremdraget Lerkrugger med lav Hals og udfaldende Mundingsrand; men deres Form er globulær og saaledes tydeligt forskellig fra den her omtalte Skaals.

Indlægning af Guld og Sølv i Bronze er ældgammel i Kina. Ifølge kinesiske Kilder gaar den helt tilbage til det sagnagtige Hsia-Dynasti. Denne Paastand er ganske vist videnskabelig værdiløs; men sikkert er det, at Teknikken i hvert Fald kan følges til yngre Chou. I Ornamenternes Stil møder vi paany en sælsom Blanding af kinesisk og ukinesisk. Ægte kinesiske er baade *t'ao-t'ieh*-Maskerne og Baggrundens Mæandermønster. Temmelig ukinesisk virker derimod den Maade, hvorpaa Udsmykningen er holdt inden for et vel afgrænset, rundtløbende Bælte, saavel som Dyrefigurerne næsten heraldisk stive Opstilling. De staaende Bjørne har desuden et mærkværdig fremmedartet Udseende; Bjørnefigurer er ganske vist

langt fra sjældne i kinesisk Oldtidskunst — allerede fra Shang-Tiden kendes smaa, primitive Marmorfigurer af Bjørne — men deres Stilpræg er helt anderledes end de her forekommendes. Et Forhold, som man ogsaa maa lægge Vægt paa, er den Brist paa Færdighed, hvormed Indlægningen er udført: de afgrænsende Linjer bugter sig baade op og ned, Figurerne, især Maskerne, er usikkert formede, og Baggrundens Mønster passer ikke ind i Mellemmrummene. Man vægrer sig næsten

Fig. 3. Bronzeskaal med Indlægning af Guld og Sølv. N sten 3 : 5.

ved at tro, at en kinesisk Haandværker skulde kunne yde saa slet Arbejde, som denne Indlægning i Virkeligheden er.

Resultatet af Undersøgelsen maa derfor være, at selv om der utvivlsomt gør sig en stærk, kinesisk Paavirkning gældende i Udsmykningen, er der baade stilistisk og teknisk talrige Enkeltheder, som peger bort fra Kina. Man kunde maaske snarest tænke sig, at Skaalen hørte hjemme i et af de kinesiske Grænselande mod Nord — noget der i og for sig vilde gøre den dobbelt interessant i Betragtning af vort yderst ringe Kendskab til disse Egenes Forhistorie. Under saadanne Forhold bliver det selvfølgelig overordentlig svært at sige noget om Alderen. Forbindelsen mellem Kina og Steppelandet mærkedes allerede stærkt i Slutningen af Chou-Tiden, selv om Nomadernes Paavirkning først i Han-Perioden blev saa kraftig, at den medførte noget nær en Omvæltning i den kinesiske Kunst.

Tilbage staar endnu Spørgsmaalet, om Skaalen kan være fundet i den ofte omtalte Grav. For Armingens Vedkommende kunde man sige, at det vel var en ubevist Paastand, men at der paa den anden Side ikke var noget, som i sig selv

modsatte den. Med Hensyn til Skaalen kommer yderligere den Vanskelighed, at man for at skænke Beretningen Tiltro skal forklare, hvordan et Stykke, der næppe er fremstillet i Kina, skulde være endt i en kinesisk Prinsesses Grav. Selv om en fyldestgørende Forklaring ikke ligger uden for det muliges Grænser, maa det alligevel hævdes, at Sandsynligheden for Paastandens Rigtighed ikke er overvældende stor. Lad imidlertid dette forholde sig, som det vil; under alle Omstændigheder er de to beskrevne Stykker en baade vigtig og værdifuld Forøgelse af vore Samlinger.

Fig. 4. Støbt Bronzekar fra det indre Mongoli Ca. 1:2.

